

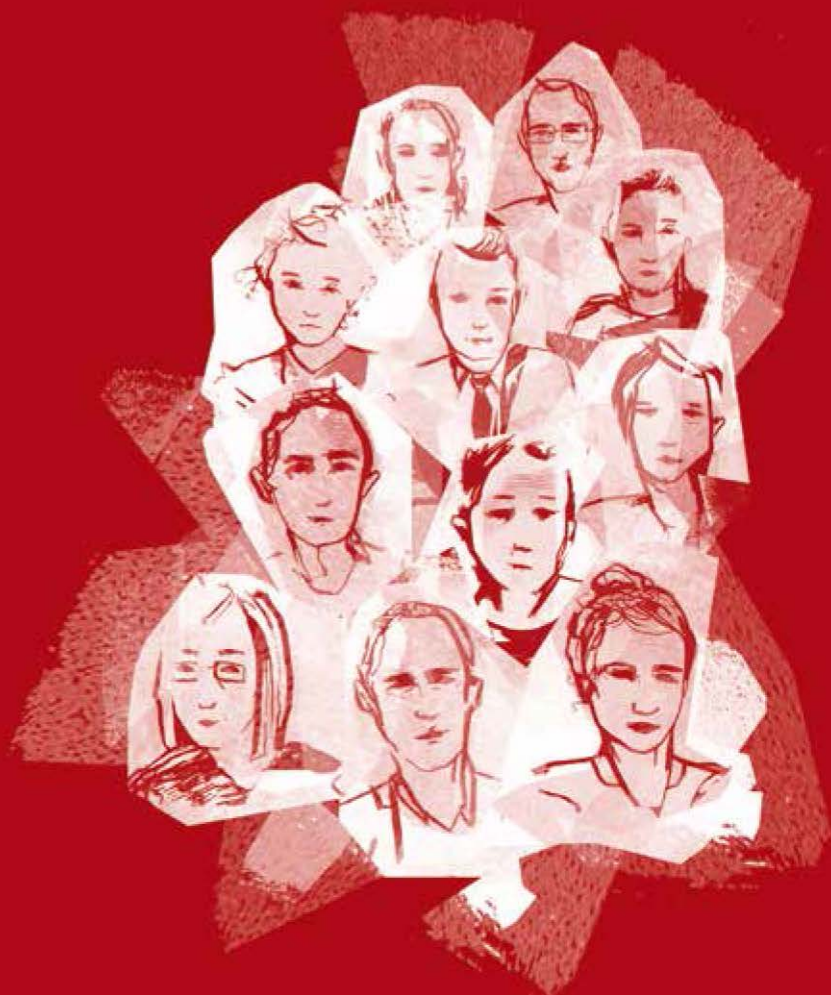

UPPSALA
UNIVERSITET

NCK
NATIONELLT CENTRUM
FÖR KVINNOFRID

VÅLD OCH HÄLSA

En befolkningsundersökning om
kvinnors och mäns våldsutsatthet
samt kopplingen till hälsa

VÅLD OCH HÄLSA

En befolkningsundersökning om
kvinnors och mäns våldsutsatthet
samt kopplingen till hälsa

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK
Uppsala universitet
Akademiska sjukhuset
751 85 Uppsala
www.nck.uu.se
NCK-rapport 2014:1
ISSN 1654-7195
Illustration omslag: Matilda Ruta
Grafisk form: Matador Kommunikation
Tryck: Danagård LITHO

Förord

Utsatthet för våld (sexuellt, fysiskt och psykiskt) är ett allvarligt problem på såväl individ- som samhällsnivå. Kunskapen om prevalens och konsekvenser (fysiska, psykiska och sociala) är starkt begränsad i såväl ett internationellt som ett svenskt perspektiv, inte minst vad gäller kopplingen mellan tidig utsatthet och senare konsekvenser.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har inom ramen för sitt uppdrag som kunskapscentrum tagit initiativ till forskningsprojektet *Kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livs- och befolkningsperspektiv – En nationell studie*. 10 000 kvinnor och 10 000 män i åldern 18–74 år har inbjudits att delta i en enkät- och registerundersökning om våldsutsatthet. I undersökningen ingår även frågor som belyser hälsa och livssituation. Syftet är att genom en nationell prevalensstudie belysa kvinnors och mäns utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv samt kopplingen mellan utsatthet för våld och olika indikatorer på ohälsa. Statistiska centralbyrån har anlåtats för att genomföra datainsamlingen.

De forskare som deltagit i arbetet har varit docent Tommy Andersson, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet, professor Gun Heimer, NCK, Uppsala universitet, med.dr. Steven Lucas, institutionen för kvinnors och barns hälsa, Uppsala universitet. Tommy Andersson är forskningsledare och ansvarar för metodavsnittet och Del 1 i resultatavsnittet i föreliggande rapport. Steven Lucas ansvarar för Del 2 i resultatavsnittet. Från NCK har enhetscheferna Anna Berglund och Karin Sandell samt utredare Rickard Pettersson deltagit.

Synpunkter på enkätutformningen har lämnats av professor Håkan Hydén, Lunds universitet, professor Marie Torstensson Levander, Malmö högskola, professor Margareta Hydén, Linköpings universitet, professor Per-Anders Granhag, Göteborgs universitet, samt fd generaldirektör Jan Andersson, Stockholm.

Föreliggande rapport, *Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa* (NCK-rapport 2014:1), är den första som publiceras inom ramen för forskningsprojektet.

Faktagranskare av rapportens metod- och resultatavsnitt har varit professor Henrik Belfrage, Mittuniversitetet i Sundsvall, professor Marie Torstensson Levander, Malmö högskola, docent Peter Lindström, Polismyndigheten i Stockholms län, fd generaldirektör Lars Nylén, Uppsala, samt professor Margaretha Fahlgren, Uppsala universitet.

Mot bakgrund av den begränsade kunskap som i dag föreligger är det vår bedömning att rapporten bidrar med en väsentlig kunskapsutveckling både i ett internationellt vetenskapligt perspektiv och som kunskapsunderlag för en vidareutveckling av den nationella strategin för förebyggande arbete, för upptäckt av utsatthet för våld samt för stöd till och behandling av de individer som drabbas.

Uppsala, januari 2014

Gun Heimer
Professor, chef för NCK

Innehållsförteckning

Förord	3
Inledning	9
En pusselbit till kunskapen om våld och hälsa.....	9
Internationella prevalensstudier.....	11
Svenska prevalensstudier.....	13
Sammanfattningsvis.....	14
Metod	15
Urval.....	15
Data.....	15
Genomförande.....	18
Etik.....	18
Svarsfrekvens och bortfall.....	19
Statistisk bearbetning.....	19
Tillförlitlighet och generaliserbarhet.....	20
Resultat	22
Del 1. Utsatthet för våld – prevalens	25
Utsatthet för sexuellt våld.....	25
Utsatthet i barndomen.....	25
Hur vanligt?.....	26
Vem var förövaren?.....	28
Vad hände efteråt?.....	29
Tillfällig eller upprepade utsatthet?.....	29
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?.....	30
Utsatthet i vuxenlivet.....	31
Hur vanligt?.....	32
Vem var förövaren?.....	34
Vad hände efteråt?.....	35
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?.....	35

Utsatthet under det senaste året	36
Utsatthet i ett livsperspektiv.....	38
Utsatthet för fysiskt våld.....	41
Utsatthet i barndomen	41
Hur vanligt?	41
Vem var förövaren?.....	42
Vad hände efteråt?.....	43
Tillfällig eller upprepad utsatthet?.....	44
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?	44
Utsatthet i vuxenlivet	45
Hur vanligt?.....	45
Vem var förövaren?.....	46
Vad hände efteråt?.....	46
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?	47
Utsatthet under det senaste året	48
Utsatthet i ett livsperspektiv.....	50
Utsatthet för psykiskt våld.....	51
Utsatthet i barndomen	51
Hur vanligt?.....	52
Vem var förövaren?.....	53
Tillfällig eller upprepad utsatthet.....	54
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?	55
Utsatthet i vuxenlivet	56
Hur vanligt?.....	56
Vem var förövaren?.....	57
Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?	58
Utsatthet under det senaste året	58
Utsatthet i ett livsperspektiv.....	60
En samlad bild av utsatthet för våld.....	62
Utsatthet för något våld och för allvarligt våld.....	62
Del 1. Utsatthet för våld – prevalens. Sammanfattning och reflektion.....	66
Stort glapp mellan ideal och verklighet.....	66
Förövarna män – men inte alltid.....	66
Få berättar – och ännu färre anmäler.....	67

Tidig utsatthet tydligt kopplat till senare utsatthet.....	67
Kvinnor och män ungefär lika utsatta för allvarligt våld – men för olika former av våld.....	67
Utsatthet det senaste året.....	68
Begränsningar, förtjänster och ett balanserat förhållningssätt.....	68
Del 2. Utsatthet för våld – koppling till hälsa	73
Indikatorer på psykisk och fysisk ohälsa.....	74
Psykisk ohälsa	74
Fysisk ohälsa.....	75
Utsatthet för allvarligt sexuellt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa	76
Utsatt för allvarligt sexuellt våld i barndomen.....	76
Utsatt för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder	77
Utsatthet för allvarligt fysiskt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa.....	80
Utsatt för allvarligt fysiskt våld i barndomen.....	80
Utsatt för allvarligt fysiskt våld i vuxenlivet.....	81
Utsatthet för allvarligt psykiskt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa	83
Utsatt för allvarligt psykiskt våld i barndomen	83
Utsatt för allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet.....	84
Del 2. Utsatthet för våld – koppling till hälsa. Sammanfattning och reflektion.....	86
Slutord	89
Referenser.....	91

Inledning

Gun Heimer

En pusselbit till kunskapen om våld och hälsa

Många människor utsätts för våld under sin levnad. Våldet har en mängd olika orsaker, utövas på många sätt och drabbar människor olika. Övergripande brukar det delas upp i självorsakat våld, mellanmänniskt våld och kollektivt våld.¹

Nelson Mandela konstaterade: "Inget land, ingen stad, inget samhälle är immunt. Men vi är inte heller maktlösa mot det."²

Världshälsoorganisationen (WHO) har vid upprepade tillfällen lyft fram våldet som ett omfattande och växande folkhälsoproblem världen över samt framhållit att det utgör en prioriterad folkhälsofråga.³ År 2013 konstaterade WHO att våld mot kvinnor i nära relationer är ett av de allvarligaste hoten mot kvinnors hälsa.⁴

WHO definierar våld på följande sätt:

*The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation.*⁵

Utifrån våldets karaktäristika har WHO utvecklat en typologi där våldet identifieras i fyra olika våldstyper: *fysiskt, sexuellt och psykologiskt våld* samt *försummelse (omsorgssvikt)*.⁶

WHO:s våldsdefinition har medvetet givits stor bredd. Utformningen speglar den ökade insikten bland forskare och praktiker att även våld som inte nödvändigtvis resulterar i skada eller död, men ändå innebär en betydande börda för individ, familj, samhälle samt hälso- och sjukvårdssystem världen över, måste inkluderas. Många former av våld kan resultera i fysiska, psykiska och sociala problem som inte nödvändigtvis leder till skada, funktionsnedsättning eller död. Konsekvenserna kan vara omedelbara eller latent, och de kan bestå under lång

¹ WHO (2002).

² Ibid.

³ WHO (1996), WHO (2002), WHO (2005) och WHO (2013).

⁴ WHO (2013).

⁵ WHO (2002).

⁶ Ibid.

tid efter ett övergrepp. Om konsekvenserna definieras enbart i termer av skada och död begränsas möjligheterna att förstå våldets fulla omfattning.⁷

FN:s *allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* som antogs år 1948 slår fast att var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet. Liksom flera folkrättsliga konventioner är förklaringen om mänskliga rättigheter könsneutral. Därmed uppmärksammades inte tidigare hur könsdiskriminering gör kvinnor särskilt utsatta på en rad områden. Mot den bakgrunden antog FN:s generalför-samling år 1993 *Deklarationen om avskaffandet av våld mot kvinnor*. Den fastställer att våldet är en kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter och definierar våld mot kvinnor som varje könsrelaterad handling som resulterar i fysisk, psykisk eller sexuell skada eller lidande för den som utsätts. Hot om våld, tvång och godtyckligt frihetsberövande är inkluderat.⁸ Utifrån insikten om det historiskt ojämlika maktförhållandet mellan män och kvinnor som en förklaring till våldet betonas i deklarationen staternas ansvar att bedriva en politik som syftar till att avskaffa våld mot kvinnor.

Barns rätt till en uppväxt utan våld formulerades av FN år 1989 i *Konventionen om barnets rättigheter*.⁹ I konventionen betonas staternas ansvar för att vidta åtgärder för att skydda varje barn mot alla typer av fysiskt och psykiskt våld, övergrepp, vanvård och utnyttjande. Ett steg i att stärka äldre kvinnors och mäns rättigheter togs år 1991 när FN:s generalför-samling antog resolutionen *Principer för äldre*.¹⁰

Internationellt sett finns en omfattande forskning om våld. Forskningsområdet präglas av att en mängd begrepp, definitioner och mätmetoder används. Forskningen bedrivs inom flera vetenskapliga discipliner utifrån skilda utgångspunkter, och innebörden i till synes samma begrepp kan därmed variera. Såväl studiekontexten som metoden för kunskapsinhämtning har betydelse för resultaten och de slutsatser som dras.

Studierna kan vara avgränsade till vissa åldersgrupper eller andra specifika subgrupper och omfatta antingen det ena eller båda könen. Våldet studeras under olika tidsperioder och kan avse kortare eller längre episoder av en människas liv, exempelvis utsatthet den senaste månaden, det senaste året eller någonsin i livet. Få studier har emellertid fokuserat på utsatthet för våld i ett livstidsperspektiv. För svensk del finns ingen aktuell studie som belyser långsiktiga kopplingar mellan våld av varierande slag och ohälsa.

Medan vissa studier grundas på kriminalstatistik eller statistik från exempelvis akutsjukvården grundas andra på självrapporterade uppgifter från enkäter eller intervjuer med allmänheten eller med särskilt utsatta grupper.

⁷ WHO (2002).

⁸ United Nations General Assembly (1993).

⁹ United Nations General Assembly (1989).

¹⁰ United Nations General Assembly (1991).

Hur frågor och svarsalternativ formuleras har betydelse för resultaten. Frågeställningarna om våld är många gånger olika utformade i studier avseende kvinnor och män. Vissa studier är begränsade till enstaka frågor. I andra fall har frågor om utsatthet för våld inkluderats i större befolkningsundersökningar om en rad skilda levnadsförhållanden, vilket kan präglade svaren om utsatthet.

Detta gör det sammantaget svårt att utan en ingående analys jämföra studie-resultat och att dra slutsatser om våldsutsatthetens omfattning, utveckling och karaktär samt att göra jämförelser mellan olika tidsperioder och länder. Skillnader i sociala levnadsmönster i studerade länder samt skillnaden mellan de våldsdefinitioner som FN och WHO använder och de juridiska begreppen försvårar också jämförande studier.

I den allmänna debatten kan beskrivningen av utsatthet för våld och dess bakomliggande mekanismer bygga på olika sakliga grunder och dessutom blandas med uttalanden som, ur ett vetenskapligt perspektiv, är mindre väl underbyggda. Bilden färgas även av attityder och myter om våld i samhället. Enstaka händelser som får stor uppmärksamhet kan ibland leda till omfattande och långtgående generaliseringar.

Politiska och andra ställningstaganden samt beslut i olika samhällsfrågor kring våld, liksom reaktioner på våld och det individuella bemötandet av offer för våld och utövare av våld, behöver en trygg och saklig grund att utgå ifrån. Hur ser studiebilderna kring utsatthet för våld ut? Finns det en helhetsbild att tillgå som referens? Vilka kopplingar har redovisats mellan våld och ohälsa? Vilka delar saknas för en helhetsbild?

Föreliggande studie syftar till att komplettera tidigare svenska studier genom att binda ihop olika delar av problemområdet och ge en aktuell och mer allsidig bild av utsatthet för våld bland kvinnor och män i Sverige år 2012. Studien syftar samtidigt till att ge perspektiv på förhållandet mellan utsatthet för våld och senare ohälsa.

Inledningsvis är det lämpligt att kortfattat beskriva några relevanta internationella och svenska studier som avser kvinnors och mäns utsatthet för våld. En mer utförlig forskningsöversikt finns att tillgå i NCK:s kunskapsbank.¹¹

Internationella prevalensstudier

I ett nordiskt perspektiv visar en riksrepresentativ undersökning från Norge, *Vold i parforhold – ulike perspektiver*, att en tredjedel av kvinnorna och nästan hälften av männen hade varit utsatta för våld efter 15 års ålder. Tio procent av kvinnorna och en procent av männen hade varit utsatta för sexuellt våld av en nuvarande eller tidigare partner.¹²

¹¹ www.nck.uu.se/kunskapsbanken.

¹² Haaland et al. (2005).

I den danska studien *Volden i Danmark 1995 og 2005* fann forskarna att cirka fem procent av vuxna kvinnor och cirka sex procent av vuxna män hade utsatts för våld eller hot om våld under det senaste året. Drygt en procent av kvinnorna och två procent av männen hade utsatts för våld.¹³

Danmark deltog i den internationella studien om våld mot kvinnor *International Violence Against Women Survey, IVAWS*, som initierades av FN 1997. I resultaten framkom att 50 procent av de danska kvinnorna hade varit utsatta för någon form av våld efter sin 16-årsdag.¹⁴

I Finland genomfördes år 1997 en nationell undersökning för att kartlägga kvinnors utsatthet för fysiskt och sexuellt våld, *Faith, Hope Battering: A Survey of Men's Violence against Women in Finland*.¹⁵ Studien, som omfattade 5 000 kvinnor, visade att 40 procent av de vuxna kvinnor som tillfrågades hade utsatts för fysiskt eller sexuellt våld eller hot efter sin 15-årsdag. Åtta år senare, år 2005, upprepades denna studie och visade då att 43 procent av kvinnorna hade utsatts för fysiskt eller sexuellt våld alternativt hot om sådant våld efter sin 15-årsdag.¹⁶ Åren 2009/2010 genomfördes i samarbete med Europeiska kommissionen studien *Men's experience of violence in Finland 2009*, som i första hand fokuserar på mäns erfarenheter av våld, men omfattar både kvinnor och män i Finland i åldern 15–74 år.¹⁷ Under barndomen hade 13 procent av kvinnorna och nästan tre procent av männen upplevt någon form av sexuellt våld, och strax över hälften av både kvinnorna och männen hade som barn utsatts för fysiskt våld. Drygt hälften av kvinnorna och männen hade någon gång efter sin 15-årsdag utsatts för fysiskt våld, sexuellt våld, hot eller annat våld. När våldets art analyserades fann man att kvinnor var mer utsatta än män för sexuellt våld (19 procent respektive 2,5 procent). Kvinnorna var likaså oftare utsatta för allvarligt fysiskt våld.

Resultaten från en internationell viktimologisk undersökning genomförd i samarbete med FN, *The International Crime Victim Survey 2004/2005*, visade att i genomsnitt 1,7 procent av kvinnorna och 0,5 procent av männen i de 30 olika länderna hade varit utsatta för sexuella övergrepp under det senaste året.¹⁸ Skillnaden mellan olika länder var dock påtaglig.

En annan representativ befolkningsundersökning som omfattar båda könen, *British Crime Survey*, visade att 13 procent av kvinnorna och nio procent av männen hade utsatts för *domestic violence*, sexuella övergrepp eller stalkning under det senaste året.¹⁹ Bland kvinnorna hade två procent utsatts för mindre allvarligt sexuellt våld och 0,5 procent för allvarligt sexuellt våld. Av männen hade 0,2 procent

¹³ Balvig & Kyvsgaard (2006a).

¹⁴ Balvig & Kyvsgaard (2006b).

¹⁵ Heiskanen & Piispa (1998).

¹⁶ Heiskanen & Piispa (2007).

¹⁷ Heiskanen & Ruuskanen (2011).

¹⁸ van Dijk et al. (2007).

¹⁹ Walby & Allen (2004).

utsatts för någon form av sexuellt våld. En femtedel av kvinnorna och en tiondel av männen hade någon gång under sitt vuxna liv utsatts för våld eller hot om våld.

Svenska prevalensstudier

I Sverige genomförs tre återkommande riksrepresentativa postenkäter eller intervjuundersökningar som i viss utsträckning belyser prevalensen för utsatthet för våld bland kvinnor och män.

En sådan undersökning är Brottsförebyggande rådets (Brå) årligen återkommande *Nationella trygghetsundersökningen*, NTU, som mäter utsatthet för olika typer av brott, trygghet, förtroende för rättsväsendet och erfarenheter av mötet med rättsväsendet. I denna ingår tre frågor, vardera med följdfrågor, som rör utsatthet för våld som är brott enligt svensk lag. Undersökningen genomförs med telefonintervjuer. År 2012, redovisat i NTU 2013, uppgav 4,6 procent av kvinnorna att de utsatts för hot under det senaste året, 1,3 procent att de utsatts för misshandel och 1,4 procent att de utsatts för sexualbrott. Motsvarande siffror bland männen var 3,9 respektive 2,6 och 0,3 procent.²⁰

En annan undersökning, *Undersökningarna av levnadsförhållanden*, ULF, genomförs av Statistiska centralbyrån (SCB) i form av telefonintervjuer och avser levnadsvanor i stort. Den innefattar samtidigt två frågor om utsatthet för våld. Resultat från undersökningen 2012 visade att 3 procent av kvinnorna och 4,3 procent av männen uppgav att de under det senaste året utsatts för våld och 6 procent respektive 6,8 procent att de utsatts för våld eller hot.²¹

En tredje återkommande befolkningsundersökning är Folkhälsoinstitutets nationella folkhälsoenkät *Hälsa på lika villkor*, som innefattar två frågor om utsatthet för hot om våld respektive fysiskt våld det senaste året. I 2012 års undersökning uppgav två procent av kvinnorna och fyra procent av männen att de utsatts för fysiskt våld de senaste tolv månaderna och fem respektive fyra procent att de utsatts för hot om våld.²²

Ytterligare en riksomfattande undersökning, *Slagen Dam*, som fokuserade på kvinnors utsatthet, genomfördes för snart femton år sedan.²³ I denna undersökning av utsatthet för våld ställdes ett stort antal utförliga frågor. Resultaten visade att 46 procent av vuxna kvinnor någon gång utsatts för våld från en man, att fem procent utsatts för fysiskt våld under det senaste året samt att 34 procent någon gång efter sin 15-årsdag upplevt sexuellt våld från en man.

²⁰ Brottsförebyggande rådet (2014).

²¹ Statistiska centralbyrån (2013).

²² Folkhälsomyndigheten (2013).

²³ Lundgren et al. (2001).

Sammanfattningsvis

Det finns ett starkt vetenskapligt stöd för att utsatthet för våld är ett betydande folkhälsoproblem. Våldet är mångfasetterat och har studerats ur många olika perspektiv. Studierna innehåller många olika begrepp vilket bland annat gör det svårt att få ett helhetsintryck och att göra jämförelser. Kopplingen mellan psykisk, fysisk, sexuell och social utsatthet under barndomen och ohälsa som vuxen är endast mindre belyst.

De tre återkommande svenska riksrepresentativa befolkningsundersökningarna ger en viss uppfattning av problembilden. Undersökningarna är dock begränsade till utsatthet det senaste året och innefattar i huvudsak endast enstaka övergripande frågor, vilket man av erfarenhet vet ger en underskattning av utsatthet. Ingen av undersökningarna belyser långsiktiga hälsokonsekvenser. Den enda mer utförliga svenska undersökningen *Slagen Dam* gällde kvinnor och har inte förnyats.

Föreliggande rapport redovisar resultaten av en riksrepresentativ studie som undersökt prevalensen av utsatthet för psykiskt, fysiskt och sexuellt våld bland kvinnor och män mellan 18 och 74 år. Såväl ettårsprevalens som livstidsprevalens och prevalens av våldsutsatthet under barndomen har specifikt studerats, liksom kopplingen mellan utsatthet i olika åldrar och psykisk, fysisk och social ohälsa. Studien kompletterar tidigare undersökningar genom att binda ihop olika delar av problemområdet och ger en aktuell och mer allsidig bild av kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livstidsperspektiv samt av kopplingen mellan utsatthet och aktuell hälsa. Metod, urval och bearbetning redovisas i respektive avsnitt.

Metod

Tommy Andersson

Föreliggande studie har sitt ursprung i ett forskningsprojekt som utvecklats vid Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet. Syftet med projektet är att i en nationell prevalensstudie belysa kvinnors och mäns utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv samt kopplingen mellan utsatthet och olika indikatorer på ohälsa. I detta avsnitt ges en kort beskrivning av forskningsprojektets metodologiska grunder. I efterföljande kapitel presenteras en första beskrivande bild av centrala och grundläggande resultat som i det fortsatta arbetet kommer att ligga till grund för mera djuplodande forskning inom projektet.

Forskningsprojektet baseras på en undersökning riktad till ett riksrepresentativt urval av 10 000 kvinnor och 10 000 män i åldern 18–74 år. Uppgifter insamlades våren 2012 genom en kombinerad webb- och postenkät samt från register över nyttjande av hälso- och sjukvård och socialförsäkringsrättigheter. Statistiska centralbyrån (SCB) anlätades för att genomföra datainsamlingen.

Urval

Urvalets omfattning bestämdes utifrån resultat från poweranalyser som baserades på en uppskattning att 50 procent av respondenterna skulle besvara enkäten och på uppskattningar av sannolika utfall inom undersökningens centrala frågeområden. Resultaten från dessa analyser visade att ett urval som omfattade 10 000 kvinnor och 10 000 män befanns lämpligt för att med tillfredsställande statistisk säkerhet kunna besvara undersökningens centrala frågeställningar. Urvalet av deltagare genomfördes av SCB och grundades på uppgifter från Registret över totalbefolkningen (RTB). Ett obundet slumpmässigt urval (OSU) genomfördes bland kvinnor och män som år 2011 var 18–74 år och folkbokförda i Sverige.

Data

Undersökningens datamaterial härrör från svar på enkätundersökningen samt från uppgifter hämtade från Socialstyrelsens Patientregister (PAR) och SCB:s longitudinella integrationsdatabas LISA.

Enkäten utformades utifrån erfarenheter från en expertgranskning genomförd av SCB:s mättekniska enhet. I denna expertgranskning ingick bland annat kognitiva intervjuer med ett urval av testpersoner som fick redogöra för hur de tolkade och uppfattade frågor, svarsalternativ, ordval, formuleringar, enkätens längd, disposition, frågeområden med mera. Innan den slutliga enkäten utformades genomfördes också en pilotundersökning (2 000 deltagare). I denna undersökning testades frågeformulärets längd,²⁴ innehåll och konstruktion samt om svarsfrekvensen påverkades av vetskapen om att registerdata om sjukvårds- och socialförsäkringsuppgifter skulle insamlas.²⁵ Svarsfrekvens och svars kvalitet påverkades endast marginellt av dessa olika förutsättningar. Den slutliga enkäten kom att innefatta 97 frågor, varav de flesta med flera delfrågor.

Enkäten²⁶ inleds med ett block frågor som fokuserar på sociodemografiska uppgifter (födelse land, utbildning, yrke, civilstånd, ekonomi med mera) samt på deltagarnas psykosociala uppväxtsituation (erfarenheter av våld och missbruk i hemmet, omvårdnadskaraktäristika, separationer, skoltrivsel, föräldra- och kamratrelationer, antisocialt beteende, alkohol-, drog- och sexdebut, självskadande beteende med mera).

Därefter följer ett block frågor om erfarenheter av att ha blivit utsatt för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld som skett:

- Före 15 års ålder
- I 15–17-årsåldern²⁷
- Efter fyllda 18 år
- Under de senaste tolv månaderna

Initialt granskades befintliga internationella och svenska instrument inom området med strävan att om möjligt använda ett redan etablerat frågebatteri. Inget befintligt instrument befanns dock fullt ut kunna möta undersökningens syften. Det frågebatteri som konstruerades innefattar till stor del frågor från olika tidigare instrument men också i viss utsträckning nykonstruerade frågor, svarsalternativ och formuleringar.

Frågor om utsatthet för sexuellt våld inkluderar övergrepp med fysiska och psykiska våldsinslag, övergrepp då den utsatta befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig,²⁸ förnedring och trakasserier. Frågor om utsatthet för fysiskt

²⁴ Hälften av respondenterna fick en enkät med 97 frågor och hälften en enkät med 46 frågor.

²⁵ Hälften av respondenterna fick en enkät där det i foljebrevet angavs att registerdata skulle samlas in och hälften en enkät med ett foljebrev där det inte angavs något om att registerdata skulle samlas in.

²⁶ Enkäterna som helhet återfinns på www.nck.uu.se. Två olika enkäter skickades ut, en till kvinnor och en till män. Frågor och svarsalternativ är desamma med ett undantag (en fråga om gynekologisk sjukdom som finns i kvinnoenkäten togs bort i mansenkäten). I introduktionstext och ingresser till vissa avsnitt används ord som kvinna/man och flicka/pojke olika beroende på vilket kön enkäten riktar till.

²⁷ Åldersgränsen mellan barndom och vuxenliv kan vara olika i olika studier. Då begreppet barn används i denna studie utan närmare precisering av åldersgräns avses personer under 18 år. Då begreppet barn endast åsyftar personer under 15 år anges det särskilt.

²⁸ Exempelvis sov, var sjuk, var påverkad av alkohol eller droger.

våld inkluderar faktiskt fysiskt våld och hot om fysiskt våld. Frågor om utsatthet för psykiskt våld inkluderar nedvärdering, dominans, kontroll, förnedring, mobbning och trakasseri. Med avseende på utsatthet i vuxen ålder begränsas utsatthet för psykiskt våld till att gälla systematiskt och upprepat psykiskt våld, inte utsatthet vid enstaka tillfällen under vuxenlivet. De frågor som ställs fokuserar vanligtvis på konkreta händelser och/eller förtydligas med exempel på konkreta händelser (exempelvis: "... en vuxen person fick dig att posera naken"; "... slagit dig med öppen hand (örfil), dragit dig i håret, knuffat dig etc"; "att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen dominerat och bestämt över dig, vem du får träffa, hur mycket pengar du får ha, när du får gå ut, vilka kläder du ska ha etc").²⁹ Vad gäller utsatthet för våld under barndomen ställs separata frågor om man har blivit utsatt av vuxna respektive av jämnåriga (upp till fem år yngre eller äldre). Med utsatthet efter 18 års ålder avses dels utsatthet för våld av aktuell eller tidigare partner men också av andra förövare som släktingar, grannar, arbetskamrater, bekanta, personer man träffar genom sitt arbete (exempelvis klienter och patienter), okända etc. Efter frågor om utsatthet ställs följdfrågor om var övergrepp har skett (hemma, i skolan/på arbetet, på allmänna platser med mera) och om vad som hände efteråt (om man hade pratat med familj/vänner, psykolog/läkare, polis med mera). WHO:s definition av begreppet våld³⁰ har varit vägledande i utformningen av frågorna om utsatthet för våld. I WHO:s definition inkluderas exempelvis utsatthet för sexuell förnedring och trakasserier, psykisk dominans, kontroll och mobbning i begreppet våld. Det vill säga utsatthet som mera vilar på en subjektiv upplevelse av en händelse än på en konkret objektiv händelsebeskrivning (som exempelvis att bli skadad med kniv eller sparkad i huvudet) som kan vara svårt att fånga upp med en juridisk brottsdefinition av begreppet våld. I WHO:s definition av begreppet våld inkluderas även olika former av försummelse (neglect) gentemot barn och äldre. Utsatthet för dessa former av våld har endast i begränsad utsträckning inkluderats i föreliggande undersökning.

Det sista blocket i enkäten koncentreras till frågor om fysisk, psykisk och social hälsa, vanligtvis med avseende på den aktuella hälsosituationen men också med avseende på ohälsa tidigare i livet. Detta block innefattar bland annat ett antal etablerade instrument som AUDIT (alkoholvanor/missbruk), PCL (posttraumatiskt stressyndrom), HAD (ångest och depression) och Healthy Days (hälsorelaterad livskvalitet) samt frågor om självskadebeteende, narkotikaerfarenhet, sexuell läggning och erfarenhet, vikt, längd, motionsvanor, tobaksvanor, funktionsnedsättning, socialt kapital med mera.

²⁹ De frågor och svarsalternativ som ligger till grund för resultaten i denna studie redovisas med sin exakta ordalydelse i samband med att resultaten redovisas.

³⁰ WHO (2002).

Uppgifter från Socialstyrelsens Patientregister (PAR) avser de senaste fem årens erfarenheter av öppen och sluten somatisk och psykiatrisk vård och innefattar uppgifter om antal vårdtillfällen, vårdtid och diagnos. Från SCB:s longitudinella integrationsdatabas LISA har uppgifter hämtats om respondenternas nyttjande av olika samhälleliga trygghetssystem som aktivitets- och sjukersättning, arbetslöshetsersättning, sjukpenning, ålderspension och ekonomiskt bistånd (socialbidrag).

De resultat som presenteras i föreliggande basrapport grundas på ett urval av de enkät- och registeruppgifter som redogjorts för ovan. Med avseende på utsatt-
het för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld grundas resultaten på enkätuppgifter och med avseende på psykisk och fysisk hälsa på enkätuppgifter och, i ett fall (hjärtinfarkt), registerdata.

Genomförande

Enkätundersökningen genomfördes av SCB under januari–april år 2012. Den första kontakten bestod av ett informationsbrev där respondenterna upplystes översiktligt om undersökningens syfte, att de blivit slumpmässigt utvalda för deltagande i en enkätundersökning, att deltagande var frivilligt, att de inom cirka en vecka skulle bli kontaktade samt att de kunde avsäga sig deltagande genom att kontakta NCK eller SCB. I det brev som därefter sändes ut informerades mera utförligt om undersökningens syfte, frivillighet, anonymitet, att registerdata skulle samlas in, att undersökningen var godkänd av regional etikprövningsnämnd samt vart respondenterna kunde vända sig om de kände behov att prata med någon om tankar och känslor som kom upp i samband med ifyllande av enkäten. Respondenterna instruerades om att de kunde besvara enkäten genom att logga in med bifogade inloggningsuppgifter eller besvara den pappersenkät som senare skulle komma till dem som inte besvarade enkäten på webben. Därefter följde fyra påminnelser. När enkätundersökningen avslutats påförde SCB uppgifter från PAR och LISA.

Etik

Innan undersökningen påbörjades granskades och godkändes undersökningens syfte, upplägg, metod, genomförandeplan, enkätens konstruktion och innehåll samt insamlingen av registerdata av Regionala etikprövningsnämnden i Uppsala. För att få tillgång till registerdata från Socialstyrelsen (PAR) och SCB (LISA) fordras särskilt tillstånd från dessa myndigheter, vilket efter granskning av projektet medgavs. Som tidigare nämnts informerades respondenterna om att deltagande var frivilligt och vart de kunde vända sig om de hade några frågor eller kände behov av att prata med någon om tankar och känslor som kom upp i samband med ifyllande av enkäten.

Svarsfrekvens och bortfall

Svarsfrekvensen uppgick totalt sett till 52 procent, 57 procent bland kvinnorna (5 681 kvinnor) och 47 procent bland männen (4 654 män). Knappt hälften av de svarande (46 procent) valde att besvara enkäten på webben och drygt hälften (54 procent) att besvara den postala enkäten. Även om svarsfrekvensen var något högre än förväntat utifrån erfarenheter av andra liknande undersökningar var det således en hel del kvinnor och män som valde att inte delta. Valet att inte delta kan bero på olika omständigheter som tidsbrist, att man aldrig varit utsatt för våld och därför inte anser att man har något att bidra med, att man varit utsatt för våld men tycker det är olustigt att påminnas om, att man av princip inte svarar på undersökningar, inte litar på anonymiteten med mera. Som brukligt i den här typen av undersökningar var bortfallet oproportionellt högt bland exempelvis yngre, män, lågutbildade och utlandsfödda. Därtill kan det vara rimligt att anta att marginaliserade grupper (exempelvis missbrukare, kriminella, psykiskt sjuka och hemlösa) samt av sin partner hårt kontrollerade personer kan vara överrepresenterade i bortfallet. Om de som av dessa eller andra skäl inte besvarade enkäten, som grupp betraktad och i betydande utsträckning, skiljer sig från de svarande vad gäller utsatthet för våld kan vissa resultat bli missvisande. För att begränsa sådana effekter genomförde SCB bortfallsanalys med efterföljande kalibrering och viktning, en vanlig metod i den här typen av undersökningar. Det innebär i korthet att man först jämför dem som svarat på enkäten med dem som inte svarat utifrån olika registeruppgifter (kön, ålder, födelseland, civilstånd, utbildningsnivå, ekonomiskt bistånd, aktivitets- och sjukersättning samt arbetslöshet) som i föregående analyser visats ha samband med utsatthet för våld. I ett nästa steg används den kunskapen för att tilldela de svarande olika vikter för att därigenom kompensera för bortfallets eventuellt snedvridande effekt och anpassa datamaterialet så att resultaten blir optimalt riksrepresentativa för urvalsgruppen 18–74-åriga kvinnor och män med avseende på utsatthet för våld. De resultat som presenteras i denna rapport grundas på analyser av sådana viktade data. En annan typ av bortfall, så kallat partiellt bortfall, kommer av att en del personer som besvarat enkäten har hoppat över en eller flera frågor. Det partiella bortfallet på de frågor som ingick i enkäten var generellt sett mycket lågt, vanligtvis ett par procent, och bedöms inte annat än marginellt kunna påverka de resultat som presenteras.

Statistisk bearbetning

Det datamaterial som ligger till grund för resultaten i föreliggande rapport har bearbetats i SPSS (Statistical Package for the Social Sciences³¹). Prevalenssiffror anges i tabeller medan resultat som beskriver skillnader och samband (och som

³¹ IBM (2010).

genomgående grundas på Chi²-analyser³²) beskrivs i löpande text. Eftersom analyserna vanligtvis grundas på uppgifter från ett mycket stort antal individer blir i stort sett alla, även mycket små och i sak kanske betydelselösa, skillnader och samband statistiskt signifikanta. Signifikansnivån 0,05 har tillämpats och i de enstaka fall en analys inte uppnår signifikans anges detta i sitt sammanhang i löpande text och/eller i tabeller som e.s. (ej statistiskt signifikant). I övrigt är, utan att det anges, alla skillnader och samband som beskrivs statistiskt signifikanta.

Tillförlitlighet och generaliserbarhet

Även om stora ansträngningar gjorts för att så långt möjligt kvalitetssäkra undersökningen är det i såväl denna som alla andra enkät- och intervjustudier omöjligt att uppnå en hundraprocentig tillförlitlighet. Respondenter kan missuppfatta en fråga, placera en händelse fel i tiden, av misstag sätta kryss i fel ruta, medvetet eller omedvetet svara fel eller helt enkelt inte komma ihåg en händelse som kanske, företrädesvis, ligger långt tillbaka i tiden eller inte upplevts som allvarlig och inte har påverkat respondentens fortsatta vardagsliv. För några frågor kan det också finnas ett visst utrymme för att man kan göra en nytolkning av en händelse som kanske skett lång tid tillbaka. Begränsningar av detta slag ska varken negligeras eller överdrivas men beaktas när man förhåller sig till de resultat som presenteras. Den sammantagna effekten torde knappast medföra en överskattning av prevalensen utsatta för våld men rimligtvis en viss underskattning, främst vad gäller mindre allvarlig utsatthet och utsatthet längre tillbaka i tiden. Sätillvida kan det vara rimligt att ha i åtanke att vissa resultat kan ses som en "minimivå" av andelen kvinnor och män som utsatts för våld och i första hand speglar de erfarenheter och minnen som respondenterna hade vid undersökningstillfället, vilket utgör en skattning av den faktiska verkligheten.

Ett av projektets huvudsyften är att belysa prevalensen utsatthet på nationell nivå, vilket också styrkt val av undersökningsmetod och urval av respondenter. De poweranalyser, bortfallsanalyser och viktningförfaranden som tillämpats borgar för en god representativitet vad gäller studiens huvudsakliga syften att på nationell nivå belysa prevalensen utsatthet för sexuell, fysisk och psykisk våld bland kvinnor och män, samt kopplingen till viktiga indikatorer på ohälsa. Däremot är metod och urval inte anpassade för att studera förhållanden på lokal nivå eller för att studera utsatthet inom särskilda grupper som utgör en mycket liten andel av befolkningen som helhet. Sådana grupper utgör vanligtvis en för liten andel av det representativa urvalet för att det ska gå att genomföra statistiskt säkerställda analyser. För att studera utsatthet på lokal nivå och inom särskilt lågfrekventa grupper krävs undersökningar med annan metod och annat urvalsförfarande.

³² I enstaka fall då det förväntade värdet i en cell understigit 5 har Fischers exakta test använts.

Utsatthet för våld är ett angeläget samhällsproblem och kopplingen till hälsa en viktig fråga. Kunskapen på dessa områden är begränsad. Samtidigt har alla befintliga undersökningsmetoder olika förtjänster och begränsningar. Utgångspunkten för detta forskningsprojekt och föreliggande studie är således inte att presentera den fullständiga och slutliga kunskapen men att, som i all forskning, inom ramen för tillgängliga undersökningsmetoder bidra till mer kunskap än den som finns tillgänglig i dag.

Resultat

Resultaten presenteras i två delar. I Del 1 redovisas prevalenstal som ger en bild av hur vanligt det var att kvinnor och män år 2012 levde med erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för våld. Resultat som belyser utsatthet för sexuellt, fysiskt respektive psykiskt våld redovisas först i separata avsnitt där det i varje avsnitt redovisas utsatthet som skett i barndomen, i vuxenlivet, det senaste året och i ett samlat livstidsperspektiv. Därefter följer ett avsnitt som belyser prevalensen utsatthet för någon form av våld och för någon form av allvarligt våld. Del 1 avslutas med sammanfattning och reflektion.

I Del 2 redovisas kopplingen mellan utsatthet i barndomen (före 18 års ålder) respektive i vuxenlivet och ett urval indikatorer på aktuell hälsa. Inledningsvis presenteras de indikatorer på hälsa som ingår i studien varefter resultatredovisningen följer samma struktur som i Del 1, det vill säga att kopplingen mellan utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld och aktuell hälsa studeras separat. Även Del 2 avslutas med sammanfattning och reflektion.

Resultaten i både Del 1 och Del 2 presenteras huvudsakligen med hela procenttal och baseras på viktade data för att begränsa effekten av eventuell bortfallsbias. I de avsnitt och enskilda fall där prevalenstalen är mycket låga redovisas även tiondels procent. Med begreppet "barn" avses genomgående personer under 18 år då det inte särskilt anges att det gäller barn under 15 år. Eftersom begreppet "våld" kan definieras och förstås på olika sätt har en strävan varit att så tydligt som möjligt precisera vilka former av utsatthet som avses. Det innebär i vissa fall till synes onödigt tunga formuleringar men har bedömts nödvändigt för att minska risken för missförstånd. Av samma skäl redovisas den exakta texten i enkätens frågor och svar löpande i fotnoter. Varje avsnitt inleds med en komprimerad sammanfattning i punktform av de resultat som presenteras i avsnittet.

*Del 1. Utsatthet för våld –
prevalens*

Del 1. Utsatthet för våld – prevalens

Tommy Andersson

Utsatthet för sexuellt våld

Utsatthet i barndomen

- Mer än var tionde kvinna och nästan var tjugonde man i åldern 18–74 år levde år 2012 med erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för påtvingat samlag (inklusive försök) före 18 års ålder.
- Två procent av kvinnorna och en halv procent av männen hade före 18 års ålder blivit utsatta för någon form av sexuellt övergrepp (inkluderar även att bli smekt på ett sexuellt sätt eller liknande) av sin pappa, styvpappa eller mammas sambo/särbo.
- Det var lika vanligt att före 18 års ålder bli utsatt för sexuella övergrepp av jämnåriga förövare som av vuxna förövare.
- Drygt hälften av dem som utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder hade drabbats vid upprepade tillfällen.
- Mindre än tio procent av de drabbade hade fått professionell hjälp och mindre än fem procent hade polisanmält.
- Nästan hälften av kvinnorna och drygt var tionde man hade utsatts för sexuella trakasserier före 18 års ålder.

Med utsatthet för sexuellt våld under barndomen (före 18 års ålder) avses i denna studie såväl övergrepp som innebär att en förövare tilltvingar sig, eller försöker tilltvinga sig, oralt, vaginalt eller analt samlag som övergrepp i form av att en förövare tar på/smeker barnets kropp på ett sexuellt sätt, får barnet att ta på förövarens kropp i en sexuell mening eller att förövaren får barnet att posera

naken³³. Förutom sexuella övergrepp av nämnda slag belyser studien också i vilken utsträckning kvinnor och män har varit utsatta för olika former av sexuella trakasserier³⁴ före 18 års ålder. Enligt WHO:s definition ingår såväl sexuella övergrepp som sexuella trakasserier i begreppet sexuellt våld.³⁵

Hur vanligt?

Åtta procent av kvinnorna och tre procent av männen uppgav att de hade erfarenheter och minnen av att någon gång före 15 års ålder ha blivit utsatta för sådana sexuella övergrepp som inneburit att en förövare hade tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga sig, oralt, vaginalt eller analt samlag (Tabell 1). Betydligt fler kvinnor och män, 20 respektive 8 procent, uppgav att de hade blivit utsatta för annat sexuellt övergrepp, exempelvis blivit tvingade att posera nakna eller blivit smekta på ett sexuellt sätt. Sammantaget redovisade omkring var femte kvinna och var tionde man, 21 respektive 9 procent, erfarenheter av att ha blivit utsatta för någon av dessa former av sexuella övergrepp före sin 15-årsdag³⁶.

Vidare uppgav 8 respektive 2 procent av kvinnorna och männen att de i 15–17-årsåldern hade blivit utsatta för övergrepp som inneburit att en förövare tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga sig, samlag medan 11 respektive 3 procent uppgav att de hade blivit utsatta för andra former av sexuella övergrepp. Sammantaget hade 13 procent av kvinnorna och 4 procent av männen blivit utsatta för sexuella övergrepp i 15–17-årsåldern.

En stor andel kvinnor (44 procent) och en hel del män (12 procent) redovisade också erfarenheter av att ha blivit utsatta för sexuella trakasserier före 18 års ålder³⁷. Det vanligaste var att man hade fått oönskade sexuella kommentarer, inviter eller förslag.

Totalt sett uppgav 13 procent av kvinnorna och 4 procent av männen att de någon gång under sin barndom (före 18 års ålder) hade blivit utsatta för sexuella övergrepp som inneburit att en förövare hade tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga

³³ I enkäten ställdes följande fyra frågor: 1. Hände det dig, *innan du fyllde 15 år*, att *någon vuxen gjorde något av följande mot dig?* A. En vuxen person fick dig att posera naken; B. En vuxen person tog på dig eller smekte dig på ett sexuellt sätt; C. En vuxen person fick dig att ta på hans/hennes kropp på ett sexuellt sätt; D. En vuxen person försökte att ha samlag med dig (oralt, vaginalt eller analt) men utan att det fullbordades; E. En vuxen person genomförde fullbordat samlag med dig (oralt, vaginalt eller analt). 2. Hände det dig, *när du var 15–17 år*, att *någon vuxen gjorde något av följande mot dig mot din vilja*, d.v.s. genom hot eller våld eller genom att du inte kunde försvara dig t.ex. för att du sov, var sjuk eller påverkad av alkohol eller droger? Samma exempel som ovan (A–E). 3. Hände det dig, *innan du fyllde 15 år*, att *någon jämnårig, dvs någon kompis, partner, skolkamrat eller annan jämnårig gjorde något av följande mot dig mot din vilja?* Samma exempel som ovan (A–E) men där ordet vuxen ersatts med jämnårig. 4. Hände det dig, *när du var 15–17 år*, att *någon jämnårig gjorde något av följande mot dig mot din vilja*, d.v.s. genom hot eller våld eller genom att du inte kunde försvara dig t.ex. för att du sov, var sjuk eller påverkad av alkohol eller droger? Samma exempel som ovan (A–E).

³⁴ I enkäten ställdes följande fråga: *Blev du någon gång under din uppväxt (före 18 års ålder) utsatt för följande sexuella trakasserier av någon man eller kvinna, vuxen eller jämnårig, partner, bekant eller okänd?* A. Fick oanständiga snuskiga brev, sms, mail, telefonsamtal el. dyl. B. blev sexuellt förtalad genom rykten, bilder på nätet etc; C. Blev utsatt för blottare; D. Fick oönskade sexuella kommentarer; E. Fick oönskade sexuella inviter/förslag; F. Blev utsatt för andra former av sexuella trakasserier.

³⁵ "Sexual violence is defined as: any sexual act, attempt to obtain a sexual act, unwanted sexual comments or advances, or acts to traffic, or otherwise directed, against a person's sexuality using coercion, by any person regardless of their relationship to the victim, in any setting, including but not limited to home and work." WHO (2002).

³⁶ Att andelen personer som totalt utsatts före 18 års ålder inte utgörs av summan av dem som utsatts före 15 års ålder och i 15–17-årsåldern är en naturlig konsekvens av att en del personer har utsatts i båda åldersintervallen.

³⁷ Frågan om erfarenhet av utsatthet för sexuella trakasserier avsåg hela barndomen upp till 18 år, se fotnot 34.

sig, oralt, vaginalt eller analt samlag. Omräknat till befolkningsnivå skulle det innebära att cirka 435 000 kvinnor och cirka 137 000 män i 18–74-årsåldern år 2012 levde sina vardagliga liv med erfarenheter och minnen av att ha varit utsatta för sådana sexuella övergrepp i barndomen. Då erfarenheter av andra sexuella övergrepp (att ha blivit tvingad till att posera naken, att ha blivit smekt på ett sexuellt sätt eller att ha blivit tvingad till att ta på någon annans kropp på ett sexuellt sätt) inkluderas uppgår antalet kvinnor med erfarenheter och minnen av sexuella övergrepp under barndomen till uppskattningsvis cirka 903 000 (27 procent) och antalet män till cirka 376 000 (11 procent). Om vi, i enlighet med WHO:s definition av sexuellt våld (se sid 26, fotnot 35), inkluderar både sexuella övergrepp och sexuella trakasserier visar resultaten att drygt hälften av alla kvinnor och var femte man, 54 respektive 20 procent, har erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatt för någon form av sexuellt våld i sin barndom.

Tabell 1. Utsatthet för sexuellt våld före 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor			Andel män			Andel totalt		
	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig ³⁸ %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig %	Utsatt totalt %
Utsatt för sexuellt övergrepp före 15 års ålder									
– Pätvingat samlag, inklusive försök ³⁹	4	5	8	2	2	3	3	3	6
– Annat sexuellt övergrepp ⁴⁰	13	10	20	5	4	8	9	7	14
– Totalt	14	11	21	5	5	9	9	8	15
Utsatt för sexuellt övergrepp i 15–17-årsåldern									
– Pätvingat samlag, inklusive försök	3	6	8	1	1	2	2	3	5
– Annat sexuellt övergrepp	5	6	11	2	2	3	4	4	7
– Totalt	6	8	13	2	2	4	4	5	8
Totalt utsatt för sexuellt övergrepp före 18 års ålder									
– Pätvingat samlag, inklusive försök	6	9	13	2	3	4	4	6	8
– Annat sexuellt övergrepp	15	13	25	6	5	10	11	9	17
– Totalt	17	16	27	6	6	11	12	11	19
Utsatt för sexuella trakasserier före 18 års ålder ⁴¹			44			12			28
Total andel utsatta för sexuellt våld före 18 års ålder			54			20			37

³⁸ Person som är mellan fem år yngre och fem år äldre än den som drabbats.

³⁹ Avser övergrepp som innebär att en förövare tilltvingar sig oralt, vaginalt eller analt samlag, inklusive försök se fotnot 33, I D–E.

⁴⁰ Avser övergrepp som innebär att en förövare tar på/smeker barnets kropp på ett sexuellt sätt, får barnet att ta på förövarens kropp i en sexuell mening eller att förövaren får barnet att posera naken, fotnot 33, A–C.

⁴¹ Frågan om utsatthet för sexuella trakasserier avsåg hela barndomen upp till 18 år, se fotnot 34.

Vem var förövaren?

Vem är det då som utsätter barn för sexuella övergrepp? Som resultaten i Tabell 1 visar var det i stort sett lika vanligt att de som hade blivit utsatta för sexuella övergrepp före 15 års ålder hade blivit utsatta av en vuxen förövare som av en relativt jämnårig förövare. Rimligtvis rör det sig om olika former av övergrepp, där övergrepp i den tidiga barndomen oftast begås av vuxna medan övergrepp som sker när barnet närmar sig 15-årsåldern ofta också kan begås av mera jämnåriga förövare. I 15–17 års ålder var det, bland kvinnorna, vanligare att ha blivit utsatt för påtvingat samlag av jämnåriga (sex procent) än av vuxna (tre procent).

Knappt två procent av samtliga kvinnor i undersökningen och cirka en halv procent av samtliga män i undersökningen uppgav att de någon gång under sin barndom hade blivit utsatta för sexuella övergrepp av sin pappa/styvpappa/mammans sambo/särbo och drygt en procent (kvinnor) respektive knappt en procent (män) att de hade blivit utsatta av en vuxen man som de litade på, exempelvis en lärare, lagledare, präst eller liknande. Betydligt vanligare var det dock att ha blivit utsatt av manliga släktingar eller av andra män man kände, vilket uppgavs av cirka fem respektive åtta procent av kvinnorna och av cirka en halv respektive två procent av männen. Drygt fyra respektive två procent av kvinnorna och männen uppgav att de blivit utsatta av okända män.

Mycket få uppgav att de hade blivit utsatta för sexuella övergrepp av en kvinna. Bland kvinnorna var det endast några enstaka personer som uppgav att de hade blivit utsatta av en vuxen kvinna. Även bland de män som blivit utsatta för sexuella övergrepp var det mycket få som uppgav att förövaren hade varit en vuxen kvinna. Det kan dock nämnas att nästan en fjärdedel av de totalt 99 män som hade blivit utsatta för sexuella övergrepp i 15–17-årsåldern uppgav att förövaren hade varit en vuxen kvinna som de kände men inte var släkt med och elva procent att de hade blivit utsatta av en okänd vuxen kvinna. Sett till samtliga män utgör de män som i 15–17-årsåldern utsatts av vuxna kvinnor dock en mycket liten grupp, cirka en halv procent av samtliga män i undersökningsgruppen.

Det är inte bara vuxna som begår sexuella övergrepp mot barn. Som resultaten i Tabell 1 visar uppgav en hel del kvinnor och män erfarenheter och minnen av sexuella övergrepp som begåtts av förhållandevis jämnåriga förövare. Vanligtvis uppgavs pojkar som man kände men inte var släkt eller tillsammans med som förövare, vilket uppgavs av cirka tio procent av samtliga kvinnor i undersökningen och cirka tre procent av samtliga män i undersökningen. Vidare hade cirka fyra procent av kvinnorna blivit utsatta av okända pojkar och likaledes cirka fyra procent av sin aktuella eller tidigare pojkvän. Omkring två procent av männen uppgav att de hade blivit utsatta av flickor som de var, eller hade varit, tillsammans med och cirka två procent att de blivit utsatta av andra flickor de kände.

Vad hände efteråt?

Hur vanligt är det då att man pratar med sina närstående, söker professionell hjälp eller polisanmäler sexuella övergrepp man utsätts för i barndomen?⁴² Enligt resultaten hade omkring 35–40 procent av de kvinnor som blivit utsatta före 18 års ålder vid något tillfälle pratat med någon om det inträffade. Vanligtvis hade man då vänt sig till familj eller nära vänner. Cirka 5–10 procent av de utsatta kvinnorna uppgav att de vid något tillfälle hade fått professionell hjälp av kurator, psykolog eller läkare. Ungefär fem procent uppgav att polisanmälan hade kommit till stånd vid något eller några av de tillfällen då de blivit utsatta för sexuella övergrepp under sin barndom.

Bland de män som hade utsatts för sexuella övergrepp under sin barndom var det cirka 10–20 procent som uppgav att de vid något tillfälle hade pratat med någon om det inträffade och endast några enstaka procent som uppgav att de hade fått professionell hjälp och/eller att polisanmälan gjorts.

Benägenheten att prata med familj eller vänner, att söka professionell hjälp eller att polisanmäla skiljde sig inte nämnvärt beroende på om det gällde övergrepp som inträffat före eller efter 15-årsåldern och inte heller om man blivit utsatt av vuxna eller av jämnåriga förövare.

Resultaten ovan ska ses mot bakgrunden av att begreppet ”sexuella övergrepp” inrymmer en rad olika händelser med olika allvarsgrad från, exempelvis, utsatthet för upprepade våldtäkter i småbarnsåldern till att man vid ett enstaka tillfälle i 17-årsåldern mot sin vilja hade blivit smekt på ett sexuellt sätt. Närmare analyser som enbart grundas på sådana sexuella övergrepp där förövaren tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga sig, samlag visade en marginellt högre benägenhet att prata med familj och/eller vänner och en upp till dubbelt så hög benägenhet att söka hjälp hos kurator, psykolog eller läkare. Vidare var andelen som uppgav att polisanmälan kommit till stånd något högre, cirka 6–7 procent bland de utsatta kvinnorna och cirka 2–3 procent bland de utsatta männen.

Tillfällig eller upprepad utsatthet?

Att bli utsatt för sexuella övergrepp under barndomen kan för vissa vara en engångsföreteelse och för andra ett återkommande inslag under uppväxten. Resultat från analyser i föreliggande studie visar att drygt hälften av både de kvinnor och de män som blivit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen hade blivit utsatta vid upprepade tillfällen. Detta gällde såväl utsatthet före 15 år som utsatthet i 15–17-årsåldern.

⁴² Eftersom små barn inte själva kan söka professionell hjälp eller polisanmäla formulerades ingressen till den aktuella frågan: ”Hände det något av följande efteråt”, vilket ger utrymme för att det kan ha varit andra än det utsatta barnet som initierat hjälp eller gjort polisanmälan.

Kopplingen mellan att ha blivit utsatt för sexuella övergrepp före 15 års ålder och att även bli utsatt i 15–17-årsåldern var påtaglig. Risken för att bli utsatt för sexuella övergrepp i 15–17-årsåldern var cirka fem gånger högre bland de kvinnor som blivit utsatta för sexuella övergrepp redan före 15 års ålder och cirka tolv gånger högre bland de män som hade blivit utsatta före 15 års ålder. Begränsar vi oss till att enbart se till utsatthet för sådana sexuella övergrepp som inneburit att förövaren tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga sig, samlag är denna koppling ännu starkare. Bland de kvinnor som hade utsatts för sådana sexuella övergrepp före 15 års ålder hade cirka en tredjedel även utsatts för samma form av sexuellt övergrepp i 15–17-årsåldern, vilket var cirka tio gånger mer vanligt än bland de kvinnor som inte hade blivit utsatta för sådana övergrepp före 15 års ålder. Tendenser till liknande koppling kunde också ses bland männen men är mera osäkra på grund av det förhållandevis låga antalet män som beräkningarna grundas på.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

Vilka erfarenheter och minnen av sexuella övergrepp under barndomen har då de yngre kvinnorna och männen jämfört med äldre kvinnor och män? Grundat på en uppdelning i tioårsintervall⁴³ visar resultaten att andelen kvinnor som uppgav att de hade blivit utsatta för någon form av sexuella övergrepp under barndomen var i stort sett densamma i alla åldersgrupper, dock något lägre i den äldsta åldersgruppen (65–74 år). Detta gällde även utsatthet för sådana sexuella övergrepp som inneburit att förövaren tilltvingat sig, eller försökt tilltvinga sig, samlag och oberoende av om det gällde övergrepp före 15 års ålder eller övergrepp som skett i 15–17-årsåldern. I vilken utsträckning resultaten kan kopplas till generella samhällsförändringar över tid vad gäller benägenheten att begå sexuella handlingar mot barn (den 18-åriga respondenten var barn under åren 1994–2012 medan den 74-åriga respondenten var barn i en helt annan tidsperiod, nämligen under åren 1938–1956), minnes effekter eller annat kan inte bedömas utifrån tillgängliga data. Resultaten speglar de erfarenheter och minnen respondenter i olika åldersgrupper bär med sig vid undersökningstillfället år 2012.

⁴³ Den yngsta gruppen består av kvinnor och män i 18–24-årsåldern. Därefter följer fem tioårsintervall.

Utsatthet i vuxenlivet

- Drygt en av tio kvinnor och en av hundra män hade efter sin 18-årsdag utsatts för allvarligare sexuellt våld i bemärkelsen med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld påtvingat samlag eller liknande, inklusive försök och inklusive sexuellt övergrepp då den utsatta befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig.
- Cirka 20 procent av kvinnorna och cirka 5 procent av männen hade efter sin 18-årsdag utsatts för annat, mindre allvarligt, sexuellt övergrepp med inslag av våld, exempelvis mot sin vilja blivit fasthållna, kyssta, smekta eller liknande.
- Nästan hälften av kvinnorna och 15 procent av männen hade erfarenheter av att efter sin 18-årsdag ha blivit utsatta för någon form av sexuellt våld i enlighet med WHO:s definition, det vill säga i termer av sexuellt övergrepp, sexuell förnedring eller sexuella trakasserier.
- Den aktuella partnern uppgavs vanligtvis som förövaren vid allvarligare sexuella övergrepp, bekanta och okända förövare vid mindre allvarliga övergrepp.
- Cirka hälften av de kvinnor och cirka två tredjedelar av de män som utsatts för sexuella övergrepp i vuxen ålder hade aldrig pratat med familj/vänner om det inträffade.
- Mindre än tio procent av de utsatta kvinnorna och cirka en procent av de utsatta männen hade sökt professionell hjälp hos kurator, psykolog eller läkare. Något fler bland dem som utsatts för allvarligare sexuella övergrepp.
- Cirka fem procent av de utsatta kvinnorna och cirka en procent av de utsatta männen hade vid något tillfälle gjort polisanmälan. Något fler bland dem som utsatts för allvarligare sexuella övergrepp.

Med utsatthet för sexuellt våld i vuxenlivet menas i denna studie övergrepp som inneburit att en förövare genom fysiskt våld eller hot om fysiskt våld eller genom psykiska påtryckningar har tilltvingat sig oralt, vaginalt eller analt samlag eller liknande sexuell handling, inklusive försök och inklusive då en förövare för sexuellt syfte utnyttjat ett offer som befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. Andra sexuella övergrepp med våldsinslag som ingår är då en förövare i sexuell mening och mot den drabbades vilja hållit fast, kysst, smekt, kramat eller kladdat på henne/honom etc.⁴⁴ Förutom sexuella övergrepp av nämnda slag

⁴⁴ I enkäten ställdes följande frågor: 1. *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig?* A. Tvingat dig till samlag (oralt, vaginalt, analt) eller liknande sexuell handling (exempelvis onani) genom att hota med eller använda fysiskt våld; B. Försökt tvinga dig till samlag (oralt, vaginalt, analt) eller annan liknande sexuell handling (exempelvis onani) genom att hota med eller använda fysiskt våld; C. Tvingat eller försökt tvinga dig till någon form av sexuell aktivitet när du inte kunde försvara dig tex för att du sov, var sjuk eller påverkad av alkohol eller droger; D. Mot din vilja tagit i eller rört vid din kropp på ett sexuellt sätt (exempelvis smekt, hållit fast, kramat, kysst, "kladdat") eller har fått dig att mot din vilja ta i eller röra vid hans/hennes kropp på ett sexuellt sätt. 2. *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig?* A. Fått dig till någon form av sex mot din vilja genom psykiska hot eller påtryckningar så att du exempelvis ställt upp på sex för att han/hon inte skulle bli arg, sur, ledsen, besviken, göra slut, gå till någon annan eller på annat sätt göra vardagslivet surt för dig.

belyser studien också i vilken utsträckning kvinnor och män har varit utsatta för sexuell förnedring⁴⁵ och sexuella trakasserier⁴⁶ vilket enligt WHO:s definition ingår i begreppet sexuellt våld (se sid 26, fotnot 35).

Hur vanligt?

Resultaten i undersökningen visar att elva procent av kvinnorna och en procent av männen hade erfarenheter och minnen av att någon gång efter sin 18-årsdag genom fysiskt våld eller hot om fysiskt våld ha blivit påtvingade samlag eller liknande, inklusive försök och sexuella övergrepp då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig (Tabell 2). Vidare uppgav 19 procent av kvinnorna och 4 procent av männen att de blivit utsatta för andra sexuella övergrepp med våldsinslag, exempelvis blivit fasthållna eller påtvingade kyssar, kramar eller smekningar. Sammantaget hade 22 procent av kvinnorna och 5 procent av männen erfarenheter och minnen av att någon gång efter sin 18-årsdag ha blivit utsatta för någon form av sexuellt övergrepp där fysiskt våld eller hot om fysiskt våld hade använts.

Sexuella övergrepp behöver inte alltid grundas på att förövaren använder fysiskt våld eller hot om fysiskt våld. I många fall kan det också röra sig om psykiskt våld av olika typ och allvarsgrad. I föreliggande undersökning tillfrågades kvinnor och män om sina erfarenheter av att ha blivit pressade till någon form av sex mot sin egen vilja genom psykiska påtryckningar eller hot så att de, exempelvis, ställt upp på sex för att den andre inte ska bli arg, göra slut, gå till någon annan eller dylikt. Var gränsen går med avseende på begrepp som "egen vilja", "sexuellt övergrepp" och "våld" är naturligtvis individuellt och svårt att bedöma med exakt precision. Resultaten visar dock att 14 procent av kvinnorna och tre procent av männen enligt sin egen bedömning har erfarenheter och minnen av att under sitt vuxna liv ha varit med om den här typen av sex mot sin vilja.

Många kvinnor och en hel del män hade också erfarenheter av att bli utsatta för olika former av sexuell förnedring och/eller sexuella trakasserier. Tolv procent av kvinnorna och tre procent av männen uppgav att de någon gång efter sin 18-årsdag hade blivit utsatta för sexuell förnedring i termer av att ha blivit kritiserad för sin kropp, sin sexuella lust/kapacitet, blivit jämförd med andra etc. Utsatthet för sexuella trakasserier var än vanligare. Närmare fyra av tio kvinnor (38 procent) och drygt en av tio män (12 procent) hade blivit utsatta för sexuella trakasserier i form av oönskade snuskiga brev, sexuella kommentarer, förslag, inviter etc.

⁴⁵ I enkäten ställdes följande fråga: *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig?* A. Fått dig att känna dig sexuellt förnedrad genom att, exempelvis, kritisera din kropp, din bristande sexuella lust/kapacitet, att du inte vill göra vissa sexuella saker, jämfört dig med andra, fått dig att mot din vilja se på porrfilm/porrbilder, visa dig naken eller annat som du upplevt sexuellt förnedrande.

⁴⁶ I enkäten ställdes följande fråga: *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att du har blivit utsatt för följande sexuella trakasserier av någon man eller kvinna, oavsett om det var en partner eller inte?* A. Fick oönskade snuskiga brev, sms, mail, telefonsamtal el.dyl.; B. Blev sexuellt förtalad genom rykten, bilder på nätet etc.; C. Blev utsatt för blottare; D. Fick oönskade sexuella kommentarer; E. Fick oönskade sexuella inviter/förslag; F. Blev utsatt för andra former av sexuella trakasserier.

Sammanfattningsvis visar således resultaten att elva procent av kvinnorna och en procent av männen i åldern 18–74 år redovisade erfarenheter och minnen av att med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld ha blivit påtvingade samlag eller liknande, inklusive försök och sexuella övergrepp då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. Uppräknat till befolkningsnivå innebär det cirka 368 000 kvinnor och cirka 34 000 män. Lägger vi därtill erfarenheter av andra sexuella övergrepp med våldsinslag, exempelvis att mot sin vilja ha blivit fasthållen, kramad eller kysst, visar resultaten att 28 procent av kvinnorna och 6 procent av männen i åldern 18–74 år har erfarenheter och minnen av att som vuxna ha blivit utsatta för sexuella övergrepp som inkluderat någon form av fysiskt eller psykiskt tvång/påtryckning. Och, slutligen, att nästan varannan kvinna (47 procent) och 15 procent av männen i åldern 18–74 år har erfarenheter och minnen av att någon gång efter sin 18-årsdag ha blivit utsatt för någon form av sexuellt våld då, i enlighet med WHO:s definition (se sid 26, fotnot 35), även utsatthet för sexuell förnedring och sexuella trakasserier inkluderas i begreppet sexuellt våld.

Tabell 2. Utsatthet för sexuellt våld efter 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för sexuellt övergrepp med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld			
– med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit påtvingad samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig ⁴⁷	11	1	6
– med fysiskt våld blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp ⁴⁸	19	4	12
– Totalt med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit utsatt för sexuellt övergrepp	22	5	13
Utsatt för sexuellt övergrepp genom psykisk påtryckning ⁴⁹	14	3	8
Utsatt för sexuell förnedring/trakasserier			
– förnedring ⁵⁰	12	3	8
– trakasserier ⁵¹	38	12	24
Total andel utsatta för sexuellt våld efter 18 års ålder			
– <i>exklusive</i> förnedring och trakasserier	28	6	17
– <i>inklusive</i> förnedring och trakasserier	47	15	31

⁴⁷ Avser att man med fysiskt våld blivit påtvingad samlag eller liknande och/eller sexuell aktivitet då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig, se fotnot 44, 1, A–C.

⁴⁸ Avser att man mot sin vilja på ett sexuellt sätt blivit fasthållen, kramad, kysst, smekt etc. eller blivit tvingad att mot sin vilja ta i eller röra vid en annan persons kropp på ett sexuellt sätt, se fotnot 44, 1, D.

⁴⁹ Avser att man mot sin vilja ställt upp på sex pga psykiska hot eller påtryckningar, se fotnot 44, 2, A.

⁵⁰ Avser att någon har gjort något som fått respondenten att känna sig sexuellt förnedrad genom att, exempelvis, kritiserat kroppen, en bristande sexuell lust/kapacitet eller dylikt, se fotnot 45, A.

⁵¹ Avser att man fått oönskade snuskiga brev, blivit sexuellt förtalad, fått oönskade sexuella inbjudningar/förslag eller dylikt, se fotnot 46, A–F.

Vem var förövaren?

De sexuella övergreppen kan komma från många olika förövare, från en vid våldstillfället aktuell eller tidigare partner, från släktingar, vänner, arbetskamrater eller från andra kända eller okända män och kvinnor. Cirka fem procent av samtliga kvinnor i undersökningsgruppen uppgav att de någon gång efter sin 18-årsdag hade blivit utsatta av en vid våldstillfället aktuell partner för sådana sexuella övergrepp som innebar att de med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld hade blivit påtvingade samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. Cirka en procent av kvinnorna hade blivit utsatta av en vid våldstillfället före detta partner, cirka tre procent av en bekant och cirka tre procent av någon okänd. Bland de få män som utsatts för sådana övergrepp uppgavs vanligtvis en aktuell/tidigare partner, en bekant/arbetskamrat eller någon okänd som förövare. Samtidigt som männen vanligtvis uppgav kvinnor som förövare fanns en tendens till att män även uppgav andra män som förövare, medan kvinnor endast i några enstaka fall uppgav andra kvinnor som förövare.

När det gällde mindre allvarliga former av sexuella övergrepp med inslag av fysiskt våld, i termer av att förövaren hållit fast offret, tilltvingat sig kyssar, kramar etc, uppgavs aktuell eller tidigare partner mera sällan som förövare. Bland både kvinnor och män uppgavs i första hand okända män eller kvinnor som förövare, i andra hand bekanta/arbetskamrater och i tredje hand en aktuell partner.

Medan de allvarligare formerna av sexuella övergrepp med inslag av våld eller hot om fysiskt våld (påtvingat samlag med mera) i första hand kopplades till en aktuell/tidigare partner var utsatthet för mindre allvarliga sexuella övergrepp med våldsinslag (påtvingade kyssar med mera) således i första hand kopplat till bekanta eller okända förövare. Samtidigt var utsatthet för mindre allvarliga övergrepp betydligt vanligare än utsatthet för allvarligare övergrepp.

Sammantaget innebar detta att cirka åtta procent av kvinnorna uppgav att de någon gång under sitt vuxna liv hade blivit utsatta för någon form av sexuellt övergrepp med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en okänd person, cirka sju procent av en aktuell/tidigare partner, cirka sex procent av en bekant och cirka sex procent av en arbetskamrat, granne eller dylikt.⁵² Motsvarande andelar bland männen var omkring en procent vardera för de ovan nämnda förövkategorierna. Kvinnorna uppgav i stort sett uteslutande att de hade blivit utsatta av män. Bland männen som utsatts av en aktuell eller tidigare partner uppgavs med några enstaka undantag kvinnor som förövare medan de män som utsatts av okända förövare i stort sett lika ofta uppgav kvinnliga som manliga förövare.

⁵² Det ska uppmärksammas att resultaten avser *andelen kvinnor* som någon gång varit utsatta för sexuella övergrepp av olika förövkategorier, inte *antalet övergrepp* man utsatts för. Givet att många kvinnor som utsatts av en partner blir utsatta vid upprepade tillfällen medan många kvinnor som blir utsatta av andra förövare utsätts vid enstaka tillfällen kan antalet övergrepp som begås av en partner vara betydligt fler än antalet övergrepp som begås av andra förövkategorier.

Vad hände efteråt?

Som tidigare redovisats var det en stor andel av dem som utsatts för sexuella övergrepp i barndomen som valde att inte prata om övergreppen med familj eller vänner och mycket få som hade sökt professionell hjälp och/eller hade gjort polisanmälan (sid 29). Bland dem som hade utsatts för sexuella övergrepp i vuxen ålder var det betydligt vanligare att prata med sin familj och/eller sina vänner om det inträffade. Ungefär hälften av de utsatta kvinnorna och en dryg tredjedel av de utsatta männen uppgav att de hade pratat med familj/vänner om övergrepp de drabbats av i vuxen ålder. Däremot var benägenheten att söka professionell hjälp hos kuratorer, psykologer eller läkare, samt även benägenheten att göra polisanmälan, ungefär densamma som vad gällde sexuella övergrepp i barndomen. Cirka fem till tio procent av de utsatta kvinnorna och någon enstaka procent av de utsatta männen hade vid något tillfälle sökt professionell hjälp. Cirka fem procent av de utsatta kvinnorna och en till två procent av de utsatta männen hade vid något tillfälle gjort polisanmälan.

I likhet med det mönster som kunde ses vad gällde sexuella övergrepp i barndomen medförde utsatthet för allvarligare sexuella övergrepp i bemärkelsen att med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld ha blivit påtvingad samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjade då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig,⁵³ högre benägenhet att söka professionell hjälp och att göra polisanmälan men däremot inte någon högre benägenhet att prata med familj/vänner.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

Kvinnor och män i olika åldersgrupper upp till 54 års ålder har i stort sett i lika hög utsträckning erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för någon form av sexuellt våld under sitt vuxna liv. Detta oavsett om det gällde sexuella övergrepp som inkluderat fysiskt/psykiskt våld, utsatthet för sexuell förnedring eller utsatthet för sexuella trakasserier. Äldre kvinnor och män redovisar konsekvent i något, eller i vissa fall påtagligt, lägre utsträckning erfarenheter och minnen av att i vuxen ålder ha blivit utsatta för sexuellt våld. Mot bakgrund av att det var 11 procent av samtliga kvinnor som uppgav att de någon gång i vuxen ålder hade varit utsatta för med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld påtvingat samlag eller liknade (Tabell 2) kan nämnas att denna andel var 13 procent bland kvinnorna i åldern 25–34 år och 6 procent bland kvinnorna i åldern 65–74 år. Samma mönster kunde också skönjas bland männen men på en lägre nivå. Vad gäller utsatthet för med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld påtvingat samlag eller liknande var andelarna bland männen en procent (samtliga män), tre procent (män i åldern 25–34 år) och 0,4 procent (män i åldern 65–74 år). Även här är det naturligtvis

⁵³ Se fotnot 44, fråga 1, A–C.

svårt att dra slutsatser om hur resultaten kan kopplas till generella samhällsförändringar över tid, minneseffekter, olika lång tid som vuxna eller dylikt.

Utsatthet under det senaste året

- Under det senaste året (våren 2011–våren 2012) hade 3,4 procent av kvinnorna och 0,9 procent av männen blivit utsatta för sexuella övergrepp med inslag av våld eller hot om våld (från påtvingat samlag till att ha blivit fasthållen, smekt eller kysst mot sin vilja).
- Bland de yngsta kvinnorna (18–24 år) hade 10 procent drabbats och bland de äldsta kvinnorna (65–74 år) 0,7 procent. Bland männen var motsvarande andelar 2,9 respektive 0,0 procent.
- Omkring 60 procent av de kvinnor som det senaste året hade utsatts för sexuella övergrepp med inslag av våld hade pratat med familj/vänner om det inträffade och 15 procent hade gjort polisanmälan vid något tillfälle.
- Cirka 15 procent av kvinnorna och 5 procent av männen hade det senaste året utsatts för någon form av sexuellt våld i termer av sexuellt övergrepp, sexuell förnedring eller sexuella trakasserier.

För att skapa en bild av hur vanligt det är att kvinnor och män utsätts för sexuellt våld i ett mer närliggande och aktuellt perspektiv tillfrågades respondenterna om sina erfarenheter under det senaste året (våren 2011–våren 2012). Resultaten presenteras i Tabell 3 och visar att 0,8 procent av kvinnorna och 0,3 procent av männen under det senaste året hade varit utsatta för sådana sexuella övergrepp som innebar att de med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld hade blivit påtvingade samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjade då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. Omräknat till befolkningsnivå skulle det innebära att cirka 27 000 kvinnor och cirka 10 000 män i åldern 18–74 år drabbades under våren 2011–våren 2012. Vidare uppgav 3,1 procent av kvinnorna och 0,8 procent av männen att de hade varit utsatta för andra sexuella övergrepp med våldsinslag, exempelvis att de mot sin vilja hade blivit fasthållna, kyssta, smekta eller liknande. Sammantaget hade 3,4 procent av kvinnorna och 0,9 procent av männen blivit utsatta för någon av dessa former av sexuellt övergrepp med inslag av fysiskt våld.

Drygt tre procent av kvinnorna och knappt en procent av männen uppgav att de mot sin vilja hade blivit pressade till sex med psykiska påtryckningar.

Totalt sett innebär det att 5,8 procent av kvinnorna och 1,7 procent av männen uppgav att de under det gångna året hade blivit utsatta för någon form av nämnda sexuella övergrepp. Inkluderar vi i enlighet med WHO:s definition av

sexuellt våld eller hot om fysiskt våld (se sid 26, fotnot 35) även utsatthet för sexuell förnedring och trakasseri hade 14,6 procent av kvinnorna och 4,8 procent av männen drabbats av sexuellt våld under det senaste året, vilket motsvarar cirka 488 000 kvinnor och cirka 164 000 män.

Tabell 3. Utsatthet för sexuellt våld det senaste året (våren 2011–våren 2012). Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för sexuellt övergrepp med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld			
– med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit påtvingad samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig ⁵⁴	0,8	0,3	0,6
– med fysiskt våld blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp ⁵⁵	3,1	0,8	1,9
– Totalt med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit utsatt för sexuellt övergrepp	3,4	0,9	2,2
Utsatt för sexuellt övergrepp genom psykisk påtryckning ⁵⁶	3,1	0,8	2,0
Utsatt för sexuell förnedring/trakasseri			
– förnedring ⁵⁷	2,8	0,8	1,8
– trakasseri ⁵⁸	10,6	3,4	6,9
Total andel utsatta för sexuellt våld det senaste året			
– exklusive förnedring och trakasserier	5,8	1,7	3,7
– inklusive förnedring och trakasserier	14,6	4,8	9,6

När det gäller de allvarligaste formerna av sexuella övergrepp, i bemärkelsen att med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld ha blivit påtvingad samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig, uppgav cirka hälften av de utsatta kvinnorna att de hade blivit utsatta av en aktuell eller tidigare partner och cirka en tredjedel att de hade blivit utsatta av en okänd man. Vid utsatthet för mindre allvarliga former av med fysiska våldsinslag påtvingad sex (fasthållande, kyssar, smek, etc) uppgavs betydligt oftare okända män som förövare. Tillsammans innebär det att omkring en fjärdedel av de 3,4 procent kvinnor som under det senaste året varit utsatta för någon form av sexuella övergrepp med fysiska våldsinslag uppgav att de hade blivit utsatta av en aktuell eller tidigare partner, en knapp tredjedel att de blivit

⁵⁴ Avser att man med fysiskt våld blivit påtvingad samlag eller liknande och/eller sexuell aktivitet då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig, se fotnot 44, 1, A–C.

⁵⁵ Avser att man mot sin vilja på ett sexuellt sätt blivit fasthållen, kramad, kysst, smekt etc eller blivit tvingad att mot sin vilja ta i eller röra vid en annan persons kropp på ett sexuellt sätt, se fotnot 44, 1, D.

⁵⁶ Avser att man mot sin vilja ställt upp på sex pga psykiska hot eller påtryckningar, se fotnot 44, 2 A.

⁵⁷ Avser att någon har gjort något så att man känt sig sexuellt förnedrad genom att, exempelvis kritiserat kroppen, en bristande sexuell lust/kapacitet eller dylikt, se fotnot 45, A.

⁵⁸ Avser att man fått oönskade snuskiga brev, blivit sexuellt förtalad, fått oönskade sexuella inbjudningar/förslag eller dylikt, se fotnot 46, A–F.

utsatta av en helt okänd man och cirka en femtedel att de utsatts av en manlig bekant. Antalet män som utsatts det senaste året är förhållandevis lågt, vilket gör det osäkert att göra motsvarande beräkningar.

Benägenheten att tala med familj och vänner om det man utsatts för var något högre bland dem som utsatts för sexuella övergrepp det senaste året än bland dem som utsattes för sexuella övergrepp under barndomen eller i vuxenlivet generellt. Cirka 60 procent av de kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp det senaste året uppgav att de hade pratat med familj och vänner om det inträffade. Även benägenheten att polisanmäla övergrepp var något högre bland de kvinnor som utsatts det senaste året. Cirka 15 procent av de kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp som innebar att med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld ha blivit påtvingad samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då de befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig, uppgav att de hade gjort polisanmälan vid något tillfälle.

Yngre kvinnor och män drabbades oftare än äldre av sexuellt våld under det senaste året, detta oavsett vilken aspekt av sexuell utsatthet som avses. Samtidigt som det var 3,4 procent av samtliga kvinnor som hade utsatts för sexuella övergrepp med våldsinslag uppgav 10,3 procent av de yngsta (18–24 år) och 0,7 procent av de äldsta (65–74 år) att de hade drabbats. Motsvarande andelar bland männen var 0,9 procent (samtliga), 2,9 procent (de yngsta) och 0,0 procent (de äldsta).

Utsatthet i ett livsperspektiv

- Cirka 20 procent av kvinnorna och 5 procent av männen hade någon gång i sitt liv utsatts för allvarligare sexuellt övergrepp i bemärkelsen med våld eller hot om våld påtvingat samlag eller liknande, inklusive försök och sexuellt utnyttjande då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig.
- Omkring 65 procent av kvinnorna och 30 procent av männen hade någon gång i sitt liv utsatts för någon form av sexuellt våld i termer av sexuella övergrepp, sexuell förnedring eller sexuella trakasserier.
- Kvinnor och män som hade utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder hade i betydligt högre utsträckning utsatts för sexuella övergrepp efter 18 års ålder, jämfört med de kvinnor och män som inte hade utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder.

Resultaten i tidigare avsnitt har var för sig speglat kvinnors och mäns erfarenheter och minnen av att bli utsatta för sexuellt våld i barndomen respektive i vuxen ålder. Sammanför vi dessa resultat till ett livstidsperspektiv framkommer en bild som visar att 20 procent av kvinnorna och 5 procent av männen någon gång i sitt

liv hade varit utsatta för ett sexuellt övergrepp som inneburit med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld påtvingat samlag eller liknande, inklusive försök, vilket motsvarar cirka 669 000 kvinnor och 171 000 män i åldern 18–74 år (Tabell 4). Inkluderar vi andra former av sexuella övergrepp som att mot sin vilja ha blivit smekt, kysst, fasthållen, haft sex på grund av psykisk påtryckning uppgår motsvarande andelar till 42 procent av kvinnorna och 15 procent av männen. Nästan två av tre kvinnor (65 procent) och 28 procent av männen har erfarenheter och minnen av att någon gång i sitt liv ha blivit utsatt för sexuellt våld i enlighet med WHO:s definition (se sid 26, fotnot 35), det vill säga någon form av sexuellt övergrepp, sexuell förnedring eller sexuella trakasserier.

Tabell 4. Utsatthet för sexuellt våld någon gång i livet. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för sexuellt övergrepp med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld			
– Med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit påtvingad samlag el. dyl. ⁵⁹	20	5	12
– Med fysiskt våld blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp ⁶⁰	35	13	23
– Totalt med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld blivit utsatt för sexuellt övergrepp	38	14	26
Utsatt för sexuellt övergrepp genom psykisk påtryckning ⁶¹	14	3	8
Utsatt för sexuell förnedring/trakasserier ⁶²	56	20	38
Total andel utsatta för sexuellt våld någon gång i livet			
– exklusive förnedring och trakasserier	42	15	28
– inklusive förnedring och trakasserier	65	28	47

Analyser visar att kopplingen mellan utsatthet i barndomen och i vuxenlivet var tydlig. Både de kvinnor och de män som uppgav att de blivit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen (före 18 års ålder) uppgav i betydligt högre utsträckning än övriga att de blivit utsatta även i vuxen ålder. Av de kvinnor som uppgav att de hade blivit utsatta för sexuella övergrepp som barn uppgav drygt 40 procent att de även hade blivit utsatta för sexuella övergrepp i vuxen ålder, vilket kan jämföras med cirka 15 procent bland de kvinnor som inte hade blivit utsatta under barndomen. Samma mönster återfanns bland männen (13 respektive 3 procent). Kopplingen mellan utsatthet i barndomen och utsatthet i vuxen ålder var än mer påtaglig i ana-

⁵⁹ Avser påtvingat samlag (inklusive försök till) i barndomen (se fotnot 33, 1, D–E) och/eller att man i vuxen ålder har blivit påtvingad samlag (inklusive försök) eller liknande och/eller sexuell aktivitet då man befunnit sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig (se fotnot 44, 1, A–C).

⁶⁰ Avser att man under barndomen blivit utsatt för att någon har tagit på ens kropp på ett sexuellt sett etc. (se fotnot 33, 1, A–C) och/eller att man som vuxen mot sin vilja på ett sexuellt sett har blivit fasthållen, kysst etc. (se fotnot 44, 1, D).

⁶¹ Avser att man mot sin vilja ställt upp på sex på grund av psykiska hot eller påtryckningar. (se fotnot 44, 2, A).

⁶² Avser att man som barn har utsatts för sexuella trakasserier (se fotnot 34) och/eller att man som vuxen utsatts för sexuell förnedring (se fotnot 45, A) eller sexuellt trakasserier (se fotnot 46, A–F).

lyser som enbart avsåg utsatthet för sådana sexuella övergrepp som inneburit med våld påtvingat samlag (inklusive försök) eller liknande. Bland de kvinnor som råkat ut för sådana sexuella övergrepp i barndomen uppgav cirka en tredjedel att de även drabbats av samma typ av övergrepp i vuxen ålder jämfört med cirka sju procent bland övriga kvinnor. För männen var motsvarande andelar cirka åtta procent bland dem som utsatts som barn jämfört med knappt 1 procent bland övriga män.⁶³

Till viss del skulle denna koppling mellan utsatthet i barndomen och vuxenlivet kunna präglas av kvinnor och män som under en kort period omkring 18-årsåldern vid upprepade tillfällen utsattes för sexuella övergrepp utan att varken före eller efter denna begränsade period ha blivit utsatta. Analyser visar dock att samma mönster framkommer då kopplingen mellan utsatthet före 15-årsåldern och efter 18-årsåldern studeras. Dessutom framkommer samma mönster då kopplingen mellan utsatthet i barndomen och utsatthet under det senaste året (våren 2011 – våren 2012) analyseras.

Det är viktigt att vara medveten om att dessa statistiska samband inte per automatik kan tolkas som orsakssamband, det vill säga att det är sexuella övergrepp i barndomen som *orsakar* ökad risk för sexuella övergrepp i vuxenlivet. Man kan exempelvis tänka sig att tidig utsatthet för sexuella övergrepp ofta utgör ett av flera inslag i en generellt psykosocialt utsatt uppväxtsituation som kan vara den i huvudsak verksamma komponenten för en generellt sett ökad risk för olika former av framtida utsatthet, där sexuella övergrepp ingår som ett inslag. I vilken utsträckning tidig utsatthet för sexuella övergrepp i sig, respektive i samverkan med andra omständigheter, bidrar till ökad risk för framtida sexuella övergrepp kräver andra och djupare analyser som faller utanför ramen för denna undersökning.

⁶³ Resultaten som avser män grundas på relativt få män som utsatts i barndomen och ska därför ses med viss försiktighet.

Utsatthet för fysiskt våld

Utsatthet i barndomen

- 14 procent av kvinnorna och 17 procent av männen hade erfarenheter och minnen av upprepad utsatthet för fysiskt våld i sin barndom (före 18 års ålder).
- Kvinnorna utsattes för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i första hand av vuxna, männen av jämnåriga.
- Nästan lika många kvinnor hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av sina mödrar som av sina fäder. Mer än dubbelt så många män hade utsatts av sina fäder jämfört med av sina mödrar.
- Bland kvinnorna var det ungefär lika vanligt att ha blivit utsatt av jämnåriga flickor som av jämnåriga pojkar. Männen hade nästan uteslutande utsatts av pojkar.
- Cirka 2–3 procent av de kvinnor och män som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under barndomen uppgav att polisanmälan hade skett vid något tillfälle.

För att belysa kvinnors och mäns erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för fysiskt våld under barndomen ställdes dels frågor om man hade blivit utsatt för olika typer av fysiskt våld (exempelvis blivit dragen i håret eller knuffad så att det gjorde ont, blivit slagen, sparkad, skadad med kniv eller utsatt för någon annan typ av fysiskt våld), dels frågor om man hade blivit hotad med fysiskt våld.⁶⁴ Samtidigt som det kan vara naturligt att belysa utsatthet för hot om fysiskt våld och utsatthet för faktiskt fysiskt våld i ett sammanhang kan hot om fysiskt våld också ses som en av flera former av psykiskt våld. I senare avsnitt kommer därför erfarenheter av utsatthet för psykiskt våld att redovisas både inklusive och exklusive erfarenheter av utsatthet för hot om fysiskt våld.

Hur vanligt?

En stor andel av både kvinnorna och männen hade erfarenheter och minnen av att någon gång ha blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under sin barndom (Tabell 5). Totalt uppgav drygt en tredjedel av kvinnorna (36 procent) och drygt hälften av männen (54 procent) att de före sin 15-årsdag hade varit

⁶⁴ I enkäten ställdes följande fråga: *Ungefär hur ofta hände det innan du fyllde 15 år att någon vuxen gjorde något av följande mot dig?* B. En vuxen person hotade med att ge dig stryk; C. en vuxen person slog dig med öppen hand (örfil), drog dig i håret, knuffade dig eller ruskade dig så att det gjorde ont; D. en vuxen person slog dig med knytnäve, något hårt föremål, sparkade dig, tog stryptag etc. E. en vuxen person skadade dig med kniv eller skjutvapen; F. En vuxen person utsatte dig för någon annan typ av fysiskt våld. Samma fråga ställdes också med avseende på åldersperioden 15–17 år. Båda dessa frågor återkom något senare i enkäten med enda skillnaden att ordet vuxen ersatts med ordet jämnårig. I ingressen till dessa frågor framgick att jämnårig innebar mellan fem år yngre eller äldre.

utsatta för någon form av faktiskt fysiskt våld. Ungefär lika många (33 respektive 58 procent) uppgav att de hade varit utsatta för hot om fysiskt våld.

Vidare uppgav 18 procent av kvinnorna och 32 procent av männen att de hade utsatts för fysiskt våld i 15–17-årsåldern och 19 respektive 40 procent att de hade utsatts för hot om fysiskt våld.

Ser vi till de sammanlagda erfarenheterna från hela barndomsperioden (före 18 års ålder) hade nästan fyra av tio kvinnor (39 procent) och nästan sex av tio män (59 procent) erfarenheter av att någon gång ha blivit utsatta för faktiskt fysiskt våld. Närmare hälften av alla kvinnor (46 procent) och drygt två tredjedelar av männen (69 procent) bär med sig erfarenheter av att under sin barndom ha blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld.

Tabell 5. Utsatthet för fysiskt våld och hot om fysiskt våld före 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor			Andel män			Andel totalt		
	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämnårig ⁶⁵ %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämnårig %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämnårig %	Utsatt totalt %
Utsatt för fysiskt våld/hot före 15 års ålder									
– Våld ⁶⁶	27	18	36	34	42	54	31	30	45
– Hot ⁶⁷	23	19	33	33	49	58	28	34	46
– Totalt	32	25	43	42	53	64	37	39	54
Utsatt för fysiskt våld/hot i 15–17-årsåldern									
– Våld	13	9	18	15	26	32	14	17	25
– Hot	13	10	19	20	34	40	16	22	30
– Totalt	17	13	24	23	37	44	20	25	34
Total andel utsatta för fysiskt våld/hot före 18 års ålder									
– Våld	30	21	39	37	47	59	33	34	49
– Hot	25	22	36	36	54	62	30	38	49
– Totalt	34	28	46	46	59	69	40	44	58

Vem var förövaren?

Barn utsätts för våld och hot av såväl vuxna som av jämnåriga. Bland kvinnorna i undersökningsgruppen var det fler som före 15 års ålder hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av vuxna förövare (32 procent) än av jämnåriga

⁶⁵ Person som är mellan fem år yngre och fem år äldre än den som drabbats.

⁶⁶ Avser att man blivit slagen med öppen hand, med hårt föremål, skadad med kniv eller dylikt, se fotnot 64, C–F.

⁶⁷ Avser att man blivit hotad med stryk, se fotnot 64, B.

förövare (25 procent). Bland männen var det tvärtom vanligare att ha blivit utsatt av jämnåriga förövare (53 procent) än av vuxna förövare (42 procent). Samma mönster framkom om man enbart ser till utsatthet för faktiskt fysiskt våld och även om man ser till det våld man utsatts för i 15–17-årsåldern.

Från vilka vuxna kommer våldet och hoten? Kvinnors och mäns erfarenheter är till viss del olika i det avseendet. Drygt 15 procent av kvinnorna i undersökningsgruppen uppgav att de före sin 18-årsdag hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av sin pappa (eller styvpappa, mammas sambo/särbo) och 12 procent att de blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av sin mamma (eller styvmamma, pappas sambo/särbo). Bland männen var det något vanligare att ha blivit utsatt för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av sin pappa (19 procent) men klart ovanligare att bli utsatt av mamma (8 procent). Däremot var det en betydligt större andel män än kvinnor som uppgav att de hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av vuxna män som de kände men inte var släkt med eller av okända vuxna män, 12 respektive 11 procent. Endast omkring 2–3 procent av kvinnorna uppgav att de hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av andra, kända eller okända, män än sina fäder. Det mönster av förövare som framkommer är ungefär detsamma vad gäller utsatthet för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld före 15 års ålder och utsatthet i 15–17-årsåldern.

Många kvinnor och män uppgav att de som barn hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av jämnåriga (Tabell 5). Vanligtvis hade de blivit slagna eller hotade av pojkar som de kände men inte var släkt med, vilket uppgavs av cirka 10 procent av kvinnorna och drygt 40 procent av männen i undersökningsgruppen. Omkring åtta procent av kvinnorna hade blivit slagna eller hotade av flickor som de kände, något som knappast alls förekom bland männen. Att bli slagen eller hotad av okända pojkar var också relativt vanligt och uppgavs av cirka fyra procent av kvinnorna och drygt 25 procent av männen. Omkring fyra procent av kvinnorna uppgav att de hade blivit utsatta av okända flickor, vilket inte förekom bland männen annat än i några enstaka fall. Även när det gällde fysiskt våld eller hot om fysiskt våld från jämnåriga framkom i stort sett samma övergripande mönster av förövare vad gällde utsatthet före 15 års ålder som utsatthet i 15–17-årsåldern.

Vad hände efteråt?

Samtidigt som en hel del av de kvinnor som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under sin barndom uppgav att de hade pratat om det inträffade med familj och/eller vänner visar resultaten också att många valt att behålla dessa erfarenheter för sig själva. Omkring 35 procent av de kvinnor som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld före 15 års ålder uppgav att de efter något eller flera tillfällen hade pratat med familj/vänner om det inträffade och omkring 55 procent av dem som utsattes i 15–17-årsåldern. Däremot var det

bara omkring sju procent av de utsatta kvinnorna som vid något tillfälle hade fått professionell hjälp av kurator, psykolog, läkare eller liknande. Bland de män som utsatts var det något ovanligare att prata om det inträffade med familj/vänner. Cirka 30 procent av de män som utsatts före 15 års ålder uppgav att de vid något eller flera tillfällen hade pratat med familj eller vänner och cirka 40 procent av de män som utsatts i 15–17-årsåldern.

Omkring 2–3 procent av de utsatta kvinnorna och männen uppgav att det hade gjorts en polisanmälan vid något tillfälle då de utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld. Det var ingen påtaglig skillnad beroende på om de utsatts av vuxen eller jämnårig och inte heller om de hade blivit utsatta före 15 års ålder eller i 15–17-årsåldern.

Tillfällig eller upprepad utsatthet?

Att man vid något tillfälle under sin barndom har blivit utsatt för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld är således mycket vanligt och behöver kanske inte alltid vara så allvarligt. Att bli utsatt för upprepat fysiskt våld⁶⁸ kan vara allvarligare men är också betydligt ovanligare. Ungefär 13 procent av kvinnorna och ungefär 16 procent av männen uppgav att de hade blivit utsatta för upprepat fysiskt våld före sin 15-årsdag och cirka 6 respektive 7 procent i 15–17-årsåldern.

Sammantaget visar resultaten att drygt 14 procent av kvinnorna och drygt 17 procent av männen bär med sig erfarenheter och minnen av upprepad utsatthet för fysiskt våld under sin barndom. Omräknat till befolkningsnivå innebär det drygt 468 000 kvinnor och närmare 581 000 män i 18–74-årsåldern.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

I vilken utsträckning är erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatt för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i barndomen en ålders- och generationsfråga? När det gäller kvinnor visar resultaten att andelen som varit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under barndomen är relativt konstant i samtliga tioårsgrupper⁶⁹ upp till 54 år. Omkring 45–50 procent av kvinnorna i samtliga dessa åldersgrupper uppgav att de någon gång före 18 års ålder hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld. Bland kvinnorna i de äldre åldersgrupperna var det något färre som redovisade sådana erfarenheter, cirka 35 procent. Den övergripande bild som framkommer av männens minnen och erfarenheter av att ha blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under barndomen ser annorlunda ut. Bland männen i den yngsta åldersgruppen (18–24 år), och i de äldsta åldersgrupperna (55–74 år), uppgav cirka 65 procent att de någon gång före 18 års ålder hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld. Bland

⁶⁸ De svarsalternativ som bjöds var: aldrig, vid enstaka tillfälle, ibland, ofta. Med upprepade tillfällen avses ibland eller ofta.

⁶⁹ Se fotnot 43.

män i de mellanliggande åldersgrupperna var motsvarande andel högre, cirka 75 procent. Denna bild var relativt konstant både vad gäller utsatthet före 15 års ålder och utsatthet i 15–17-årsåldern, både vad gäller utsatthet av vuxna och av jämnåriga samt både vad gäller utsatthet för fysiskt våld och utsatthet för hot om fysiskt våld.

Utsatthet i vuxenlivet

- Drygt 10 procent av kvinnorna och drygt 15 procent av männen hade någon gång i sitt vuxna liv blivit utsatta för grövre fysiskt våld i termer av att ha blivit slagna med knytnäve eller föremål, blivit sparkade, utsatta för våld med vapen eller liknade.
- Omkring 20 procent av kvinnorna och männen hade utsatts för någon form av fysiskt våld, inklusive mindre allvarligt våld som att ha blivit dragen i håret, fått en örfil eller liknande.
- 14 procent av kvinnorna hade som vuxna blivit utsatta för våld eller hot om våld av en aktuell eller tidigare partner och tre procent av okända män. Fem procent av männen hade blivit utsatta för våld eller hot om våld av en aktuell eller tidigare partner och 16 procent av okända män.
- Cirka 20 procent av de kvinnor och män som hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld uppgav att de vid något tillfälle hade gjort polisanmälan.

Utsatthet för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i vuxenlivet inkluderar dels utsatthet för faktiskt fysiskt våld i termer av att man har blivit slagen med öppen hand, dragen i håret, slagen med knytnäve, sparkad, skadad med kniv, skjutvapen eller annan typ av fysiskt våld, dels utsatthet för hot om fysiskt våld⁷⁰. De frågor som ställs i enkäten avser om man har blivit utsatt någon gång efter 18 års ålder samt om man har blivit utsatt de senaste tolv månaderna, det vill säga under våren 2011–våren 2012.

Hur vanligt?

Av kvinnorna uppgav 0,7 procent att de någon gång i vuxen ålder hade blivit utsatta för våld med kniv eller skjutvapen och av männen 1,2 procent (Tabell 6). Betydligt vanligare var det att ha blivit slagen med knytnäve/hårt föremål, sparkad etc, vilket uppgavs av 10 procent av kvinnorna och 15 procent av männen. Erfa-

⁷⁰ I enkäten ställdes följande fråga: *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig?* A. Hotat att skada dig med fysiskt våld; B. Slagit dig med öppen hand (örfil), dragit dig i håret, knuffat dig etc.; C. Slagit dig med knytnäve, något hårt föremål, sparkat dig, tagit stryptag etc.; D. Skadat dig med kniv eller skjutvapen; E. Utsatt dig för någon annan typ av fysiskt våld.

renheter av utsatthet för mindre allvarligt våld i bemärkelsen att bli slagen med öppen hand, dragen i håret, knuffad etc uppgavs av 16 procent av kvinnorna och 14 procent av männen medan 14 respektive 19 procent uppgav att de någon gång efter 18 års ålder hade blivit hotade med våld. Sammantaget hade ungefär var femte kvinna (22 procent) och var fjärde man (26 procent) erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för någon form av fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under sitt vuxna liv vilket på befolkningsnivå motsvarar cirka 736 000 kvinnor och cirka 888 000 män i 18–74-årsåldern.

Tabell 6. Utsatthet för fysiskt våld och hot om fysiskt våld efter 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för fysiskt våld			
– med kniv eller skjutvapen	0,7	1,2	1,0
– med knytnäve, hårt föremål, sparkar, stryptag etc	10	15	12
– med öppen hand, knuffar, dragen i håret etc	16	14	15
– på annat sätt	6	4	5
– Totalt utsatt för fysiskt våld	19	20	20
Utsatt för hot om fysiskt våld	14	19	16
Total andel utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld efter 18 års ålder	22	26	24

Vem var förövaren?

Våldet och hoten kommer från olika typer av förövare, i hög grad beroende på om det är kvinnor eller män som drabbas. Cirka 14 procent av samtliga kvinnor och cirka fem procent av samtliga män i undersökningsgruppen uppgav att de någon gång efter sin 18-årsdag hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en vid våldstillfället aktuell eller tidigare partner. Uppräknat till befolkningsnivå skulle det innebära att omkring 468 000 kvinnor och 171 000 män i 18–74-årsåldern bär med sig erfarenheter av att utsättas för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en partner. Bland männen var det i stället vanligare att bli utsatt av en okänd person vilket uppgavs av cirka 16 procent. Detta kan jämföras med att cirka tre procent kvinnor uppgav att de blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en okänd person. Omkring fyra procent av männen uppgav att de hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av klienter, patienter eller andra personer de kommit i kontakt med i sitt arbete vilket uppgavs av cirka två procent av kvinnorna.

Vad hände efteråt?

Samtidigt som det är betydligt färre kvinnor och män som har utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i sina vuxna liv än i sin barndom är det betydligt vanligare

att man som vuxen diskuterar det man har utsatts för med sin familj eller sina vänner. Cirka 65 procent av de kvinnor som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld efter 18 år uppgav att de vid ett eller flera tillfällen hade diskuterat det inträffade med sin familj eller vänner. Motsvarande andelar bland de utsatta männen var något lägre, cirka 60 procent. Det var även betydligt vanligare, jämfört med då man utsatts som barn, att man sökte professionell hjälp av psykolog, kurator eller läkare.

Omkring 20 procent av såväl de kvinnor som de män som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld efter 18 års ålder uppgav att de vid något tillfälle hade gjort polisanmälan.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

Erfarenheten av att bli utsatt för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i vuxenlivet skiljer sig påtagligt åt från åldersgrupp till åldersgrupp och visar även olika mönster bland kvinnor och män. Bland kvinnorna ökar andelen som varit utsatt konsekvent upp till kvinnor i 45–54-årsåldern bland vilka drygt 25 procent redovisar erfarenheter av att ha blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld efter sin 18-årsdag. Därefter avklingar andelen kvinnor med erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta till drygt 10 procent i den äldsta åldersgruppen (65–74 år). Bland männen däremot ökar andelen som varit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld endast upp till den åldersgrupp män som är i 25–34-årsåldern, bland vilka cirka 40 procent uppgav att de hade varit utsatta. Därefter minskar andelen utsatta män konsekvent för att i den äldsta åldersgruppen uppgå till cirka 15 procent. Samma mönster återkommer även om vi enbart ser till utsatthet för hot om fysiskt våld, utsatthet för faktiskt fysiskt våld eller utsatthet för särskilda former av fysiskt våld. I vilken utsträckning dessa resultat kan förknippas med skillnader i det fysiska våld som drabbar kvinnor respektive män, generellt ökat våld i samhället, minneseffekter eller andra faktorer kan inte närmare belysas inom ramen för föreliggande undersökning.

Utsatthet under det senaste året

- Under det senaste året, våren 2011–våren 2012, hade 1,4 procent av kvinnorna och 1,7 procent av männen utsatts för grövre våld i termer av att ha blivit slagna med knytnäve eller föremål, blivit sparkade, utsatta för våld med vapen eller liknade.
- 3,9 procent av kvinnorna och 4,9 procent av männen hade blivit utsatta för någon form av fysiskt våld eller hot om fysiskt våld.
- Bland de yngsta kvinnorna (18–24 år) och männen hade cirka 8 respektive cirka 13 procent utsatts för någon form av fysiskt våld eller hot om fysiskt våld och bland de äldsta (65–74 år) cirka 1 procent.
- Cirka varannan drabbad kvinna hade utsatts av en aktuell eller tidigare partner och knappt 10 procent av en okänd man. Nästan varannan drabbad man hade utsatts av en okänd man och cirka 25 procent av en aktuell eller tidigare partner.

Nästan fyra procent av kvinnorna (3,9) och nästan fem procent av männen (4,9) uppgav att de hade varit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under de senaste 12 månaderna (Tabell 7). För 3,0 procent av kvinnorna och 3,2 procent av männen gällde det faktiskt fysiskt våld i termer av att ha blivit slagen med öppen hand, knytnäve, blivit utsatt med vapen eller liknande. Vidare uppgav 2,4 procent av kvinnorna och 3,4 procent av männen att de vid något tillfälle under det senaste året hade blivit hotade med våld.

Uppräknat till befolkningsnivå innebär det att cirka 100 000 kvinnor och cirka 109 000 män i 18–74-årsåldern utsatts för faktiskt fysiskt våld under det senaste året och att cirka 130 000 kvinnor och 167 000 män för fysiskt våld och/eller hot om fysiskt våld.

Tabell 7. Utsatthet för fysiskt våld och hot om fysiskt våld det senaste året (våren 2011–våren 2012). Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för fysiskt våld			
– med kniv eller skjutvapen	0,1	0,1	0,1
– med knytnäve, hårt föremål, sparkar, stryptag etc	1,4	1,7	1,5
– med öppen hand, knuffar, dragen i håret etc	2,5	2,5	2,5
– på annat sätt	1,0	0,8	0,9
– Totalt utsatt för fysiskt våld	3,0	3,2	3,1
Utsatt för hot om fysiskt våld	2,4	3,4	2,9
Total andel utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld det senaste året	3,9	4,9	4,4

De 3,9 procent kvinnor som hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under det senaste året uppgav i första hand att de hade blivit utsatta av sin aktuella partner (cirka 45 procent). I andra hand uppgav de utsatta kvinnorna att förövaren hade varit en tidigare partner (cirka 8 procent), en annan manlig familjemedlem eller släkting (cirka 10 procent), en patient/klient eller en annan de träffat i sitt arbete (cirka 10 procent) eller en okänd person (cirka 8 procent). Bland de 4,9 procent män som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld under det senaste året uppgavs i första hand någon helt okänd man (cirka 45 procent) som förövare, den aktuella partnern (cirka 25 procent) och en klient/patient eller annan person man mött i sitt arbete (cirka 15 procent). Anmälningens benägenheten bland dem som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld det senaste året var i stort sett densamma bland kvinnor (24 procent) och män (26 procent).

Yngre kvinnor och män hade under det senaste året drabbats oftare av fysiskt våld eller hot om fysiskt våld än äldre. Medan cirka 8 respektive 13 procent av de yngsta kvinnorna respektive männen hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld var motsvarande andelar cirka en procent bland de äldsta kvinnorna och männen. Ser vi enbart till utsatthet för faktiskt fysiskt våld visar resultaten att cirka sex procent av de yngsta kvinnorna och cirka åtta procent av de yngsta männen hade drabbats under det senaste året. Motsvarande andelar bland de äldsta kvinnorna och männen var cirka en halv procent. Andelen utsatta sjönk kontinuerligt med stigande ålder bland både kvinnor och män.

Utsatthet i ett livsperspektiv

- Cirka två av tio kvinnor och fyra av tio män hade någon gång i sitt liv blivit slagna med knytnäve eller föremål, blivit sparkade, skadade med vapen etc.
- Cirka fyra av tio kvinnor och sex av tio män hade någon gång blivit hotade med fysiskt våld.
- Kvinnor och män som utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i sin barndom hade i betydligt högre utsträckning även drabbats av fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i sitt vuxna liv, jämfört med dem som inte hade utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i barndomen.

Som tidigare visats hade knappt hälften av kvinnorna och drygt två tredjedelar av männen utsatts för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld någon gång under sin barndom (Tabell 5). Ungefär var femte kvinna och var fjärde man hade varit utsatt som vuxen (Tabell 6). Sammanför vi detta till ett livsperspektiv visar det sig att omkring två respektive tre procent av de 18–74-åriga kvinnorna och männen någon gång i sitt hittillsvarande liv varit utsatta för våld där förövaren använde kniv eller skjutvapen och att 46 procent av kvinnorna och 62 procent av männen någon gång utsatts för någon form av fysiskt våld. Inkluderar vi även hot om fysiskt våld uppgår motsvarande andelar till 53 procent bland kvinnorna och 71 procent bland männen.

Tabell 8. Utsatthet för fysiskt våld och hot om fysiskt våld någon gång i livet. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för fysiskt våld någon gång i livet			
– med kniv eller skjutvapen	2	3	2
– med knytnäve, hårt föremål, sparkar, stryptag etc	19	40	30
– med öppen hand, knuffar, dragen i håret etc	42	56	49
– på annat sätt	15	19	17
– Totalt utsatt för fysiskt våld	46	62	55
Utsatt för hot om fysiskt våld	41	64	53
Total andel utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld	53	71	62

Kopplingen mellan utsatthet för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i barndomen och utsatthet senare i livet visar i stort sett samma mönster som vad gäller utsatthet för sexuella övergrepp (se sid 39). Bland de kvinnor som hade varit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld före 18 års ålder var det cirka tre gånger vanligare att ha blivit utsatt för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld även i vuxen-

livet, jämfört med bland de kvinnor som inte hade utsatts i barndomen. Samma mönster framkommer också om man exkluderar utsatthet för hot och enbart ser till utsatthet för faktiskt fysiskt våld. Bland männen var denna koppling särskilt tydlig. Män som hade varit utsatta som barn uppgav sex gånger oftare utsatthet i vuxenlivet jämfört med de män som inte hade varit utsatta för fysiskt våld i barndomen. Resultaten är stabila över ålder såtillvida att de återkommer både bland yngre och äldre kvinnor och män och gäller även då man ser till utsatthet före 15-årsåldern och då utsatthet under barndomen relateras till utsatthet under det senaste året. I vilken utsträckning utsatthet i barndomen utgör orsak till ökad risk för utsatthet senare i livet går det, liksom vad gällde utsatthet för sexuellt våld, inte att uttala sig utifrån de resultat som här redovisas (jfr resonemang sid 40).

Utsatthet för psykiskt våld

- 15 procent av kvinnorna och 13 procent av männen hade erfarenheter och minnen av att under sin uppväxt ha sett eller hört våld mellan föräldrarna, 6 respektive 4 procent vid upprepade tillfällen.
- En dryg fjärdedel av både kvinnor och män hade under sin barndom utsatts för upprepat psykiskt våld i termer av förnedring, kränkning, mobbning eller liknande.
- Det var vanligare att ha utsatts av jämnåriga än av vuxna.
- Kvinnorna uppgav ungefär lika ofta pappa och mamma som förövare. Männen uppgav betydligt oftare pappa än mamma som förövare.
- Kvinnorna uppgav ungefär lika ofta att de hade blivit utsatta av jämnåriga flickor de kände som av jämnåriga pojkar de kände, sällan av okända flickor/pojkar. Männen uppgav nästan uteslutande att de utsatts av jämnåriga pojkar som de antingen kände eller inte kände.

Utsatthet i barndomen

Med utsatthet för psykiskt våld i barndomen menas i denna studie att man som barn har blivit utsatt för behandling som man upplevt som kränkning, förtryck, nedvärdering, förnedring eller mobbning. Antingen av vuxna eller av jämnåriga⁷¹. I utsatthet för psykiskt våld i barndomen inkluderas också att ha sett eller hört fysiskt våld mellan föräldrarna.⁷²

⁷¹ I enkäten ställdes följande fråga: Ungefär hur ofta hände det innan du fyllde 15 år att någon vuxen gjorde något av följande mot dig? A: En vuxen person kränkte eller förtryckte dig med ord (exempelvis nedvärderade, förolämpade eller förnedrade dig). Samma fråga ställdes med avseende på utsatthet i 15–17 årsåldern och med avseende på utsatthet från jämnåriga.

⁷² I enkäten ställdes följande fråga: Hände det under din uppväxt att du såg/hörde att din pappa (eller motsvarande) använde någon form av fysiskt våld mot din mamma (eller motsvarande) (exempelvis örfil, drog i håret, kastade saker på, slog med knytnäve sparkade på) Samma fråga ställdes med avseende på mammas våld mot pappa.

Hur vanligt?

Att någon gång under sin barndom ha blivit utsatt för psykiskt våld var vanligt förekommande enligt både kvinnorna och männen. Cirka en fjärdedel av både kvinnor (26 procent) och män (26 procent) uppgav att de hade erfarenheter och minnen av att före 15 års ålder ha blivit utsatta för kränkande behandling, förnedring eller förtryck av vuxna. Ännu fler kvinnor och män (40 respektive 47 procent) uppgav att de hade blivit utsatta av jämnåriga. Vidare uppgav 24 procent av kvinnorna och 21 procent av männen att de blivit utsatta av vuxna då de var i 15–17-årsåldern och 27 respektive 35 procent att de under denna åldersperiod hade utsatts av jämnåriga. Sammantaget redovisade närmare en tredjedel (31 procent) av både kvinnor och män att de någon gång utsatts för kränkande behandling, förnedring, förtryck och liknande av vuxna innan de fyllde 18 år och omkring hälften (45 respektive 53 procent) att de utsatts av jämnåriga (Tabell 9).

Erfarenheter och minnen av att under uppväxttiden ha sett eller hört våld mellan föräldrarna uppgavs av 15 procent kvinnor och 13 procent män. Omräknat till ett befolkningsperspektiv skulle det innebära att cirka 501 000 kvinnor och cirka 444 000 män i 18–74-årsåldern år 2012 levde med erfarenheter och minnen av att i sin barndom ha sett eller hört fysiskt våld mellan sina föräldrar.

Sammanför vi erfarenheterna av utsatthet för kränkande behandling, förnedring och förtryck med erfarenheter av att ha sett eller hört våld mellan föräldrarna uppgår andelen kvinnor som under sin barndom någon gång utsatts för psykiskt våld till 57 procent och andelen män till 61 procent.⁷³

⁷³ Inkluderas utsatthet för hot om fysiskt våld uppgår dessa andelar till 61 respektive 71 procent.

Tabell 9. Utsatthet för psykiskt våld före 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor			Andel män			Andel totalt		
	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig ⁷⁴ %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig %	Utsatt totalt %	Utsatt av vuxen %	Utsatt av jämn-årig %	Utsatt totalt %
Utsatt för psykiskt våld före 15 års ålder									
– kränkningar, förtryck, förnedring, mobbing etc	26	40	49	26	47	53	26	44	51
Utsatt för psykiskt våld i 15–17-årsåldern									
– kränkningar, förtryck, förnedring, mobbing etc	24	27	38	21	35	41	23	31	39
Sett/hört fysiskt våld mellan föräldrarna under uppväxttiden	15	–	15	13	–	13	14	–	14
Total, utsatt för något psykiskt våld före 18 års ålder									
– kränkningar, förtryck, förnedring, mobbing etc	31	45	54	31	53	58	31	49	56
– sett/hört fysiskt våld mellan föräldrar	15	–	15	13	–	13	14	–	14
Total andel utsatta för psykiskt våld före 18 års ålder	37	45	57	36	53	61	36	49	59

Vem var förövaren?

Den övergripande bilden av vilka vuxna det är som utsätter barn för psykiskt våld stämmer väl överens med den bild som framkom vad gällde fysiskt våld. Bland kvinnorna i undersökningsgruppen uppgav omkring nio procent att de före 15 års ålder hade blivit kränkta, förnedrade eller liknande av sin pappa (eller styvpappa, mammas sambo/särbo), något färre (cirka åtta procent) av sin mamma (eller styvmamma, pappas sambo/särbo) och därefter omkring 3–4 procent att de hade blivit kränkta och förnedrade av andra vuxna män de kände, andra vuxna kvinnor de kände samt av okända vuxna män. Bland männen var det något ovanligare att ha blivit utsatt av pappa (cirka sju procent), väsentligt ovanligare att ha blivit utsatt av mamma (cirka fyra procent) men däremot vanligare förekommande att man utsatts av okända vuxna män (cirka sju procent). I stort sett samma mönster framkom när det gäller utsatthet i 15–17-årsåldern.

Även vad gäller utsatthet av jämnåriga framkommer i stort samma mönster som vad gällde utsatthet för fysiskt våld. Omkring 20 procent av kvinnorna uppgav att

⁷⁴ Person som är mellan fem år yngre och fem år äldre än den som drabbats.

de före 15 års ålder hade blivit utsatta för kränkande behandling, förnedring, mobbning eller liknande av pojkar som de kände och lika många att de blivit utsatta av flickor som de kände. Bland männen uppgav nästan en tredjedel att de före 15 års ålder någon gång hade utsatts för kränkande behandling, mobbning etc av jämnåriga pojkar som de kände och närmare 15 procent att de utsatts av pojkar de inte kände. Omkring 3–4 procent av männen uppgav att de utsatts av flickor. Även här återkommer i stort sett samma förövar kategorier i de uppgifter kvinnorna och männen redovisat vad gäller utsatthet för psykiskt våld i 15–17-årsåldern.

En allvarlig form av psykiskt våld är när barn tvingas se eller höra våld mellan sina föräldrar. Inom ramen för att 15 procent av kvinnorna och 13 procent av männen uppgav att de sett eller hört fysiskt våld mellan föräldrarna uppgav cirka tio procent av både kvinnorna och männen att de hade sett eller hört pappa använda våld mot mamma och cirka sex procent att mamma hade använt våld mot pappa. Omkring tre procent uppgav att de hade sett eller hört båda sina föräldrar använda våld mot den andra föräldern.

Tillfällig eller upprepad utsatthet

Samtidigt som en majoritet av både kvinnorna och männen hade varit utsatta för psykiskt våld under sin barndom uppgav ungefär hälften att de varit utsatta vid enstaka tillfällen. Bland kvinnorna i undersökningsgruppen uppgav omkring tio procent att de vid upprepade tillfällen⁷⁵ hade varit utsatta av vuxna innan de fyllde 15 år och tillika cirka tio procent att de vid upprepade tillfällen hade varit utsatta av vuxna då de var 15–17 år. Cirka 20 procent uppgav att de vid upprepade tillfällen före 15 års ålder hade varit utsatta av jämnåriga och cirka tio procent att de utsatts av jämnåriga då de var 15–17 år. Sammantaget uppgav cirka 28 procent av kvinnorna att de hade erfarenheter och minnen av att som barn vid upprepade tillfällen ha blivit utsatta för kränkningar, mobbning, förnedring eller liknande av vuxna och/eller av jämnåriga.

Den bild som redovisas av männen är i stort sett densamma och skiljer sig bara från den bild som kvinnorna tecknar genom att en något mindre andel män uppgav att de vid upprepade tillfällen hade blivit utsatta av vuxna. Sammantaget uppgav cirka 26 procent av männen erfarenheter av upprepad utsatthet för kränkningar, mobbning etc under sin barndom.

De flesta av de kvinnor och män som under sin barndom hade sett eller hört fysiskt våld mellan sina föräldrar uppgav att det skett vid ett enstaka tillfälle. Samtidigt uppgav dock sex procent av kvinnorna och fyra procent av männen att de sett eller hört våld mellan föräldrarna vid upprepade tillfällen.

Sammantaget innebär det att cirka 30 procent av kvinnorna och cirka 28 procent av männen i undersökningsgruppen uppgav att de vid upprepade tillfällen

⁷⁵ De svarsalternativ som bjöds var: aldrig, vid enstaka tillfälle, ibland, ofta. Med upprepade tillfällen avses ibland eller ofta.

under sin barndom, av vuxna eller jämnåriga, hade blivit utsatta för psykiskt våld i termer av kränkande behandling, förnedring, mobbning etc, eller att de sett eller hört fysiskt våld mellan föräldrarna.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

Minnen och erfarenheter av att ha blivit utsatt för psykiskt våld under barndomen skiljer sig en del åt mellan olika åldersgrupper och även mellan kvinnor och män. En övergripande och systematisk bild var att yngre kvinnor i högre utsträckning än äldre kvinnor hade blivit utsatta för kränkningar och förtryck under barndomen. Dessa resultat var i stort sett konsekventa, åldersgrupp för åldersgrupp och oavsett om det gällde utsatthet före 15 års ålder eller utsatthet i 15–17-årsåldern, oavsett om det gällde utsatthet från vuxna eller från jämnåriga och även oavsett om det gällde utsatthet totalt eller utsatthet vid upprepade tillfällen. Andelen kvinnor som hade blivit utsatta för kränkningar och/eller förtryck, av vuxna eller av jämnåriga, var i de sex olika åldersgrupperna 38, 36, 32, 28, 20 respektive 15 procent.

Även bland männen kunde det skönjas en tydlig systematik över olika åldersgrupper, dock av annat slag än det mönster som framkom bland kvinnorna. Bland männen var det konsekvent och genomgående den yngsta åldersgruppen, 18–24 år, samt särskilt de två äldsta åldersgrupperna (55–64, 65–74) som uppvisade de lägsta andelarna män med erfarenheter av att ha blivit utsatta för kränkningar och förtryck under barndomen. Andelen män som uppgav att de före 18 års ålder vid upprepade tillfällen hade blivit utsatta för kränkningar och/eller förtryck, av vuxna eller av jämnåriga, var i de sex olika åldersgrupperna 29, 36, 34, 29, 20 respektive 16 procent.

Erfarenheten av att ha sett eller hört fysiskt våld mellan föräldrarna var något olika i olika åldersgrupper. Bland de yngsta kvinnorna och männen (18–24 år) uppgav cirka tio procent att de hade sett eller hört våld mellan sina föräldrar och i den äldsta åldersgruppen (66–74 år) åtta procent bland både kvinnor och män. I åldersgrupperna däremellan uppgav betydligt fler, cirka 15 procent, att de någon gång i barndomen hade sett eller hört våld mellan föräldrarna. Ser vi till andelen kvinnor och män som hade sett eller hört våld vid upprepade tillfällen framkommer samma mönster men på en lägre nivå. Cirka tre procent av kvinnorna och fyra procent av männen i den yngsta och den äldsta åldersgruppen uppgav att de vid upprepade tillfällen under sin barndom hade sett eller hört våld mellan föräldrarna. I åldersgrupperna däremellan är motsvarande andelar något högre (4–7 procent).

Utsatthet i vuxenlivet

- 20 procent av kvinnorna och 8 procent av männen hade under någon period i sitt vuxna liv levt med utsatthet för upprepat och systematiskt psykiskt våld som utövats av en aktuell eller tidigare partner.
- Fem procent av kvinnorna och tre procent av männen hade under någon period i sitt vuxna liv utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt våld som utövats av andra människor, främst av arbetskamrater eller chefer.

Med utsatthet för psykiskt våld i vuxen ålder avses dels sådana ageranden från en vid våldstillfället aktuell eller tidigare partner som upplevts kränkande, dominerande, att partnern hotat med att skada sig själv eller barnen, ta med sig barnen och flytta eller liknande, dels mobbning, kränkning eller trakasserier från grannar, släktingar, arbetskamrater med flera.⁷⁶ I de frågor som ställdes markerades att det endast gällde sådan utsatthet som av respondenten upplevdes vara upprepat och systematiskt förekommande, det vill säga inte tillfälligt förekommande vid enstaka tillfällen.

Hur vanligt?

Givet ovan nämnda definition uppgav 20 procent av kvinnorna och 8 procent av männen att de under någon period efter fyllda 18 år hade levt i en livssituation med utsatthet för upprepat och systematiskt psykiskt våld från sin aktuella eller tidigare partner (Tabell 10). Betydligt färre, men dock fem procent av kvinnorna och tre procent av männen, uppgav att de någon period i sitt vuxna liv levt med utsatthet för upprepat och systematiskt psykiskt våld som kommit från annat håll, det vill säga från släktingar, grannar, arbetskamrater eller andra. Sammantaget innebär det att 22 procent av kvinnorna och 9 procent av männen hade utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt våld vilket omräknat till befolkningsnivå motsvarar cirka 735 000 kvinnor och 307 000 män i åldern 18–74 år.⁷⁷

⁷⁶ I enkäten ställdes följande fråga: *Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig?* A. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen nedvärderat, förolämpat, förnedrat eller på annat sätt kränkt eller förtryckt dig med ord; B. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen dominerat och bestämt över dig, vem du får träffa, hur mycket pengar du får ha, när du får gå ut, vilka kläder du ska ha etc.; C. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen hotat att skada sig själv eller barnen, att ta barnen och gå ifrån dig, att ha sönder dina värdefulla saker, att berätta för andra om sådant du vill hålla hemligt etc; D. Att du blivit systematiskt och vid upprepade tillfällen mobbad, kränkt eller trakasserad av släktingar, på ditt arbete, i skolan, i ditt bostadsområde eller dylikt.

⁷⁷ Inkluderas utsatthet för hot om fysiskt våld ökar andelen utsatta kvinnor från 22 till 24 procent och andelen utsatta män från 9 till 24 procent.

Tabell 10. Utsatthet för systematiskt och upprepat psykiskt våld efter 18 års ålder. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för systematiskt och upprepat psykiskt våld efter 18 års ålder			
– nedvärderad, förolämpad, förnedrad etc (av aktuell/tidigare partner)	17	6	11
– dominerad och bestämd över (av aktuell/tidigare partner)	12	4	8
– hotad med att partnern ska skada sig själv, ta barnen etc (av aktuell/tidigare partner)	7	4	6
– Totalt utsatt av aktuell eller tidigare partner	20	8	14
– kränkt, trakasserad, mobbad (av annan person än partner)	5	3	4
Total andel utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld efter 18 års ålder	22	9	16

Vem var förövaren?

Det systematiska och upprepade psykiska våldet kom till största delen från aktuella eller tidigare partner. Den vanligaste formen av psykiskt våld var att man systematiskt och upprepat hade blivit nedvärderad, förolämpad eller på annat sätt kränkt eller förtryckt med ord, vilket uppgavs av 17 procent av kvinnorna och 6 procent av männen. Vidare uppgav 12 procent av kvinnorna och 4 procent av männen att de någon gång i sitt vuxna liv levit i en situation där den aktuella eller en tidigare partner systematiskt och upprepat hade dominerat och bestämt över dem, exempelvis vem de fick träffa, vilka kläder de skulle ha, hur mycket pengar de fick ha etc. Vidare uppgav 7 procent av kvinnorna och 4 procent av männen att de hade utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt våld i termer av att den aktuella eller en tidigare partner hade hotat med att skada sig själv eller barnen, att ta barnen och gå, att ha sönder värdefulla saker, avslöja hemligheter etc.

Erfarenheter av att ha blivit systematiskt och upprepat utsatt för psykiskt våld utanför hemmets väggar redovisades som nämnts av fem procent kvinnor och tre procent män. Det kunde röra sig om att ha blivit mobbad, kränkt eller trakasserad av släktingar, på jobbet, i skolan, i bostadsområdet eller dylikt. Av de fem procent kvinnor som under någon period i sitt vuxna liv hade varit utsatta för sådant psykiskt våld uppgav cirka en tredjedel att de varit utsatta av en kvinnlig arbetskamrat, chef, lärare, granne eller dylikt och tillika cirka en tredjedel att de varit utsatta av en manlig dito. Betydligt färre kvinnor uppgav att de varit utsatta av kvinnliga eller manliga familjemedlemmar eller släktingar. Av de tre procent män som under någon period i sitt vuxna liv hade blivit systematiskt och upprepat utsatta för sådant psykiskt våld uppgav knappt hälften att det psykiska våldet utövades av manliga arbetskamrater, chefer, lärare, grannar eller dylikt och cirka en fjärdedel att det psykiska våldet kom från kvinnliga dito. Drygt en av tio utsatta män uppgav att de hade blivit utsatta av manliga eller kvinnliga familjemedlemmar eller släktingar.

Olika erfarenheter i olika åldersgrupper?

Inga påtagliga eller systematiska skillnader mellan olika åldersgrupper framkom i resultaten, varken bland kvinnor eller män och varken vad gäller partnerrelaterat eller annat psykiskt våld. En viss generell tendens var dock att de yngsta åldersgrupperna i lägre utsträckning än de mellersta åldersgrupperna redovisade erfarenheter av utsatthet för psykiskt våld. Även de två äldsta åldersgrupperna redovisade i något lägre utsträckning erfarenheter av att ha varit utsatta för psykiskt våld.

Utsatthet under det senaste året

- Under våren 2011–våren 2012 hade 4,8 procent av kvinnorna och 2,5 procent av männen levt med utsatthet för systematiskt och upprepat psykiskt våld från en aktuell/tidigare partner–vilket uppräknat till befolkningsnivå motsvarar cirka 160 000 kvinnor och cirka 85 000 män i åldern 18–24 år.
- Bland de yngsta kvinnorna och männen (18–24 år) hade 8,2 respektive 3,4 procent levt under sådana omständigheter. Bland de äldsta (65–74 år) var motsvarande andelar 1,4 respektive 0,9 procent.

Nästan fem procent av kvinnorna (4,8 procent) och ungefär hälften så stor andel av männen (2,5 procent) uppgav att de under det senaste året hade varit utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld av en aktuell eller tidigare partner. Uppräknat till befolkningsnivå skulle det innebära att cirka 160 000 kvinnor och 85 000 män under våren 2011–våren 2012 levde i en vardag där de systematiskt och upprepat blev förnedrade, nedvärderade, kränkta, kontrollerade, dominerade, fick höra hot om att partnern skulle ta barnen och gå eller liknande. Vidare uppgav 2,0 procent av kvinnorna och 0,9 procent av männen att de under våren 2011–våren 2012 på ett systematiskt och upprepat sätt blivit mobbade, trakasserade, kränkta etc på sitt arbete, av släktingar, i sitt bostadsområde eller liknande.

Sammantaget innebär det att 6,2 procent av kvinnorna och 3,2 procent av männen under våren 2011–våren 2012 levde med systematisk och upprepat utsatthet för psykiskt våld som inslag i sitt vardagliga liv.⁷⁸

⁷⁸ Inkluderas hot om fysiskt våld ökar dessa andelar till 7,1 procent bland kvinnor och 5,6 procent bland män.

Tabell 11. Utsatthet för systematiskt och upprepat psykiskt våld under det senaste året (våren 2011–våren 2012). Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatt för systematiskt och upprepat psykiskt våld efter 18 års ålder			
– nedvärderad, förolämpad, förnedrad med mera (av aktuell/tidigare partner)	3,9	1,7	2,8
– dominerad och bestämd över (av aktuell/tidigare partner)	1,8	1,3	1,6
– hotad med att partnern ska skada sig själv, ta barnen eller liknande (av aktuell/tidigare partner)	1,1	1,2	1,1
– Totalt utsatt av aktuell eller tidigare partner	4,8	2,5	3,6
– kränkt, trakasserad, mobbad (av annan person än partner)	2,0	0,9	1,4
Total andel utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld efter 18 års ålder	6,2	3,2	4,7

För cirka tre fjärdedelar av de kvinnor och män som utsatts för upprepat och systematiskt psykiskt våld under det senaste året gällde det psykiskt våld som utövats av deras aktuella partner och för cirka en fjärdedel psykiskt våld som utövats av en tidigare partner. Både kvinnor och män uppgav att den vanligaste formen av psykiskt våld var att systematiskt och upprepat bli utsatt för nedvärderingar, kränkningar, förnedring eller liknande. Bland kvinnorna i den yngsta åldersgruppen (18–24 år) uppgav drygt åtta procent att de hade varit utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld av en aktuell eller tidigare partner under det senaste året. Bland kvinnorna i den äldsta åldersgruppen (65–74 år) var detta betydligt mindre vanligt (1,4 procent). För männen var motsvarande andelar 3,4 procent respektive 0,9 procent.

För två procent av kvinnorna och 0,9 procent av männen uppgavs utsatthet för psykiskt våld från annat håll än från aktuell eller tidigare partner. I allt väsentligt uppgavs arbetskamrater, chefer, lärare, grannar eller liknande som förövare men till viss del även familjemedlemmar (andra än partnern) och släktingar. I enstaka fall uppgavs att man utsatts för sådant systematiskt och upprepat psykiskt våld av vänner, bekanta, patienter/klienter eller helt okända personer.

Utsatthet i ett livsperspektiv

- Drygt fyra av tio kvinnor och drygt tre av tio män hade under någon period i sitt liv utsatts för upprepat psykiskt våld.
- Utsatthet för psykiskt våld under barndomen var starkt kopplat till utsatthet för psykiskt våld i vuxenlivet, både bland kvinnor och män.

För att ge en bild över hur vanligt det är att i ett livsperspektiv utsättas för psykiskt våld har resultat från tidigare avsnitt sammanförts.⁷⁹ Resultaten visar att drygt sex av tio kvinnor (62 procent) och män (63 procent) redovisade erfarenheter och minnen av att någon gång under sitt liv ha blivit utsatta för psykiskt våld (Tabell 12)⁸⁰. Ser vi enbart till utsatthet för upprepat psykiskt våld visar resultaten (inom parentes) att 41 procent av kvinnorna och 32 procent av männen har erfarenheter av att under någon period av sitt liv ha varit utsatta.

Tabell 12. Utsatthet för psykiskt våld någon gång i livet. Procent.

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Sett/hört fysiskt våld mellan föräldrarna ⁸¹	15 (6)	13 (4)	14 (5)
Utsatt för annat psykiskt våld någon gång i livet ⁸²	57 (37)	60 (29)	59 (33)
Totalt utsatt för psykiskt våld	62 (41)	63 (32)	62 (36)

Bland kvinnorna var erfarenheter av att ha blivit utsatta för psykiskt våld i stort sett lika vanligt i alla åldersgrupper upp till 54 år, med cirka 55 procent kvinnor som uppgav någon utsatthet för psykiskt våld och cirka 45 procent som uppgav att de varit utsatta för upprepat psykiskt våld någon gång under sitt liv. Bland de äldre kvinnorna, över 54 år, var motsvarande andelar något lägre, cirka 45 respektive 25 procent. Männen uppvisade till viss del ett annat mönster över åldersgrupper. Bland männen var andelen som utsatts för psykiskt våld i ett livstidsperspektiv lägst i den yngsta åldersgruppen, med drygt 60 procent som hade någon erfarenhet av utsatthet för psykiskt våld och cirka en tredjedel som uppgav att de hade erfarenheter av upprepad utsatthet. I de mellersta åldersgrupperna (25–54 år) var motsvarande andelar högre, cirka 70 respektive 40 procent, varefter de i de äldsta åldersgrupperna (55–74 år) sjönk till cirka 50 respektive 25 procent.

⁷⁹ Det ska observeras att utsatthet för psykiskt våld i vuxenlivet enbart avser upprepat systematiskt psykiskt våld.

⁸⁰ Om erfarenheterna av hot om fysiskt våld inkluderas ökar dessa andelar till 66 procent bland kvinnor och 73 procent bland män.

⁸¹ Andel inom parentes avser upprepade tillfällen.

⁸² Avser någon gång före 18 års ålder och/eller systematiskt och upprepat efter 18 års ålder.

I likhet med de resultat som tidigare presenterats vad gäller utsatthet för sexuellt respektive fysiskt våld finns en tydlig koppling mellan utsatthet för psykiskt våld i barndomen och utsatthet för psykiskt våld i vuxenlivet, både bland kvinnor och bland män. Bland dem som varit utsatta för psykiskt våld som barn uppgav två till tre gånger så stor andel kvinnor respektive tre till fyra gånger så stor andel män att de varit utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld under någon period i sitt vuxna liv, jämfört med dem som inte varit utsatta i barndomen. Ungefär samma resultat framkommer om man ser till utsatthet före 18 år eller till utsatthet före 15 år och oavsett om man ser till sådan utsatthet under barndomen som skett någon gång eller om man ser till sådan tidig utsatthet som skett vid upprepade tillfällen. Kopplingen mellan utsatthet för psykiskt våld under barndomen och utsatthet för psykiskt våld under det senaste året visade även det konsekvent samma mönster, både bland kvinnor och män och i olika åldersgrupper (det vill säga oberoende av om man nyligen hade lämnat barndomen med dess erfarenheter av utsatthet bakom sig eller om det var 40–50 år sedan man lämnade barndomen bakom sig).

En samlad bild av utsatthet för våld

- 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen hade någon gång varit utsatta för allvarligt sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld.
- Det var betydligt vanligare bland kvinnor än bland män att ha drabbats av allvarligt sexuellt våld, både i barndomen och i vuxenlivet.
- Det var betydligt vanligare bland kvinnor än bland män att ha drabbats av allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet.
- Det var något vanligare bland män än bland kvinnor att ha drabbats av allvarligt fysiskt våld, både i barndomen och i vuxenlivet.

Utsatthet för något våld och för allvarligt våld

I tidigare avsnitt har erfarenheter av utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld studerats separat. Samtidigt kan man naturligtvis både som barn och som vuxen utsättas för flera olika typer av våld. Det kan exempelvis gälla en våldtäkt som innefattar både sexuellt, fysiskt och psykiskt våld men också ett scenario där man kanske vid ett tillfälle utsätts för sexuellt våld, ett annat då man utsätts för fysiskt våld och ett tredje då man utsätts för psykiskt våld. Eller att man vid ett eller flera tillfällen varit utsatt för en särskild typ av våld men aldrig för andra typer av våld. Samtidigt som scenarierna kan vara många och mycket olika finns en viktig gemensam nämnare i att man lever med erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatt för våld. För att forma en översiktlig bild av hur vanligt det är att kvinnor och män har erfarenhet av utsatthet för någon typ av våld har de tidigare redovisade resultaten sammanförts.

Resultaten presenteras i Tabell 13 och visar att 65 procent av kvinnorna och 71 procent av männen uppgav att de vid något tillfälle före 15 års ålder hade varit utsatta för någon form av sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld och att 46 respektive 53 procent hade drabbats av våld då de var 15–17 år. Totalt sett hade 75 procent av kvinnorna och 77 procent av männen vid ett eller flera tillfällen under sin barndom (före 18 års ålder) utsatts för någon av de typer av sexuellt, fysiskt och psykiskt våld som ingår i undersökningen⁸³.

Erfarenhet av att ha blivit utsatt för våld i vuxenlivet var mindre vanligt. Här ska det dock beaktas att det gäller systematiskt och upprepat psykiskt våld, inte sådana enstaka händelser som sannolikt vid något tillfälle händer i stort sett alla kvinnor och män. Drygt hälften av kvinnorna (55 procent) och drygt var tredje

⁸³ De siffror som avser utsatthet före 15 års ålder och utsatthet i 15–17-årsåldern innefattar inte utsatthet för sexuella trakasserier eftersom den frågan avsåg hela barndomsperioden till och med 17 års ålder. Utsatthet för sexuella trakasserier är däremot inkluderat i de uppgifter som avser "Totalt utsatt före 18 års ålder".

man (36 procent) uppgav att de hade blivit utsatta för någon typ av sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld under sitt vuxna liv. Under det senaste året (våren 2011–våren 2012) hade 20 procent av kvinnorna och 11 procent av männen blivit drabbade. Av de kvinnor som utsatts det senaste året uppgav drygt 75 procent att de varit utsatta för sexuellt våld (vanligtvis sexuella trakasserier), cirka 20 procent för fysiskt våld eller hot och cirka 35 procent för psykiskt våld. Bland männen var motsvarande andelar 45, 49 respektive 32 procent.

Sammantaget innebär det att ungefär åtta av tio av såväl kvinnor (81 procent) som män (80 procent) har erfarenheter och minnen av att någon gång i sitt liv ha blivit utsatta för någon av de former av sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld som studerats. I detta inkluderas då såväl påtvingat samlag som sexuella trakasserier, såväl våld med skjutvapen som muntliga hot om våld och såväl systematiskt upprepade kränkningar som tillfällig mobbning.

Tabell 13. Utsatthet för någon form av våld i ett livsperspektiv. Procent

	Andel kvinnor		Andel män		Andel totalt	
	Något våld %	Allvarligt våld %	Något våld %	Allvarligt våld %	Något våld %	Allvarligt våld %
Utsatt före 15 års ålder	65	27	71	22	68	25
Utsatt i 15–17 årsåldern	46	16	53	10	49	13
<i>Totalt utsatt före 18 års ålder</i>	75	32	77	25	76	29
Utsatt i vuxenlivet (efter 18 års ålder)	55	29	36	22	46	25
– Varav under det senaste året	20	7	11	5	15	6
Total andel utsatta för någon form av våld någon gång i livet	81	46	80	38	80	42

Att vid något tillfälle utsättas för någon form av våld är således ett mycket vanligt och, i statistisk bemärkelse, normalt fenomen som under livets gång drabbar de flesta kvinnor och män och som inte nödvändigtvis behöver sätta några djupare spår. Samtidigt blir vissa kvinnor och män utsatta för allvarligare våld än andra och vissa kvinnor och män oftare än andra.

Som tidigare berörts förekommer, både nationellt och internationellt, många olika definitioner av begreppet våld och tillika många olika sätt att operationalisera, mäta och nivågradera våld. Med syftet att belysa förekomsten av mera allvarlig utsatthet för våld har en subjektiv bedömning av de uppgifter som respondenterna lämnat fått ligga till grund för en grov uppskattning av andelen kvinnor och män som varit utsatta för vad som i detta avsnitt benämns allvarligt

våld. Med utsatthet för allvarligt våld menas i detta sammanhang att man utsatts för något av följande:

Att man som barn har blivit påtvingad samlag (inklusive försök) någon gång och/eller blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp vid upprepade tillfällen och/eller ibland/ofta blivit slagen med knytnäve, skadad med vapen eller liknande, och/eller ofta blivit utsatt för annat fysiskt våld och/eller ofta blivit hotad med fysiskt våld och/eller ofta blivit kränkt, mobbad eller liknande och/eller vid upprepade tillfällen ha sett eller hört våld mellan föräldrarna.

Att man som vuxen någon gång har blivit påtvingad samlag eller liknade (inklusive försök) och/eller har blivit slagen med knytnäve/föremål/sparkad eller utsatt för våld med vapen och/eller att man blivit systematiskt och upprepat utsatt för psykiskt våld.

Utifrån denna tentativa definition av begreppet "allvarligt våld" framkommer att 32 procent av kvinnorna och 25 procent av männen hade varit utsatta för någon form av allvarligt våld före 18 års ålder, 29 respektive 22 procent efter 18 års ålder och totalt genom livet 46 respektive 38 procent (Tabell 13). Vilka former av allvarligt våld som dessa grupper av kvinnor och män har drabbats av framgår av Tabell 14.

Tabell 14. Utsatthet för olika former av allvarligt våld någon gång i livet. Procent

	Andel kvinnor %	Andel män %	Andel totalt %
Utsatthet i barndomen			
– Sexuellt våld	17	6	11
– Fysiskt våld	14	18	16
– Psykiskt våld	14	10	12
Utsatthet i vuxenlivet			
– Sexuellt våld	11	1	6
– Fysiskt våld	10	15	12
– Psykiskt våld	22	9	16
Total andel utsatta för någon form av allvarligt våld	46	38	42

Samtidigt som 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen hade utsatts för allvarligt våld visar resultaten att kvinnor och män i hög utsträckning har utsatts för olika typer av våld. Allvarligt sexuellt våld i barndomen hade drabbat 17 procent av kvinnorna men bara 6 procent av männen. Det rör sig här om att

vid något tillfälle i barndomen ha blivit utsatt för påtvingat samlag (eller försök) och/eller att vid upprepade tillfällen under barndomen blivit utsatt för annan form av sexuellt övergrepp, exempelvis blivit smekt på ett sexuellt sätt, blivit tvingad att ta på förövarens kropp med mera. Vidare hade elva procent av kvinnorna men bara en procent av männen utsatts för allvarligt sexuellt våld i vuxenlivet. Här avses då att man någon gång med fysiskt våld har blivit påtvingad samlag (inklusive försök) eller liknande och/eller blivit utsatt för sexuell handling då man varit i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. En tredje typ av allvarligt våld där utsatthet bland kvinnor och män skiljer sig markant åt gäller utsatthet för allvarligt psykiskt våld, vilket uppgavs av 22 procent kvinnor och 9 procent män. Det gäller kvinnor och män som under någon period i sitt vuxna liv har levt med systematiskt och upprepat förtryck, nedvärderande, kränkningar och/eller blivit bestämda över/dominerade och/eller att partnern hotat med att skada sig själv/barnen, att ta barnen och gå, att avslöja hemligheter, ha sönder värdefulla saker etc. Vad gäller utsatthet för allvarligt fysiskt våld/hot var det en större andel män än kvinnor som hade drabbats. Samtidigt var skillnaderna mellan kvinnor och män betydligt mindre, både med avseende på utsatthet i barndomen (14 respektive 18 procent) och vad gäller utsatthet i vuxen ålder (10 respektive 15 procent). Utsatthet i barndomen kunde då vara att man ibland/ofta blivit slagen med knytnäve etc, och/eller att man ofta hade blivit hotad med fysiskt våld. I vuxen ålder avses att man någon gång hade blivit slagen med knytnäve eller dylikt och/eller blivit utsatt för våld med vapen.

Sammantaget framkommer således en bild av att kvinnor i något högre utsträckning än män varit utsatta för någon form av allvarligt våld och att kvinnor i markant högre utsträckning varit utsatta för allvarligt sexuellt våld respektive allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet medan männen i något högre utsträckning varit utsatta för allvarligt fysiskt våld.

Del 1. Utsatthet för våld – prevalens.

Sammanfattning och reflektion

Stort glapp mellan ideal och verklighet

I inledningen till denna rapport konstateras att det enligt FN är en mänsklig rättighet för både barn, kvinnor och män att kunna leva sina liv utan att behöva drabbas av våld. Vidare att WHO har förklarat utsatthet för våld som ett allvarligt folkhälsoproblem som kan orsaka, eller bidra till att orsaka, både fysisk, psykisk och social ohälsa. Resultaten i denna studie visar att vi i Sverige är mycket långt ifrån denna till synes självklara mänskliga rättighet och folkhälsa.

En mycket stor andel kvinnor och män i Sverige levde således år 2012 sina liv med erfarenheter och minnen av att ha blivit utsatta för våld, även allvarligt våld. Mer än var tionde kvinna och nästan var tjugonde man uppgav att de hade utsatts för med våld påtvingat samlag (inklusive försök) före sin 18-årsdag och ungefär tio respektive en procent efter sin 18-årsdag.⁸⁴ Cirka fyra av tio kvinnor och cirka sex av tio män hade enligt egen utsago utsatts för fysiskt våld före 18 år och cirka 20 procent (både kvinnor och män) efter sin 18-årsdag. Ungefär sex av tio kvinnor och män uppgav att de hade utsatts för psykiskt våld före sin 18 årsdag och 22 respektive 9 procent för upprepat systematiskt psykiskt våld efter sin 18-årsdag.

Förövarna män – men inte alltid

Förövarna av det sexuella våldet är nästan uteslutande män och, vad gäller övergrepp under barndomen (före 18 år), ungefär lika ofta jämnåriga pojkar som vuxna män. Allvarliga sexuella övergrepp i vuxen ålder begås till största delen av en manlig partner medan mindre allvarliga övergrepp till största delen begås av andra män. Även när det gäller fysiskt våld uppges vanligtvis pojkar/män som förövare. Inom ramen för detta visar resultaten dock att mammorna nästan lika ofta som papporna uppges som förövare av de kvinnor som utsatts för fysiskt våld i barndomen medan pappor eller andra män uppges som förövare av det våld som män hade drabbats av i barndomen. En mycket stor del av både det fysiska och psykiska våld man utsatts för före sin 18-årsdag kommer dock inte från vuxna utan från jämnåriga. För männens del så gott som uteslutande från jämnåriga pojkar medan kvinnorna i hög utsträckning också uppges jämnåriga flickor som förövare. När det gäller utsatthet för fysiskt våld och hot om fysiskt våld i vuxen ålder uppgav 14 procent av kvinnorna att de utsatts av en aktuell eller tidigare partner och 3 procent att de utsatts av en annan man medan det bland männen i stort sett var tvärtom, 5 respektive 16 procent.

⁸⁴ Inkluderar även sexuellt övergrepp då den drabbade befann sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig, se fotnot 33.

Få berättar – och ännu färre anmäler

Ett påtagligt resultat som var giltigt över olika typer av utsatthet och i olika åldersperioder var en generellt låg benägenhet att prata med familj och vänner om det man råkat ut för. Cirka 35–40 procent av de kvinnor och cirka 10–20 procent av de män som råkat ut för sexuella övergrepp under barndomen uppgav att de vid något tillfälle hade pratat med sina nära om det inträffade och cirka 5–10 procent av kvinnorna och endast någon enstaka procent av männen att de hade fått professionell hjälp av läkare, psykolog, kurator eller liknande. Ungefär samma mönster framkom vad gällde utsatthet för fysiskt våld. Benägenheten att prata om det inträffade var något högre vad gällde utsatthet i vuxen ålder och särskilt vad gällde utsatthet som skett under det senaste året. Generellt sett uppvisade kvinnor en något högre benägenhet än män att prata med sina nära och även att söka professionell hjälp. Färre än fem procent av de kvinnor och män som varit utsatta för sexuellt eller fysiskt våld i barndomen uppgav att det vid något tillfälle hade blivit polisanmält. Anmälningsbenägenheten efter utsatthet för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i vuxenlivet var betydligt högre, cirka 20 procent bland både kvinnor och män, och än högre med avseende på utsatthet det senaste året (cirka 25 procent) vilket kan tyda på en generellt sett ökad anmälningsbenägenhet för våldsbrott. Bland de kvinnor som utsatts för sexuellt våld någon gång i vuxenlivet hade 5 procent gjort polisanmälan vid något tillfälle vilket var fallet för 15 procent bland de kvinnor som utsatts under det senaste året.

Tidig utsatthet tydligt kopplat till senare utsatthet

Ett annat mycket påtagligt och över olika våldstyper, åldersgrupper, och kön systematiskt resultat var en tydlig koppling mellan utsatthet före 18 års ålder (även före 15 års ålder) och utsatthet i vuxen ålder (även under det senaste året). Genomgående visar resultaten att de kvinnor och män som drabbats av sexuellt, fysiskt, eller psykiskt våld under barndomen redovisade flera gånger högre prevalens av utsatthet för samma typ av våld under sitt vuxna liv jämfört med de kvinnor och män som inte hade drabbats under sin barndom. I vilken utsträckning det är den tidiga utsattheten respektive andra psykosociala omständigheter under barndomen som orsakar ökad risk för senare utsatthet kan dock inte bedömas utifrån de resultat som presenteras i denna rapport.

Kvinnor och män ungefär lika utsatta för allvarligt våld – men för olika former av våld

Sammantaget uppgav 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen i undersökningen att de någon gång hade blivit utsatta för någon form av allvarligt våld.⁸⁵ Könsskillnaderna var uppenbara i det att kvinnor i betydligt högre

⁸⁵ För definition av begreppet "allvarligt våld" se sid 64.

utsträckning utsatts för allvarligt sexuellt våld, både i barndomen (17 procent) och i vuxenlivet (11 procent) jämfört med männen (6 respektive 1 procent). Kvinnorna hade också i högre utsträckning än männen utsatts för allvarligt psykiskt våld, i någon utsträckning i barndomen (14 respektive 10 procent) och i påtaglig utsträckning vad gällde systematiskt och upprepat psykiskt våld i vuxenlivet (22 respektive 9 procent). Däremot var det något vanligare bland män än bland kvinnor att ha varit utsatta för allvarligt fysiskt våld, både i barndomen (18 respektive 14 procent) och i vuxenlivet (15 respektive 10 procent). Med kvinnornas betydligt högre utsatthet för allvarligt sexuellt och psykiskt våld och männens något högre utsatthet för allvarligt fysiskt våld blir den samlade bilden att kvinnor i något högre utsträckning än män lever med erfarenheter och minnen av utsatthet för någon form av allvarligt våld utifrån de definitioner av begreppet allvarligt våld som tillämpats i denna studie (se sid 64).

Utsatthet det senaste året

Uppräknat till befolkningsnivå skulle resultaten i denna studie innebära att cirka 114 000 kvinnor och cirka 31 000 män i 18–74-årsåldern under loppet av ett år (våren 2011–våren 2012) utsattes för sexuella övergrepp i termer av påtvingade samlag, sexuella handlingar då man inte kunnat försvara sig, oönskade kyssar, smekningar etc. Vidare att cirka 130 000 kvinnor och cirka 167 000 män utsattes för fysiskt våld eller hot om våld samt cirka 207 000 kvinnor och 109 000 män för upprepat och systematisk psykiskt våld i termer av förtryck, förnedring med mera.

Begränsningar, förtjänster och ett balanserat förhållningssätt

Den bild som framtonar i denna studie grundas på kvinnors och mäns självrapporterade uppgifter om sina erfarenheter och minnen av utsatthet för våld. Uppgifterna är skattningar av den verklighet respondenterna varit med om och måste såtillvida ses med viss försiktighet (se sid 20). Vidare är det inte självklart att man som läsare förstår begreppet "våld" på det sätt som WHO definierar detta begrepp, vilket varit vägledande i denna studie (se sid 9). Vad man lägger in i begreppet "våld" har naturligtvis en avgörande betydelse för den bild som framtonar vilket manar till stor uppmärksamhet vid tolkningar av, och förståelse för, de resultat som presenteras.

Samtidigt som både nationella och internationella prevalensstudier således är behäftade med vissa begränsningar och av samma skäl kan visa olika resultat och vara svåra att jämföra utgör den här typen av studier det kanske viktigaste redskapet som står till buds för att på nationell nivå kunna forma en övergripande bild av våldets omfattning, utveckling och karaktär som det framstår för de kvinnor och män som drabbas. Aktuell och ingående kunskap om hur vanligt det är att utsättas för olika typer av våld är dock inget självändamål men däremot en första grundläggande förutsättning för att ansvariga aktörer ska kunna utforma

strategier och åtgärder för att minska risken för utsatthet för våld och för att stödja och hjälpa dem som drabbas. Eller annorlunda uttryckt: en första grund för att kunna främja barns, kvinnors och mäns mänskliga rättigheter och folkhälsa på detta område. En annan viktig funktion är att bidra till upplysning samt folk- och opinionsbildning genom att presentera aktuell och empiriskt förankrad kunskap som underlag för det offentliga samtalet om våld och utsatthet för våld. De resultat som presenterats talar sitt tydliga språk och bör såtillvida både kunna utgöra en grund för framtida samhällsinsatser och bidra till en på befolkningsnivå ökad insikt och ett ökat avståndstagande från våld, inte minst vad gäller det våld som barn och kvinnor drabbas av men också vad gäller det mera sällan uppmärksammade våld som män drabbas av.

Även om resultat från nationellt representativa prevalensstudier av föreliggande slag, med dess begränsningar, torde utgöra den kanske bästa enskilda grunden för att skapa en övergripande uppfattning om våldsutsatthetens utbredning och karaktär finns det många angelägna frågor som den här typen av studier inte kan ge svar på. För att skapa en djupare förståelse för våldets och utsatthetens omfattning, karaktär och utveckling för såväl barn, kvinnor och män som för särskilt utsatta grupper eller områden krävs både mer ingående analyser av det material som presenterats och studier av annat slag. För en djupare kunskap om våldsutsatthet i Sverige bör resultaten i föreliggande studie således inte ses isolerat utan med fördel ses tillsammans med resultat från andra riksrepresentativa enkät-, intervju- och registerstudier som genomförs i Sverige (se sid 13), men också tillsammans med liknande lokala undersökningar och, inte minst, tillsammans med kunskap från mera djuplodande kvalitativa undersökningar som på ett helt annat sätt än enkätstudier kan fånga upp viktiga nyanser och detaljer på individnivå.

*Del 2. Utsatthet för våld –
koppling till hälsa*

Del 2. Utsatthet för våld – koppling till hälsa

Steven Lucas

- Bland både kvinnor och män som varit utsatta för allvarliga sexuella övergrepp i barndomen eller i vuxen ålder var PTSD-symtom cirka tre till fem gånger vanligare än bland andra.
- Bland kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt psykiskt våld under barndomen eller i vuxen ålder var symtom på depression dubbelt så vanligt som bland andra.
- Utsatthet för allvarligt sexuellt våld i vuxenlivet var starkt kopplat till självskadebeteende, som var mer än tre gånger vanligare hos de utsatta kvinnorna och fem gånger vanligare hos de utsatta männen jämfört med bland andra.
- Omkring var tredje kvinna och man som hade varit utsatt för allvarligt sexuellt eller fysiskt våld som vuxen rapporterade riskbruk av alkohol, vilket var ungefär dubbelt så vanligt som bland dem som inte varit utsatta.
- Bland dem som utsatts för allvarligt sexuellt våld i barndomen var psykosomatiska symtom dubbelt så vanligt bland kvinnor och tre gånger vanligare bland män jämfört med dem som inte varit utsatta.
- Bland kvinnor i åldern 56–74 år som varit utsatta för allvarligt sexuellt eller fysiskt våld var hjärtinfarkt två till fyra gånger vanligare än bland dem som inte varit utsatta.

Att utsättas för sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld kan bidra till ökad risk för olika former av psykisk och fysisk ohälsa, på kort och/eller på lång sikt. I detta kapitel ges en översiktlig bild av hur erfarenheter av utsatthet för allvarligt våld⁸⁶ i barndomen respektive vuxenlivet är kopplad till ett antal centrala aspekter av respondenternas aktuella psykiska och fysiska ohälsa.

⁸⁶ Med allvarligt våld avses: *Att man som barn har blivit påtvingad samlag (eller försök) någon gång och/eller blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp vid upprepade tillfällen och/eller ibland/ofta blivit slagen med knytnäve, skadad med vapen eller liknande, och/eller ofta blivit utsatt för annat fysiskt våld och/eller ofta blivit hotad med fysiskt våld och/eller ofta blivit kränkt, mobbad etc. och/eller vid upprepade tillfällen ha sett eller hört våld mellan föräldrarna.*

Att man som vuxen någon gång har blivit påtvingad samlag eller liknade (inklusive försök) och/eller har blivit slagen med knytnäve/föremål/sparkad eller utsatt för våld med vapen och/eller att man blivit systematiskt och upprepat utsatt för psykiskt våld.

Analysen har även genomförts med avseende på utsatthet för mindre allvarligt våld. Resultaten visade att även de som varit utsatta för mindre allvarliga former av våld uppvisar en överrepresentation av både psykisk och fysisk ohälsa.

De resultat som presenteras speglar i vilken utsträckning utsatthet för våld och aktuell fysisk/psykisk ohälsa återfinns hos samma individer och kan inte per automatik tolkas som orsakssamband, det vill säga i vilken utsträckning utsatthet för våld *orsakar* ohälsa. Många andra förhållanden i respondentens bakgrund och utveckling kan naturligtvis påverka och bidra till de kopplingar som presenteras. För att kunna belysa i vilken utsträckning utsatthet för våld i själva verket orsakar, eller bidrar till att orsaka, fysisk och psykisk ohälsa krävs mera ingående analyser av det aktuella undersökningsmaterialet samt av studier med annan undersökningsdesign.

Indikatorer på psykisk och fysisk ohälsa

För att belysa eventuella kopplingar mellan utsatthet för våld och aktuell fysisk och psykisk ohälsa har resultat från tidigare forskning inom området varit vägledande.⁸⁷ Så långt möjligt har internationellt etablerade mätinstrument använts.

Psykisk ohälsa

De indikatorer som har valts för att belysa respondenternas psykiska hälsa är post-traumatiskt stressyndrom, depression, självskadebeteende och riskbruk av alkohol.

Post-traumatiskt stressyndrom: Ett långvarigt stresspåslag ses ibland hos människor som utsatts för svåra traumatiska händelser. Detta benämns post-traumatiskt stressyndrom (PTSD, efter det engelska Post Traumatic Stress Disorder). Människor som lider av PTSD upplever ofta plötsliga, påträngande minnen från den traumatiska händelsen, är överspönt vaksamma, blir lätt stressade, sover dåligt och har svårt att koncentrera sig. Enkäten innefattar det väletablerade formuläret PTSD Checklist (PCL)⁸⁸ bestående av 17 frågor om aktuella symtom (senaste månaden) som kan tyda på PTSD. En person som svarar ja på minst nio av dessa frågor bedöms ha betydande PTSD-symtom⁸⁹, vilket är starkt kopplat till den kliniska diagnosen post-traumatiskt stressyndrom. Av de svarande uppvisade totalt åtta procent symtom som kan tyda på PTSD, elva procent bland kvinnor och sex procent bland män.

Depression: Depression är ett vanligt tillstånd hos både kvinnor och män i Sverige och en betydande orsak till sjukskrivning och behov av sjukvårdsresurser. I enkäten ingår ett kort screeninginstrument med 14 frågor om aktuella symtom (senaste veckan) på ångest och depression, Hospital Anxiety and Depression Scale (HAD). HAD har använts i ett stort antal studier i flera länder och bedöms

⁸⁷ Bakgrunden till val av hälsoindikatorer återfinns i bland annat Chapman et al. (2004) och Statens folkhälsoinstitut (2011).

⁸⁸ McDonald & Calhoun (2010).

⁸⁹ Hem et al. (2012).

vara ett tillförlitligt mått på förekomsten av symtom som kan kräva psykiatrisk behandling.⁹⁰ Varje fråga graderas från inga symtom (noll poäng) till ofta förekommande symtom (tre poäng) och misstänkt depression föreligger om minst elva poäng har angivits. Totalt har elva procent av deltagarna tecken på depression enligt HAD, elva procent bland kvinnor och tio procent bland män.

Självskadebeteende: Att skada sig själv genom att rispa eller skära sig eller på annat sätt orsaka sig skador, liksom självmordstankar eller självmordsförsök är uttryck för ångest och psykisk ohälsa. Frågor konstruerades för att kartlägga alla dessa typer av självskadebeteende i olika åldrar – före 15 års ålder, mellan 15 och 17 och efter 18 års ålder. I analyserna har förekomst av självskadebeteende någon gång i livet använts. Andelen svarande som uppgav ett självskadebeteende var totalt 13 procent, med högre andel kvinnor (16 procent) jämfört med män (9 procent).

Riskbruk av alkohol: För att belysa respondenternas riskbruk av alkohol användes WHO:s vedertagna skattningsinstrument AUDIT⁹¹, som är välstuderat i Sverige.⁹² AUDIT består av tio frågor om den aktuella alkoholkonsumtionen och hur den påverkar livet. Ett sammanlagt poängtal på minst åtta för män eller minst sex för kvinnor räknas som riskbruk av alkohol i enlighet med rekommendationer från Statens Folkhälsoinstitut.⁹³ Riskbruk sågs hos 20 procent av alla svarande och var vanligare bland män (21 procent) än bland kvinnor (18 procent).

Fysisk ohälsa

Den fysiska ohälsan bland respondenterna har belysts med avseende på antal ohälsodagar, psykosomatiska symtom och, i åldersgruppen 56–74 år, förekomst av diagnosen hjärtinfarkt.⁹⁴

Healthy days: Ohälsodagar, eller det antal dagar man har upplevt sig inte kunna göra det man brukar på grund av fysiska hälsoproblem, har visats vara ett känsligt mått på allmän fysisk hälsa. Den enkla frågan ”Om du tänker på din kroppsliga hälsa, hur många dagar den senaste 30-dagarsperioden skulle du säga att den inte varit god (pga sjukdom, kroppsliga besvär eller skador)?” har använts i ett stort antal studier från Statens folkhälsoinstitut (FHI)⁹⁵ och amerikanska Centers for Disease Control. I föreliggande studie har respondenterna delats in i två grupper i enlighet med det gränsvärde (15 dagar) som tillämpats av FHI.⁹⁶ Med detta gräns-

⁹⁰ Sullivan et al. (1993).

⁹¹ WHO (1992).

⁹² Berman et al. (2012).

⁹³ Statens folkhälsoinstitut (2013).

⁹⁴ Hjärtinfarkt är ett viktigt folkhälsoproblem som, till skillnad från de andra indikatorerna, sällan förekommer före 56 års ålder.

⁹⁵ Statens folkhälsoinstitut (2008).

⁹⁶ Ibid.

värde som skiljelinje var det 14 procent av respondenterna som uppgav sämre fysisk hälsa (fler än 15 dagar med ohälsa den senaste månaden), 17 procent bland kvinnor och 12 procent bland män.

Psykosomatiska symtom: Att uppleva enstaka kroppsliga symtom, med eller utan en känd bakomliggande sjukdom, är vanligt bland både kvinnor och män. Förekomst av flera symtom, till exempel huvudvärk, smärta i axlar eller nacke, yrsel, öronsus eller återkommande tarmbesvär, kan tyda på ett så kallat somatiseringsyndrom, där fysiska besvär kan kopplas till psykisk oro, ångest, nedstämdhet eller stress. Enkäten innehåller tolv frågor om aktuella fysiska symtom hämtade från ett ofta använt instrument (PHQ-15)⁹⁷ med gradering från inga (noll poäng) till svåra symtom (två poäng). I analyserna har respondenterna delats in i två grupper, de som för närvarande har minst tio poäng, motsvarande måttliga till svåra psykosomatiska symtom, och de som har mindre än tio poäng.⁹⁸ Totalt sju procent av respondenterna hade minst tio poäng, andelen bland kvinnorna (tio procent) var mer än dubbelt så stor som bland männen (fyra procent).

Hjärtinfarkt: Förekomst av diagnosen hjärtinfarkt under de senaste fem åren analyserades med hjälp av data från Socialstyrelsens Patientregister (PAR), som innehåller information från alla inläggningar på sjukhus och besök inom den specialiserade öppenvården i hela Sverige. Sammanlagt 0,7 procent av respondenterna hade fått diagnosen hjärtinfarkt någon gång under de senaste fem åren. Av dem som haft hjärtinfarkt var 88 procent mellan 56 och 74 år gamla varför kommande analyser av hjärtinfarkt enbart fokuseras på denna åldersgrupp. Inom denna åldersgrupp fanns det 1 882 svarande kvinnor och 1 809 svarande män varav 1,6 procent hade haft hjärtinfarkt, 0,6 procent bland kvinnor (n = 11) och 2,7 procent bland män (n = 48).

Utsatthet för allvarligt sexuellt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa

Utsatt för allvarligt sexuellt våld i barndomen

Som tidigare redovisats (Tabell 14) uppgav 17 procent av kvinnorna och 6 procent av männen att de hade utsatts för allvarligt sexuellt våld under sin barndom.

Psykisk ohälsa: Av dem som hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld före 18 års ålder uppgav 26 procent av kvinnorna och 16 procent av männen symtom som tyder på en PTSD-problematik vid enkätundersökningens genomförande.

⁹⁷ Kroenke et al. (2002).

⁹⁸ Denna cutoffgräns rekommenderas av Statens folkhälsoinstitut.

Det är omkring tre gånger så vanligt som bland dem som inte hade varit utsatta. Kvinnor och män som tidigt utsatts för allvarligt sexuellt våld uppgav även i betydligt högre utsträckning symtom på depression (17 respektive 19 procent) jämfört med de kvinnor och män som inte varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under barndomen (9 respektive 9 procent).

Det var ännu vanligare att personer som utsatts för allvarligt sexuellt våld i barndomen uppvisade självskadebeteende någon gång i livet. Självskadebeteende var generellt sett vanligare hos utsatta kvinnor än hos utsatta män och uppgavs av 36 procent av kvinnorna och 27 procent av männen. Detta kan jämföras med 12 respektive 8 procent bland de kvinnor och män som inte hade utsatts för allvarligt sexuellt våld före 18 års ålder.

För båda könen uppvisar de som hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld före 18 års ålder en högre andel med riskbruk av alkohol (26 respektive 27 procent) jämfört med dem som inte hade varit utsatta (16 respektive 21 procent).

Fysisk ohälsa: Både kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under barndomen uppgav i högre utsträckning fysisk ohälsa under den senaste månaden, jämfört med de kvinnor och män som inte hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under sin barndom. Bland de utsatta kvinnorna var det 23 procent som uppgav fysisk ohälsa och bland de utsatta männen 16 procent, vilket kan jämföras med 15 respektive 11 procent bland de kvinnor och män som inte varit utsatta.

De som varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under sin barndom uppgav också i högre utsträckning än andra förekomst av psykosomatiska symtom vid undersökningens genomförande. Bland utsatta kvinnor var detta mer än dubbelt så vanligt förekommande (17 respektive 8 procent) och bland utsatta män tre gånger så vanligt (12 respektive 4 procent).

Bland de 266 kvinnor i åldern 56–74 år som hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld i barndomen var det mer än dubbelt så vanligt att under de senaste fem åren ha drabbats av hjärtinfarkt jämfört med bland de kvinnor som inte hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under sin barndom (1,1 respektive 0,5 procent). Motsvarande andelar var 3,9 procent bland de 102 utsatta männen jämfört med 2,5 procent bland män som inte varit utsatta.

Utsatt för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder

Cirka 11 procent av kvinnorna och cirka 1 procent av männen hade varit utsatta för allvarligt sexuellt våld efter 18 års ålder (Tabell 14).

Psykisk ohälsa: Utsatthet för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder var i något högre grad kopplat till aktuell PTSD-problematik jämfört med utsatthet före 18 års ålder och var särskilt uttalat för utsatta män (Tabell 15). PTSD-symtom

var cirka tre gånger vanligare bland kvinnor som utsatts i vuxen ålder och cirka fem gånger vanligare bland utsatta män. Bland de kvinnor som utsatts för allvarligt sexuellt våld efter 18 års ålder uppgav 19 procent att de hade aktuella symptom tydande på depression, jämfört med 10 procent bland de kvinnor som inte varit utsatta. Bland de 52 män som hade utsatts för allvarliga sexuella övergrepp i vuxen ålder visade 23 procent depressionssymtom vilket kan jämföras med 9 procent bland övriga män.

Erfarenheter av att ha blivit utsatt för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder var, hos både kvinnor och män, också starkt kopplat till självskadebeteende. Bland kvinnor som utsatts för allvarligt sexuellt våld i vuxenlivet var det mer än tre gånger och bland män fem gånger så vanligt att de någon gång i sitt liv medvetet hade skadat sig själva, jämfört med bland de kvinnor och män som inte hade utsatts för allvarligt sexuellt våld. Vidare uppgav mer än var tredje kvinna och man som hade drabbats av allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder att de hade ett riskbruk av alkohol, vilket var ungefär dubbelt så hög andel som bland de kvinnor och män som inte hade varit utsatta.

Fysisk ohälsa: Sambanden mellan erfarenheter av att ha blivit utsatt för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder och aktuell fysisk ohälsa var tydliga. De kvinnor och män som utsatts för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder uppgav i betydligt större utsträckning (24 respektive 22 procent) att de hade aktuella besvär med sin fysiska hälsa, jämfört med övriga kvinnor och män (16 respektive 11 procent).

Psykosomatiska symptom var mer än dubbelt så vanligt hos utsatta kvinnor (18 procent) och mer än tre gånger så vanligt hos utsatta män (15 procent) jämfört med hos dem som inte hade blivit utsatta för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder (8 respektive 4 procent). Hjärtinfarkt var nästan fyra gånger vanligare bland utsatta kvinnor i åldern 56–74 år. Motsvarande analys kunde inte utföras för de utsatta männen då endast 7 av de 52 män som utsatts för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder var över 55 år.

Tabell 15. Kopplingen mellan utsatthet för allvarligt sexuellt våld i barndomen respektive i vuxen ålder och indikatorer på ohälsa i vuxen ålder.⁹⁹

Kvinnor								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Självskada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psykosomatiska symtom	Hjärtinfarkt ¹⁰⁰
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt sexuellt våld före 18 års ålder	Ja (N = 888)	26	17	36	26	23	17	1,1
	Nej (N = 4 562)	8	9	12	16	15	8	0,5
Utsatthet för allvarligt sexuellt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 573)	29	19	43	36	24	18	1,9
	Nej (N = 5 027)	8	10	13	16	16	8	0,5
Män								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Självskada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psykosomatiska symtom	Hjärtinfarkt ¹⁰¹
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt sexuellt våld före 18 års ålder	Ja (N = 240)	16	19	27	27	16	12	3,9
	Nej (N = 4 261)	5	9	8	21	11	4	2,5
Utsatthet för allvarligt sexuellt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 52)	27	23	45	40	22	15	— ¹⁰²
	Nej (N = 4 536)	6	9	9	21	11	4	— ¹⁰³

⁹⁹ Siffrorna inom parentes i andra kolumnen avser antal respondenter som svarat ja respektive nej till frågor om den aktuella typen av våldsutsatthet.

Siffrorna angivna för övrigt i tabellen avser procentandel med utfall för respektive hälsovariable beräknat utifrån viktade data (se metod).

¹⁰⁰⁻¹⁰¹ Avser respondenter i 56–74 års ålder.

¹⁰¹⁻¹⁰³ Analyserades inte pga för litet antal individer i denna grupp.

Utsatthet för allvarligt fysiskt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa

Utsatt för allvarligt fysiskt våld i barndomen

Omkring 14 procent av kvinnorna 18 procent av männen har någon gång i sin barndom utsatts för allvarligt fysiskt våld (Tabell 14).

Psykisk ohälsa: De kvinnor och män som utsatts för allvarligt fysiskt våld under sin barndom uppvisar i flera avseenden indikationer på aktuell psykisk och fysisk ohälsa. Särskilt markant var kopplingen bland kvinnor där 31 procent av de utsatta uppgav PTSD-symtom och 22 procent symtom på depression, vilket kan jämföras med 7 respektive 8 procent bland dem som inte utsatts för allvarligt våld under barndomen. Trots att andelen utsatta män som rapporterade PTSD-symtom och depression var mindre än bland de utsatta kvinnorna, var kopplingen stark mellan utsatthet och dessa hälsfaktorer bland männen. Det var mer än fyra gånger vanligare med PTSD-symtom och dubbelt så vanligt med depression hos män utsatta för allvarligt fysiskt våld under barndomen jämfört med män som inte varit utsatta (Tabell 16).

Utsatthet för allvarligt fysiskt våld under barndomsperioden var även tydligt kopplat till självskadebeteende. Bland de kvinnor som utsatts för allvarligt fysiskt våld i sin barndom var det cirka tre gånger så vanligt att någon gång i livet medvetet ha skadat sig själv, jämfört med bland övriga kvinnor. Bland de utsatta männen var självskadebeteende fyra gånger så vanligt förekommande som bland män som inte hade utsatts för allvarligt fysiskt våld under sin barndom.

Riskbruk av alkohol var också betydligt vanligare bland både kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt fysiskt våld under sin barndom (24 respektive 30 procent) jämfört med bland de kvinnor och män som inte hade utsatts (17 respektive 20 procent).

Fysisk ohälsa: Kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt fysiskt våld under barndomen uppfattade sin aktuella fysiska hälsa som sämre och uppgav i högre utsträckning än andra aktuella psykosomatiska besvär. Bland utsatta kvinnor var det mer än dubbelt så vanligt att uppleva sämre fysisk hälsa jämfört med dem som inte varit utsatta (29 respektive 14 procent). Frekvensen av sämre fysisk hälsa var allmänt lägre bland männen, men även här sågs att nästan dubbelt så stor andel av dem som rapporterade allvarligt fysiskt våld under barndomen uppgav aktuell fysisk ohälsa (18 respektive 10 procent).

Även vad gäller psykosomatiska symtom var överrepresentationen av fysisk ohälsa tydlig bland dem som hade utsatts för allvarligt fysiskt våld i barndomen. De utsatta kvinnorna rapporterade psykosomatiska symtom i mer än tre gånger så hög utsträckning som de kvinnor som inte hade erfarenheter av allvarligt fysiskt

våld i barndomen (23 respektive 7 procent). Samma mönster sågs för de män som hade upplevt allvarligt våld som barn. Psykosomatiska symtom var generellt sett ungefär hälften så vanligt hos män som hos kvinnor, men de män som utsatts för allvarligt fysiskt våld i barndomen uppgav psykosomatiska problem i cirka tre gånger så hög utsträckning som övriga män.

De kvinnor i åldern 56–74 år som hade utsatts för allvarligt fysiskt våld i barndomen hade i dubbelt så hög utsträckning (1,1 procent) som övriga kvinnor i samma åldersintervall (0,6 procent) råkat ut för hjärtinfarkt de senaste fem åren. Generellt sett hade betydligt fler män än kvinnor råkat ut för hjärtinfarkt de senaste fem åren samtidigt som kopplingen mellan utsatthet för allvarligt fysiskt våld i barndomen och hjärtinfarkt de senaste fem åren var betydligt svagare bland män än bland kvinnor.

Utsatt för allvarligt fysiskt våld i vuxenlivet

Cirka 10 procent av kvinnorna och 15 procent av männen uppgav att de någon gång efter sin 18-årsdag hade utsatts för allvarligt fysiskt våld (Tabell 14).

Psykisk ohälsa: Bland de kvinnor som utsatts för allvarligt fysiskt våld i sitt vuxna liv uppgav nästan en tredjedel aktuella tecken på PTSD-symtom, en femtedel tecken på depression, en dryg tredjedel självskadebeteende någon gång i livet och en knapp tredjedel aktuellt riskbruk av alkohol. Dessa indikationer på psykisk ohälsa var två till fyra gånger vanligare förekommande bland de kvinnor som utsatts för allvarligt fysiskt våld i sitt vuxna liv jämfört med bland kvinnor som inte drabbats av allvarligt fysiskt våld efter sin 18-årsdag. Generellt sett kunde samma mönster också konstateras bland män. De utsatta männen uppgav exempelvis aktuella PTSD-symtom i dubbelt så stor utsträckning som de män som inte hade utsatts för allvarligt fysiskt våld i sitt vuxna liv. Självskadebeteende rapporterades av 21 procent och riskbruk av alkohol av 37 procent av utsatta män jämfört med 7 respektive 19 procent bland de män som inte varit utsatta för allvarligt fysiskt våld i vuxenlivet.

Fysisk ohälsa: De som någon gång i sitt vuxna liv hade utsatts för allvarligt fysiskt våld uppgav i högre utsträckning än andra indikationer på aktuell fysisk ohälsa. Bland kvinnor som utsatts för allvarligt fysiskt våld som vuxna var det en och en halv gång vanligare med aktuell fysisk ohälsa och nästan tre gånger vanligare med betydande psykosomatiska symtom, jämfört med bland de kvinnor som inte varit utsatta. Bland män var kopplingen mellan utsatthet för allvarligt fysiskt våld och aktuell fysisk ohälsa mycket svag medan psykosomatiska symtom var knappt dubbelt så vanligt förekommande bland de män som utsatts, jämfört med bland de män som inte utsatts för allvarligt fysiskt våld under sitt vuxna liv.

Bland kvinnor och män i åldern 56–74 år var förekomsten av hjärtinfarkt under de senaste fem åren mer än tre gånger vanligare hos kvinnor som drabbats

av allvarligt fysiskt våld under sitt vuxna liv och något vanligare hos utsatta män, jämfört med bland de kvinnor och män som inte hade drabbats av allvarligt fysiskt våld efter sin 18-årsdag.

Tabell 16. Kopplingen mellan utsatthet för allvarligt fysiskt våld i barndomen respektive i vuxen ålder och indikatorer på ohälsa i vuxen ålder.¹⁰⁴

Kvinnor								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Själv-skada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psyko-soma-tiska symtom	Hjärt-infarkt ¹⁰⁵
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt fysiskt våld före 18 års ålder	Ja (N = 667)	31	22	39	24	29	23	1,1
	Nej (N = 4 620)	7	8	12	17	14	7	0,6
Utsatthet för allvarligt fysiskt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 480)	30	21	36	30	26	23	1,7
	Nej (N = 5 101)	9	9	14	17	16	8	0,5

Män								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Själv-skada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psyko-soma-tiska symtom	Hjärt-infarkt ¹⁰⁶
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt fysiskt våld före 18 års ålder	Ja (N = 723)	17	16	24	30	18	10	3,0
	Nej (N = 3 577)	4	8	6	20	10	3	2,8
Utsatthet för allvarligt fysiskt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 659)	11	14	21	37	13	7	3,3
	Nej (N = 3 916)	5	9	7	19	11	4	2,7

¹⁰⁴ Siffrorna inom parentes i andra kolumnen avser antal respondenter som svarat ja respektive nej till frågor om den aktuella typen av våldsutsatthet. Siffrorna angivna för övrigt i tabellen avser procentandel med utfall för respektive hälsvariabel beräknat utifrån viktade data (se metod).

¹⁰⁵⁻¹⁰⁶ Avser respondenter i 56–74 års ålder.

Utsatthet för allvarligt psykiskt våld och aktuell psykisk/fysisk ohälsa

Utsatt för allvarligt psykiskt våld i barndomen

En betydande andel av både kvinnor (14 procent) och män (10 procent) har före 18 års ålder blivit utsatta för allvarligt psykiskt våld (Tabell 14).

Psykisk ohälsa: I likhet med de resultat som presenterats vad gällde utsatthet för allvarligt sexuellt och allvarligt fysiskt våld ses tydliga samband mellan utsatthet för allvarligt psykiskt våld i barndomen och indikatorer på aktuell psykisk ohälsa vid undersökningens genomförande (Tabell 17). Bland de kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt psykiskt våld under barndomen var det mellan tre och fem gånger så vanligt med indikationer på aktuella PTSD-symtom jämfört med bland dem som inte varit utsatta som barn.

Bland utsatta kvinnor var andelen som uppvisade aktuella indikationer på depression mer än dubbelt så hög, 22 procent, jämfört med 9 procent bland de kvinnor som inte varit utsatta för allvarligt psykiskt våld före 18 års ålder. Bland männen var inte skillnaden lika stor, men ändå betydande: 19 jämfört med 8 procent.

De kvinnor och män som utsatts för allvarligt psykiskt våld under barndomen uppgav också självskadebeteende någon gång i livet i ungefär fyra gånger så hög utsträckning som de kvinnor och män som inte hade utsatts för allvarligt psykiskt våld under barndomen.

De som utsatts för allvarligt psykiskt våld under barndomen uppgav också i betydligt högre utsträckning riskbruk av alkohol under det senaste året. Totalt bland de utsatta hade var fjärde kvinna och man ett riskbruk jämfört med var sjätte kvinna och var femte man i gruppen som inte varit utsatt.

Fysisk ohälsa: Både kvinnor och män som utsatts för allvarligt psykiskt våld under barndomen uppgav i ungefär dubbelt så stor utsträckning att de hade aktuell fysisk ohälsa jämfört med övriga kvinnor och män. Vidare var förekomsten av psykosomatiska symtom vid tiden för enkäten nästan tre gånger så hög hos de utsatta kvinnorna jämfört med övriga kvinnor, en koppling som var ännu starkare bland män (fyra gånger).

Bland de 131 kvinnor i åldern 56–74 år som varit utsatta för allvarligt psykiskt våld i barndomen var hjärtinfarkt de senaste fem åren tre gånger så vanligt som bland de kvinnor som inte varit utsatta för allvarligt psykiskt våld i barndomen. Bland männen var hjärtinfarkt dock mindre vanligt inom den utsatta gruppen.

Utsatt för allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet

Utsatthet för allvarligt psykiskt våld i vuxen ålder uppgavs av 22 procent av kvinnorna och 9 procent av männen (Tabell 14).

Psykisk ohälsa: Bland de kvinnor och män som utsatts för allvarligt psykiskt våld under sitt vuxna liv hade en fjärdedel (kvinnor) respektive en femtedel (män) tecken på aktuella PTSD-symtom vilket kan jämföras med sju respektive fyra procent bland de kvinnor och män som inte hade blivit utsatta (Tabell 17). Utsatthet för allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet var även tydligt kopplat till förekomsten av tecken på depression. Sådana återfanns hos 19 procent av de utsatta kvinnorna och 17 procent av de utsatta männen, vilket är dubbelt så vanligt som hos dem som inte varit utsatta.

Kvinnor och män som utsatts för allvarligt psykiskt våld under sitt vuxna liv uppgav också att de någon gång i livet medvetet hade skadat sig själva i betydligt högre utsträckning än de som inte varit utsatta, det var knappt tre gånger vanligare bland kvinnorna och mer än fyra gånger vanligare bland männen. Det fanns en liknande koppling när det gäller aktuellt riskbruk. Bland de kvinnor och män som utsatts för allvarligt psykiskt våld under sitt vuxna liv uppgav 24 procent respektive 30 procent riskbruk av alkohol, jämfört med 16 respektive 21 procent bland dem som inte hade upplevt psykiskt våld efter 18 års ålder.

Fysisk ohälsa: Erfarenheten av att ha blivit utsatt för allvarligt psykiskt våld i vuxenlivet var även kopplat till indikatorer på aktuell fysisk ohälsa. Bland de utsatta kvinnorna uppgav en fjärdedel minst 15 dagar av ohälsa den senaste månaden vilket uppgavs av 14 procent av de kvinnor som inte hade varit utsatta för allvarligt psykiskt våld under sitt vuxna liv. Motsvarande andelar bland männen var 18 respektive 11 procent.

De utsatta kvinnorna och männen uppgav i omkring tre gånger så hög utsträckning psykosomatiska symtom jämfört med de kvinnor och män som inte varit utsatta för allvarligt psykiskt våld under sitt vuxna liv. Bland kvinnor och män i åldern 56–74 år var förekomsten av hjärtinfarkt under de senaste fem åren något, men inte signifikant, högre bland dem som varit utsatta för allvarligt psykiskt våld efter 18-årsdagen.

Tabell 17. Kopplingen mellan utsatthet för allvarligt psykiskt våld i barndomen respektive i vuxen ålder och indikatorer på ohälsa i vuxen ålder.¹⁰⁷

Kvinnor								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Själv-skada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psyko-soma-tiska symtom	Hjärt-infarkt ¹⁰⁸
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt psykiskt våld före 18 års ålder	Ja (N = 682)	27	22	42	24	29	22	1,5
	Nej (N = 4 832)	8	9	12	17	15	8	0,5
Utsatthet för allvarligt psykiskt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 1 135)	26	19	32	24	25	19	0,7
	Nej (N = 4 423)	7	8	12	16	14	7	0,6
Män								
		PTSD-symtom	Depressions-symtom	Själv-skada	Riskbruk av alkohol	Fysisk ohälsa	Psyko-soma-tiska symtom	Hjärt-infarkt ¹⁰⁹
		%	%	%	%	%	%	%
Utsatthet för allvarligt psykiskt våld före 18 års ålder	Ja (N = 416)	20	19	30	28	20	12	0,9
	Nej (N = 4 068)	4	8	7	21	10	3	2,7
Utsatthet för allvarligt psykiskt våld efter 18 års ålder	Ja (N = 400)	20	17	29	30	18	11	2,8
	Nej (N = 4 142)	4	9	7	21	11	3	2,7

¹⁰⁷ Siffrorna inom parentes i andra kolumnen avser antal respondenter som svarat ja respektive nej till frågor om den aktuella typen av våldsutsatthet.

Siffrorna angivna för övrigt i tabellen avser procentandel med utfall för respektive hälsotillstånd beräknat utifrån viktade data (se metod).

¹⁰⁸⁻¹⁰⁹ Avser respondenter i 56–74 års ålder.

Del 2. Utsatthet för våld – koppling till hälsa.

Sammanfattning och reflektion

I de föregående kapitlen framgår att sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld, även allvarliga former, upplevs av en betydande andel av befolkningen i Sverige. Detta kapitel har fokuserat på samband mellan utsatthet för allvarligt våld i olika åldrar hos kvinnor och män och aktuell psykisk och fysisk hälsa. Analyserna som presenteras här visar att psykisk och fysisk ohälsa är vanligare, ibland flerfaldigt, hos personer som i sitt liv har varit utsatta för allvarligt våld. Det är dock viktigt att poängtera att dessa samband inte kan påstås vara orsakssamband. Det som har analyserats är respondenternas svar på de enkätfrågor som ställts om händelser i barndomen och i vuxenlivet, händelser som kan ligga långt bakåt i tiden. Resultaten måste därför tolkas med viss försiktighet eftersom de representerar människors rapport av upplevelser så som de kommer ihåg dem. Vi kan inte veta om resultaten med exakthet beskriver verkligheten.

Bland de våldsutsatta kvinnorna var andelarna som uppvisade psykisk och fysisk ohälsa relativt lika oavsett om det allvarliga våldet de utsatts för var sexuellt, fysiskt eller psykiskt. Förekomsten av ohälsa skiljde sig inte heller åt beroende på om utsattheten skedde i barndomen eller i vuxen ålder. Mer än var fjärde kvinna som hade utsatts för allvarligt våld visade tecken på PTSD-symtom, vilket innebär att sådana symtom var tre till fyra gånger vanligare hos den utsatta gruppen jämfört med kvinnor som inte var utsatta. PTSD har uppmärksamats under det senaste decenniet som en sannolik länk mellan psykiskt trauma och fysisk ohälsa. Kopplingen anses till stor del bero på störningar i kroppens hantering av stresshormoner, vilket leder till både över- och underfunktion i system som styr inflammation och immunförsvar.¹¹⁰ En sådan påverkan tros i viss mån kunna förklara varför allt fler studier visar kopplingar mellan utsatthet för våld och vitt skilda sjukdomstillstånd, till exempel fibromyalgi, hjärt-kärlsjukdomar, övervikt och även cancersjukdomar.

Omkring var femte kvinna som utsatts för allvarligt våld uppgav symtom som tyder på depression, ett av samhällets allvarligaste sjukdomstillstånd i flera avseenden. Depression är därmed dubbelt så vanligt bland den utsatta gruppen jämfört med den icke-utsatta gruppen. Psykiska sjukdomar, och framför allt depressionstillstånd, är den näst vanligaste orsaken till sjukskrivning i Sverige.¹¹¹ I likhet med PTSD är depression också kopplad till risk för annan psykisk och fysisk ohälsa, hälsofarliga vanor såsom rökning och riskbruk av alkohol samt risk för självskadande beteende. Internationella studier visar att över 90 procent av de

¹¹⁰ Gupta (2013).

¹¹¹ Försäkringskassan (2011).

personer som begår självmord lider av depression eller annan psykisk sjukdom.¹¹² I den nuvarande studien var utsatthet för allvarligt våld bland kvinnor kopplad till en tredubblad risk för självskadebeteende, inklusive självmordstankar eller -försök, och en kraftigt förhöjd förekomst av riskbruk av alkohol.

Av de utsatta kvinnorna upplevdes fysisk ohälsa av en fjärdedel, och betydande psykosomatiska symtom av en femtedel, vilket är ungefär dubbelt respektive tredubbelt så vanligt som hos icke utsatta kvinnor. Samhällsekonomiskt innebär sämre fysisk hälsa stora kostnader för sjukskrivning och utebliven produktivitet, för individen sämre personlig ekonomi och sämre livskvalitet. Bland de våldsutsatta kvinnorna i 56–74 års ålder var hjärtinfarkt, som är en av de vanligaste orsakerna till allvarlig sjukdom och död hos personer över 50 år, två till fyra gånger vanligare än bland de kvinnor i samma åldersgrupp som inte varit utsatta.

Bland männen i studien sågs stora skillnader i andelen som uppvisade tecken på ohälsa beroende på våldstyp och ålder då våldet skedde. Män utsatta för allvarligt sexuellt våld i vuxen ålder uppvisade särskilt stora andelar ohälsa, lika stora eller större än hos de utsatta kvinnorna. Bland det fåtal män som tillhörde denna grupp var tecken på PTSD och självskadebeteende nästan fem gånger vanligare, och depression samt riskbruk av alkohol ungefär dubbelt så vanliga som bland övriga män. Även fysisk ohälsa var klart vanligare i denna grupp. Allmän fysisk ohälsa var dubbelt så vanligt och psykosomatiska symtom nästan fyra gånger vanligare jämfört med andra män. Kopplingar till ohälsa var minst uttalade för män som uppgav upplevelser av allvarligt fysiskt våld i vuxen ålder. Där var frekvenserna för flera av ohälsovariablerna hälften så höga som för män som varit utsatta för allvarligt sexuellt våld efter 18 års ålder. Anledningarna till detta är inte uppenbart, men vi kan konstatera att allvarligt fysiskt våld är betydligt vanligare bland män än allvarligt sexuellt eller psykiskt våld i vuxen ålder. Preliminära analyser talar för att de män som varit utsatta för sexuellt eller psykiskt våld under barndomen eller i vuxen ålder har varit utsatta för fler våldstyper jämfört med gruppen som varit utsatt för fysiskt våld i vuxen ålder. Det kan till viss del förklara skillnaderna i riskökningen för ohälsa mellan grupperna.

Sammantaget visar resultaten att de kvinnor och män som i sin barndom, ungdom eller sitt vuxna liv blivit utsatta för allvarligt sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld bär på en oproportionerligt stor andel av den psykiska och fysiska ohälsa som studerats här.

¹¹² INSERM Collective Expertise Centre (2005).

Slutord

Forskningsprojektet *Kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livs- och befolkningsperspektiv – En nationell studie* har härmed publicerat sin första rapport, *Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa* (NCK-rapport 2014:1). Ambitionen med denna rapport är att bidra till ökad kunskap jämfört med den kunskap som hittills funnits tillgänglig. Ett kunskapsunderlag som kan bidra till att vidareutveckla den nationella strategin för förebyggande arbete, upptäckt av utsatthet för våld samt stöd till och behandling av de individer som drabbas.

5 681 kvinnor och 4 654 män i åldern 18–74 år har besvarat en mycket omfattande enkät och givit oss information om utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv samt centrala uppgifter om fysisk, psykisk och social hälsa. Vi är tacksamma för att så många har velat dela med sig av sina erfarenheter och minnen av våld. Svaren visar att våldet är utbrett, och även att kvinnor och män är utsatta för olika former av våld. Kvinnorna uppvisade betydligt högre andel utsatthet för allvarligt sexuellt och psykiskt våld, medan männen rapporterade något högre utsatthet för allvarligt fysiskt våld. Kvinnor utsattes också i betydligt högre grad för våld av en partner, medan män oftare utsattes för våld av en okänd person.

Bland kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt sexuellt, fysiskt eller psykiskt våld någon gång i livet var psykisk och fysisk ohälsa vanligare än bland dem som inte varit utsatta. Åtta procent av kvinnorna och tre procent av männen uppgav att de hade erfarenheter och minnen av att någon gång före 15 års ålder ha blivit utsatta för sexuella övergrepp där förövaren tilltvingat sig eller försökt tilltvinga sig oralt, vaginalt eller analt samlag. Bland såväl kvinnor som män som varit utsatta för allvarliga sexuella övergrepp i barndomen eller i vuxen ålder var PTSD-symtom cirka tre till fem gånger så vanligt som bland icke utsatta. I ett livstidsperspektiv visade studien även att kvinnor och män som utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder i betydligt högre utsträckning hade utsatts för sexuella övergrepp som vuxna jämfört med de kvinnor och män som inte utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder. Få av de utsatta för sexuella övergrepp i barndomen pratade med någon om övergreppen, och endast i en bråkdel av fallen hade en polisanmälan gjorts.

Rapporten visar att många kvinnor och män i Sverige 2012 levde sina liv med erfarenheter och minnen av våld. Vi har sökt skapa en övergripande bild av våldets omfattning, utveckling och karaktär som det framstår för dem som är drabbade. Det är ovärdigt en välfärdsstat som Sverige att barns, kvinnors och

mäns mänskliga rättigheter inte efterlevs. Våldet utgör ett folkhälsoproblem och orsakar också betydande ekonomiska kostnader för samhället.

Ökad insikt om människors utsatthet för olika typer av våld är en förutsättning för att kunna åstadkomma en förändring. För politiker och myndighetsansvariga finns nu aktuella data som kan ligga till grund för att aktivt och handlingskraftigt agera för att motarbeta våldet. Prioriteringar av resurser till förebyggande, stödjande och behandlande insatser är nödvändiga, inte minst vad gäller barnens situation.

Forskningsprojektet övergår nu i sin andra fas där följande områden särskilt kommer att studeras: våld i nära relationer; våldsutsatthet bland äldre; sexuella övergrepp mot barn och unga; eventuella kopplingar mellan utsatthet för våld och social utsatthet och ohälsa.

För en djupare kunskap om våldsutsatthet i Sverige bör resultaten i föreliggande rapport inte ses isolerade utan de kan med fördel ses tillsammans med resultat från övriga riksrepresentativa enkät-, intervju- och registerstudier. Syftet med rapporten är således inte att presentera den fullständiga och slutliga kunskapen men att, som i all forskning, inom ramen för tillgängliga undersökningsmetoder bidra till ökad kunskap.

Uppsala, januari 2014

Gun Heimer
Professor, chef för NCK
Uppsala universitet

Tommy Andersson
Docent, forskningsledare
Umeå universitet

Steven Lucas
Med dr, överläkare
Uppsala universitet

Referenser

Balvig, F. & Kyvsgaard, B. (2006a) *Volden i Danmark 1995 og 2005*. Københavns Universitet, Justitsministeriet, Det Kriminalpræventive Råd, Rigspolicehøfen. Tillgänglig via: <http://www.dkr.dk/> (Hämtad 2013-12-20).

Balvig, F. & Kyvsgaard, B. (2006b) *Vold og overgreb mod kvinder. Dansk rapport vedrørende deltagelse i International Violence Against Women Survey (IVAWS)*. Københavns Universitet/Justitsministeriets Forskningsenhed.

Berman, A., Wennberg, P. & Källmén, H. (2012) *AUDIT & DUDIT: identifiera problem med alkohol och droger*. 1. uppl. Stockholm: Gothia

Brottsförebyggande rådet (2014) *Nationella trygghetsundersökningen 2013. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2014:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Chapman, DP., Anda, RF., Felitti VJ., Dube SR., Edwards, VJ. & Whitfield, CL. (2004) Adverse childhood experiences and the risk of depressive disorders in adulthood. *Journal of Affective Disorders*. 2004(82):2, s. 217–225.

Folkhälsomyndigheten (2013) Sociala relationer. Se tabell Sociala relationer – tidsserier och regionala resultat 2012. Tillgänglig via: <http://folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/statistik-och-undersokningar/enkater-och-undersokningar/nationella-folkhalsoenkaten/sociala-relationer/> (Hämtad 2014-01-08).

Försäkringskassan (2011) *Sjukskrivningsdiagnoser i olika yrken. Startade sjukskrivningar (>14 dagar) per diagnos bland anställda i olika yrken år 2009*. Socialförsäkringsrapport 2011:17. Stockholm: Försäkringskassan. Tillgänglig via: <http://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/b3b07773-165a-4368-92c7-43e29ca053b7/sfr11117.pdf?MOD=AJPERES>.

Gupta, MA. (2013) Review of somatic symptoms in post-traumatic stress disorder. *International review of psychiatry*. 2013(25):1, s. 86–89.

Haaland, T., Clausen, S-E. & Schei, B. (Red.) (2005) *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. NIBR-rapport 2005:03. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

Heiskanen, M. & Piispa, M. (1998) *Faith, Hope, Battering: A Survey of Men's Violence against Women in Finland*. Helsinki: Statistics Finland.
Tillgänglig via: www.unece.org (Hämtad 2013-12-20).

Heiskanen, M. & Piispa, M. (2007) Violence against Women in Finland. Results from Two National Victimization Surveys. I Aroma, K. & Heiskanen, M. (Red.) (2007) *Victimization surveys in comparative perspective*. Publication series No. 56. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Tillgänglig via: <http://www.heuni.fi> (Hämtad 2013-12-20).

Heiskanen, M. & Ruuskanen, E. (2011) *Men's experience of violence in Finland 2009*. Publication Series No 71. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI).
Tillgänglig via: <http://www.heuni.fi> (Hämtad 2013-12-20).

Hem, C., Hussain, A., Wentzel-Larsen, T. & Heir, T. (2012) The Norwegian version of the PTSD Checklist (PCL): construct validity in a community sample of 2004 tsunami survivors. *Nordic journal of psychiatry*. 2012(66):5, s. 355–359.

INSERM Collective Expertise Centre (2005) Suicide: Psychological autopsy, a research tool for prevention. INSERM Collective Expert Reports. Paris: Institut national de la santé et de la recherche médicale.
Tillgänglig via: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7126/>.

Kroenke, K., Spitzer, RL. & Williams, JBW. (2002) The PHQ-15: Validity of a New Measure for Evaluating the Severity of Somatic Symptoms. *Psychosomatic medicine*. 2002(64):2, s. 258–266.

Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M. (2001) *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

McDonald, SD. & Calhoun, PS. (2010) The diagnostic accuracy of the PTSD Checklist: A critical review. *Clinical psychology review*. 2010(30):8, s. 976–987.

Statens folkhälsoinstitut (2008) *Hälsa på lika villkor. Syfte och bakgrund till frågorna i nationella folkhälsoenkäten*. Rapport 2008:06. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Statens folkhälsoinstitut (2011) *Syfte och bakgrund till frågorna i hälsoenkäten*. Rapport 2011:09. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
Tillgänglig via: <http://www.fhi.se/PageFiles/12380/A-2011-09-Syfte-o-bakgrund-till-fragorna-i-halsoenkaten.pdf>.

Statens folkhälsoinstitut (2013) *Tolkning av AUDIT*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. Tillgänglig via: <http://www.fhi.se/Documents/ANTD/Riskbruk/AUDIT-tolkj%C3%A4p.pdf>.

Statistiska centralbyrån (2013) Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC). Se tabell Trygghet och säkerhet – fler indikatorer 2012.
Tillgänglig via: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Levnadsforhallanden/Levnadsforhallanden/Undersokningarna-av-levnadsforhallanden-ULFSILC/12202/2012A02B/ (Hämtad 2013-09-09).

Sullivan, M., Karlsson, J., Sjöström, L., Backman, L., Bengtsson, C., Bouchard, C., Dahlgren, S., Jonsson, E., Larsson, B., Lindstedt, S., Näslund, I., Olbe, L. & Wedel, H. (1993) Swedish Obese Subjects (SOS). An Intervention Study of Obesity. Baseline evaluation of health and psychosocial functioning in the first 1743 subjects examined. *International journal of obesity*. 1993(17):9, s. 503–512.

United Nations General Assembly (1989) *Convention on the Rights of the Child*. General Assembly Resolution A/RES/48/104.

United Nations General Assembly (1991) *Implementation of the International Plan of Action on Ageing and related activities*. General Assembly Resolution A/RES/46/91.

United Nations General Assembly (1993) *Declaration on the Elimination of Violence Against Women*. General Assembly Resolution A/RES/48/104.

van Dijk, J., van Kesteren, J. & Smit, P. (2007) *Criminal victimisation in international perspective: Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS*. Hague: Ministry of Justice.

Walby, S. & Allen, J. (2004) *Domestic violence, sexual assault and stalking: findings from the British Crime Survey*. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.

WHO (1992) *The Alcohol Use Disorders Identification Test: Guidelines for Use in Primary Health Care*. Geneva: World Health Organization.

WHO (1996) *Prevention of violence: a public health priority*. Resolution WHA49.25.

WHO (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.

WHO (2005) *WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*. Geneva: World Health Organization.

WHO (2013) *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva: World Health Organization.

NCK

Nationellt centrum för kvinnofrid | Uppsala universitet
Akademiska sjukhuset | 751 85 Uppsala
Tel: 018-611 27 93 | www.nck.uu.se

NCK-rapport 2014:1 | ISSN 1654-7195